

HET TOPJE VAN DE IJSBERG

35 JAAR ARCTISCH CENTRUM (1970-2005)

Redactie: Nienke Boschman, Louwrens Hacquebord
Jan Willem Veluwenkamp

HET TOPJE VAN DE IJSBERG

35 jaar Arctisch Centrum (1970–2005)

redactie

**Nienke Boschman,
Louwrens Hacquebord,
Jan Willem Veluwenkamp**

Barkhuis Publishing
Groningen 2005

Foto omslag: Ben Bekooy
Ontwerp omslag: Andreas van Iterson
Vormgeving: Barkhuis Publishing
Druk: Giethoorn ten Brink

ISBN 90-77922-01-6
ISSN 1574-0374

© 2005 Arctisch Centrum, RUG

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage or retrieval system, without permission in written form from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	vii
A.D. Kylstra Het Arctisch Centrum. Ontstaan en ontwikkeling	1
A.G.F. van Holk De fascinatie van Groenland. Een terugblik	9
L. Hacquebord Amy van Marken en het Arctisch Centrum	15
H.H.T. Prins and H.E.L. Prins From Tropical Africa to Arctic Scandinavia. A.H.J. Prins as Maritime Anthropologist	21
H.K. s'Jacob Van een professorale naar een bestuurlijke organisatie. Het Arctisch Centrum 1975–1983	31
L. Hacquebord De grenzeloze mogelijkheden van het Arctisch Centrum.	41
F. Steenhuisen Het Arctisch Centrum in AMAP	47
L. Hacquebord Twenty five years of multi-disciplinary research into the 17th century whaling settlements in Spitsbergen.	53
S.Y. Comis Onderzoek van zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding opgegraven op Spitsbergen: mogelijkheden en onmogelijkheden	61
R.H. Drent Animal ecologists and the lure of the Arctic: a thirty year saga 1975–2005	71

J. de Korte	
A Tourist in the Arctic	79
T. Hofstra	
De (Sub-)Arctis in de Oudgermaanse taal- en letterkunde	83
J.W. Veluwenkamp	
Stad van de Aartsengel en Mercurius	89
M.J.J.E. Loonen	
Grenzen verleggen	97
T. Haartsen	
Spitsbergen: van toevallige ontdekking tot Arctisch avontuur	103
T. de Graaf, M. Bergmann en H. Shiraishi	
Voices from Tundra and Taiga: The Study of Endangered Arctic Languages in Russia	111
K.I.M. van Dam	
Nunavut: de eerste stappen	119
J.B. Boschman	
Van Roodeschool naar Longyearbyen	127
C.E. ten Cate	
Afstudeerproject in Oost-Groenland, meer dan een studie	133
Bijlagen	139
Statuten interfacultaire werkgroep Arctisch Centrum	140
Symposia en congressen	142
Proceedings	143
Tentoonstellingen	144
Door medewerkers van het Arctisch Centrum gepubliceerde boeken	146
Dissertaties	147
Scripties	148
Expedities (mede)georganiseerd door het Arctisch Centrum	151

Voorwoord

Het Arctisch Centrum werd op 19 januari 1970 opgericht door zes hoogleraren uit de alfa- en gamma-faculiteiten van de Rijksuniversiteit Groningen. De statuten van de Interfacultaire werkgroep Arctisch Centrum van die datum vermelden dat “*De oprichting is geschied onder goedkeuring van de betrokken faculteiten en is bekrachtigd door het College van Rector en Assessoren der Universiteit*”. Daarmee was het Arctisch Centrum een feit.

Op 19 januari 2005, 35 jaar na de oprichting, telt het Arctisch Centrum tien medewerkers die zich bezighouden met historisch, geografisch, cartografisch, archeologisch, biologisch en milieukundig onderzoek in beide poolgebieden. Bovendien vertegenwoordigen zij Nederland in diverse internationale organisaties op het gebied van het poolonderzoek.

Het leek ons, als medewerkers van het Arctisch Centrum, een goed idee de oprichting van het centrum te gedenken door samen met oud-bestuursleden, oud-medewerkers, studenten en oud-studenten een bundel samen te stellen waarin wordt stilgestaan bij activiteiten, gebeurtenissen en ervaringen uit het verleden van het centrum. Uiteindelijk hebben zeventien mensen aan deze bundel bijgedragen. Het verheugt ons zeer dat zovelen bereid waren mee te werken en de geschiedenis van het Arctisch Centrum gestalte te geven. Om overlap en fouten te vermijden, hebben we soms wijzigingen in de tekst voorgesteld en, na goedkeuring van de auteur, doorgevoerd. Desondanks blijft elk natuurlijk verantwoordelijk voor de inhoud van de eigen bijdrage.

Uit het enthousiasme van de auteurs en de inhoud van hun bijdragen blijkt dat het Arctisch Centrum de afgelopen jaren niet alleen in een behoefte heeft voorzien, maar ook veel mensen heeft geïnspireerd op de een of andere manier met de poolgebieden bezig te zijn. De gegevens die achter in het boek worden gepresenteerd, laten zien dat het centrum in de afgelopen 35 jaar niet heeft stilgezeten. Er zijn symposia en congressen georganiseerd, verslagen gemaakt, tentoonstellingen opgezet en publicaties geschreven voor een wetenschappelijk en een algemeen publiek.

Sinds 1987 biedt het Arctisch Centrum de multidisciplinaire cursus *leven en overleven in het poolgebied* aan, die jaarlijks door ongeveer twintig studenten wordt gevolgd. Sinds 1987 zijn 52 doctoraal scripties en elf proefschriften geschreven. Bovendien heeft het centrum in totaal 43 studenten in de gelegenheid gesteld daadwerkelijk met de Arctis kennis te maken. Velen van hen zijn tijdens die kennismaking met het poolvirus besmet geraakt; zij willen steeds weer naar die witte wereld terug.

De oprichting van het Arctisch Centrum in 1979 was een fantastisch initiatief van zes hoogleraren. Als deze bundel dat duidelijk maakt, hebben wij ons doel bereikt. En die zes? Leest u deze bundel!

Nienke Boschman, Louwrens Hacquebord en Jan Willem Veluwenkamp

Het Arctisch Centrum Ontstaan en ontwikkeling

A.D. Kylstra

In het jaar 1968 ontmoette ik op straat onze slavist A.G.F. van Holk; hij kwam naar mij toe en zei kort en bondig: "We gaan een Arctisch Centrum oprichten en jij moet meedoen". Ik vroeg verwonderd wie de andere deelnemers waren, waarom dat centrum moest worden opgericht en waarom ik moest meedoen. 'De anderen' was onze collega voor Culturele Antropologie Prof. A.H.J. Prins. Het moest worden opgericht om de studie van de talen en culturen van de arctische en subarctische volken in Groningen mogelijk te maken; dit gebied was aan de Nederlandse universiteiten nauwelijks vertegenwoordigd. Ik hoorde er bij op grond van mijn leerstoel Oud-germanistiek sinds 1962 en de in 1966 toegevoegde Finoegristiek; zij omvatten immers in Noord-Eurazië gedeeltelijk Groenland, waar Vikingen enkele eeuwen hadden gezeten; voorts Scandinavië, met name Noord-Scandinavië, het gebied van de Samen die toen nog Lappen werden genoemd, en Noord-Siberië met Oeraalse en Altaïsche volken. Aldus sprak Van Holk.

Een eerste oriënterende bespreking vond plaats in november 1968. Aanwezig waren de lector voor Scandinavistiek Amy van Marken, de hoogleraar godsdienstfenomenologie Th.P. van Baaren, Van Holk, Kylstra en Prins; De hoogleraar van archeologie H.Tj. Waterbolk was verhinderd. De belangstelling werd gewekt en enkele collega's zouden onmiddellijk bereid geweest zijn tot medewerking als zij voor een zo veel omvattende onderneming tijd zouden hebben gehad. Enkele malen zijn we vol goede wil bijeen gekomen en met grote twijfel weer uiteengegaan. Ik herinner me nog levendig de laatste en beslissende vergadering. De slotzin was de vraag: "Nu voor het laatst: komt het centrum er of komt het er niet?" Er heerste een tijd zwijgen. Er was niets waarover we zouden kunnen beschikken: geen geld, geen ruimte, geen studenten, nauwelijks boeken, en vooral: geen tijd. Uit interesse en overtuigd van nut en noodzaak hebben ten slotte een dozijn collega's toegezegd.

Om maar onmiddellijk te beginnen moest er toen een bestuur worden gekozen. Prof. Prins stelde zich beschikbaar als secretaris/penningmeester, het voorzitterschap werd door iedereen afgewezen. Na de gebruikelijke discussie besloot men unaniem dat ik mij moest opofferen. Ik weigerde, twee taken waren voor mij genoeg. Het was een moeilijke en moeizame vergadering, tot men zich tenslotte bij mijn weigering neerlegde: "Dan gaan we maar naar huis". Ik begreep

dat men werkelijk wilde gaan. Dat zou het einde betekenen van de pogingen, de dood nog voor de geboorte van het centrum dat er eigenlijk toch wel zou moeten komen. Ten eerste was Noord-Eurazië, zoals reeds is gezegd, in Nederland in de universitaire wereld een weinig bekend gebied. Het tweede argument was dat het perspectief van de faculteit, van de universiteit en van het geheel van het academisch bestel door dreigende donkere wolken overschaduwd begon te worden. De situatie van de voor het centrum in aanmerking komende Groningse vakgroepen was als volgt: de Oud-germanistiek bloeide, de Scandinavistiek eveneens; de nog jonge Finoeegristiek was een groeiende en in Nederland de enige vakgroep. Daarbij kwam Van Baaren met zijn belangstelling voor het sjamanisme en Waterbolk met de prehistorische rendierjagersculturen. De Culturele Antropologie was echter bedreigd, een opheffing zou de sinds 1965 verplichte stages in Lapland ook voor doctoraalstudenten van andere universiteiten via Groningen onmogelijk maken. Het Arctisch Centrum zou een unicum zijn in Nederland en zou de genoemde vakgroepen tot een eenheid kunnen smeden en hopelijk de Antropologie van de ondergang redden. Dit waren mijn argumenten. Op grond van deze en nog andere overwegingen ben ik overstag gegaan en zo werd het Arctisch Centrum in 1970 opgericht.

In het *Nieuwsblad van het Noorden* verscheen al gauw, op 11 februari, een interview dat, wat zo dikwijls met interviews het geval is, niet uitblonk door goed begrip. In het begin heerste onder buitenstaanders scepsis, men dreef min of meer de spot met ons; schouderophalend keek men toe en kwalificeerde men het 'centrum' als 'dodgeboren kind'. Maar enkele jaren later wilden ettelijken zich als lid opgeven; de meesten werden afgewezen: het 'centrum' was geen toeristische vereniging.

In 1971 organiseerden de Scandinavisten een 'Noorse Week' over het thema "The North European Arctic as a non-western culture area". In het kader van deze 'Week' vond van 9 tot 11 november het eerste driedaagse symposium van de 'Interfacultaire Werkgroep Arctisch Centrum' plaats vergezeld van een tentoonstelling over de cultuur van de Samen, die gedurende vier weken goed werd bezocht. De tentoonstelling ging na Groningen naar Tilburg en Den Haag. De lezingen zijn met afbeeldingen in een klein boekje in 1973 verschenen. De voorzitter schreef een kort 'Voorwoord' en hield een lezing over 'The development of Lappish into a common standard language'. Helaas was dit eerste boekje een mislukking. Het aantal drukfouten was groot, pagina's en foto's waren door elkaar geraakt. Het boekje werd gefatsoeneerd, echter zonder succes. Ik was in die zomerperiode in Lapland, waar ik het boekje kreeg

toegestuurd; andere leden waren eveneens afwezig. De verantwoordelijke medewerker van de universiteit, die dus vrij spel had, werd o.a. op grond van deze wanprestatie ontslagen.

In 1973 werden de aangevraagde halve personeelsplaats, fondsen en een budget van f 4.500 voorlopig voor 1974 goedgekeurd. In mei 1973 waren inmiddels vakgenoten van elders toegetreden: de Eskimologen drs. G. Nooter, conservator aan het Rijksmuseum voor volkenkunde in Leiden, en drs. C.W.H. Remie in Nijmegen; de jurist dr. G. van den Steenhoven, eveneens uit Nijmegen, later gevolgd door de historicus drs. Joost Braat van het Rijksmuseum in Amsterdam en de walvisdeskundige Th. Mol uit Arnhem, tevens vertegenwoordiger van het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen.

De vergadering van 30 januari 1974 begon met de verheugende vaststelling dat we voor het eerst bijeen waren in een eigen aan het Arctisch Centrum toegewezen ruimte. De toekomst leek rooskleurig.

In hetzelfde jaar volgde het tweede symposium onder de titel "Netherlands-Swedish Symposium on Developments in Scandinavian Arctic Culture", weer met tentoonstellingen. Dat de betekenis van het 'centrum' reeds in het buitenland begon door te dringen bleek uit het feit dat alle kosten van de gastspreker Prof. Hans Christiansson uit Stockholm, de reiskosten van dr. Rolf Kjellström, eveneens uit Stockholm, en het terugzenden van een beschikbaar gestelde archeologische tentoonstelling door de Zweedse Ambassade werd betaald. De lezingen verschenen met afbeeldingen in 1975. Het korte 'Voorwoord' was van de voorzitter.

In 1975 werd het dagelijks bestuur uitgebreid: Mevrouw van Marken werd benoemd tot vice-voorzitter en Van Holk tot vice-secretaris. De antropologe mevrouw N.J.M. Zorgdrager was al in 1973 penningmeester geworden. Het aantal leden was nu tot twintig gestegen.

In november 1976 waren de Inuit (vóór die tijd Eskimo's genoemd) aan de beurt met het symposium 'Continuity and Discontinuity in the Inuit Culture of Greenland'. De tentoonstelling was ook dit keer zeer geslaagd dankzij de royale medewerking van Deense zijde. Het Deense 'Nationalmuseet', 'Det Grønlandske Selskab' en 'Statens Filmcentral' stuurden ons documentaires, posters en informatiemateriaal; de transportkosten kwamen voor rekening van het Deense ministerie van buitenlandse zaken. De oud-gouverneur van Groenland Christensen en zijn vrouw kwamen met kunstvoorwerpen uit hun privébezit. Ook Inuit kunstenaars verschaften ons materiaal, evenals ons 'Rijksmuseum voor Volkenkunde' in Leiden en het 'Museum voor Onderwijs' in Den Haag.

Het gebruikelijke boekje verscheen in 1977; het korte 'Voorwoord' werd voor de laatste maal geschreven door dezelfde voorzitter.

De lezer van nu moet beseffen dat de Universiteit toen geen congresbureau had. Wij, docenten en studenten, moesten zelf symposia en tentoonstellingen organiseren; uitnodigingen moesten worden gedrukt en verzonden; voor de buitenlandse deelnemers moest voor onderdak worden gezorgd. Kortom alles, van het begin tot het einde, was ons werk. Ik herinner me nog dat we, docenten en studenten, laat op de avond vóór de opening van een symposium in de tentoonstellingsruimte rondkropen over de vloer, die bezaaid was met gevallen spijkers. Om tien uur 's avonds werd het gebouw gesloten, maar we waren klaar. De volgende dag waren we om negen uur present en kon het feest beginnen...

In april 1977 heb ik met Van Holk, Nellejet Zorgdrager en de studentassistente Lies Liefferink het 'Arktisk Institut', het 'Institut for Eskimologi' en de afdeling Groenland in het 'National Museet' in Kopenhagen bezocht. We hebben met tevredenheid vastgesteld dat ons Gronings 'centrum' voor het Kopenhaagse 'Zentrum' niet onderdeed.

Het tweede, in 1974 gehouden symposium, heeft onvermoed vergaande gevolgen gehad. De Zweedse deelnemer, Prof. H. Christiansson, hield een lezing over opgravingen op Spitsbergen. Aansluitend vertelde hij over zijn ervaringen in dit gebied, dat voor de Hollanders in de zeventiende eeuw voor de walvisvaart zo belangrijk is geweest. Het was een rijk gebied voor opgravingen, maar toeristen namen veel mee, de zee was een bedreiging en Sovjet archeologen waren actief. Wij Nederlanders moesten toch, aldus Christiansson, daar ten spoedigste ons zeventiende-eeuwse walvisvangststation Smeerenburg gaan onderzoeken. Het was verlokkelijk, wenselijk, moeilijk, gecompliceerd en rijkelijk pecunia vereisend. Wie zou daartoe in staat zijn? Wij hadden geen archeoloog die ervaring had opgedaan met permafrost. Hoe zou een dergelijke onderneming moeten worden gefinancierd? Wij hadden tenten nodig, een schip, proviand voor ettelijke weken, allerlei materiaal en zo voort. Wij hadden toestemming nodig van Noorse instanties; hulp uit Zweden en Denemarken zou gewenst zijn. Dat betekende moeizame onderhandelingen met Scandinavische ministeries.

In mei 1975 kwamen Prof. Povl. Simonsen uit Noorwegen en Prof. Hans Christiansson uit Zweden om moeilijkheden, mogelijkheden en onmogelijkheden te bespreken. Er heerste aan Nederlandse zijde enthousiasme en scepsis. Onze archeoloog zette ons de onmogelijkheden uiteen; hij wilde niet nog meer tijd

ermee verkwisten, pakte zijn boeltje, vertrok, en liet ons verbouwereerd achter. Dit leek dus het einde te zullen worden. Na lang zwijgen stelde ik voor dan maar zonder hem verder te gaan en te proberen een Noorse vakman te charteren. Het voorstel werd direct aangenomen en we besloten te gaan graven. Raar, maar waar.

We zochten en vonden een avonturier die fysiek en psychisch in staat en ook bereid was om moederziel alleen een paar weken ter plaatse de opgravingsproblemen te onderzoeken en op een koud eiland uitgerust met een tent, een wapen en prikkeldraad tegen hongerige beren, een metaaldetector en radioapparatuur zijn bevindingen op papier te brengen. We hebben geld bijeengebracht en J.B. Kist, conservator van het Rijksmuseum in Amsterdam, per schip en vliegtuig naar het onbekende gestuurd.

Zijn terugkeer is waard te worden verteld. Op de afgesproken dag waarop een schip hem mee terug zou nemen, wachtte hij tevergeefs: het schip vergat hem en voer door. Daar stond hij, zijn noodpijlen functioneerden niet, zijn proviand was nagenoeg op. Wat nu? Hij wandelde wat op het strand heen en weer en trof een andere man, die ook aan het wandelen was. Het bleek een Engelsman te zijn, wiens genoeg het was in de zomervakanties alleen met zijn boot langs de gletsjers te varen. Natuurlijk kreeg Kist een lift. Alles werd ingeladen, ze vertrokken welgemoed, maar kwamen in een storm terecht zoals de Engelsman nog nooit had meegemaakt; ze moesten zich volgens hem op het ergste voorbereiden. Ze hebben het echter overleefd; Kist kwam gezond en wel in Amsterdam terug. Wij, Amy van Marken en ik, hebben ons daar de resultaten van het avontuur laten uiteenzetten, in Groningen verslag uitgebracht en met zijn allen vastgesteld dat een opgraving zeer wel mogelijk was en zich zou lonen.

De volgende stap was de universiteit er toe te brengen aan ons centrum een volledige plaats voor een coördinator en organisator voor het 'Smeerenburg-project' toe te kennen. Wij konden niet meer zonder hulp op de ingeslagen weg voortgaan.

Na zeven student-assistent-eenheden in 1976 werd in 1979 de gewenste plaats voor een medewerker aan ons toegewezen. Het was voor mij nu tijd geworden om me terug te trekken. Het was een gunstig ogenblik: het centrum was geen mislukking geworden, het was na tien jaar stevig verankerd; met vier symposia had het internationaal een hoog aanzien verworven. Ik kon dus gemist worden. Mijn drie hoofdbezigheden werden me in de loop der jaren echter teveel, of juist: waren me teveel geworden. Dit werd duidelijk toen ik 6 juli 1978 met mevrouw Van Marken voor de universitaire wetenschapscommissie moest verschijnen om onze plannen, wensen, en de wetenschappelijke waarde van het

project uiteen te zetten en ik plotseling midden in een zin moest stoppen: ik wist na de komma niet meer wat ik vóór de komma had gezegd. Ik heb verder gezwegen en mijn collega het woord gelaten. Onze zaak was bij haar in goede handen. De volgende ochtend zei ik tegen haar: “Dat was een slechte beurt gisteren”. Amy zei: “ja”. Op de eerstvolgende bijeenkomst heb ik het bijtje er bij neergelegd.

Eigenlijk had ik vier omvangrijke taken, afgezien van de gebruikelijke ‘kleinere’ verplichtingen waarmee iedere hoogleraar werd en wordt overspoeld. De nog niet genoemde niet-academische taak was het Algemeen Voorzitterschap van alle staatsexamens Duits. Dit voorzitterschap heeft zeer veel tijd en energie gevergd van 1970 tot de staatsexamens twintig jaar later werden afgeschaft.

Wat nu het ‘Arctisch Centrum’ betreft: Een decennium lang ben ik voorzitter geweest en heb ik met de leden van het dagelijks bestuur, Amy van Marken, Prins en Nellejet Zorgdrager vele lange avonden doorgebracht met het smeden van plannen en de verwezenlijking ervan in mijn huiskamer, waarin mijn echtgenote als gastvrouw ons altijd blijmoedig van koffie en toebehoren heeft voorzien. Onze harmonische avonden in huiselijke sfeer zijn mij nog steeds een goede herinnering.

Natuurlijk kregen onontbeerlijke waardevolle deskundigen een steeds groter aandeel in overleg en besluitvorming – in de eerste jaren was het genoemde viertal niet slechts het (dagelijks) bestuur, het was het ‘centrum’ – en hebben wij allen met elkaar in luttele jaren onze schepping tot bloei gebracht.

In november 1978 heb ik nog het vierde symposium, ‘Proceedings of the Norwegian-Netherlands Symposium on Svalbard’, als voorzitter mede tot een goed einde gebracht.

In de vergadering van 3 november 1978 heb ik de voorzittershamer overgedragen aan collega Van Holk, in 1981 heb ik het ‘Arctisch Centrum’ vaarwel gezegd. Al gauw na mijn uittrede uit het bestuur deed het onjuiste gerucht de ronde over een grote ruzie. Het was jammer voor bepaalde, ons onbekende, lieden dat het gerucht weer even gauw was verstomd. Aan het boekje heb ik geen deel meer gehad; het voorwoord werd geschreven door mijn opvolger Prof. Van Holk.

Van de vele anekdotes wil ik er nog twee vertellen: Toen we voor het verzorgen van het derde boekje een bekwaam student zochten en geen geschikte hulp vonden stelde ik mijn zoon Hans voor. Reactie van collega Prins: “riekt dat niet naar nepotisme?” “zeker, maar weet jij iemand die geschikter is?” Het antwoord was negatief dus werd de ‘nepos’ gecharterd.

Toen ik het vijfde symposium wilde bijwonen, werd ik niet toegelaten. Ik moest eerst betalen, wat ik weigerde. Hoe dit afgelopen is, weet ik niet meer.

SUMMARY

The Arctic Centre was founded in 1970 on the initiative of the slavist A.G.F. van Holk, the cultural-anthropologist A.H.J. Prins, the scandinavist A. van Marken, the theologian Th.P. van Baaren, the archaeologist H.Tj. Waterbolk and the author of this article, the old-germanist and finno-ugrist A.D. Kylstra. The original aim of the Arctic Centre was to facilitate in Groningen the study of the languages and cultures of the Arctic and Sub-Arctic peoples. In 1971, 1974, 1976 and 1978 the Arctic Centre organized conferences with connected exhibitions and, subsequently, published the conference papers. At the 1974 conference the Swedish professor H. Christiansson delivered a paper on archaeological excavations on Spitsbergen which led the Arctic Centre to plan the Smeerenburg Project, the excavation of the 17th-century Dutch whaling station of Smeerenburg on Spitsbergen. In 1979, a researcher was assigned to the Arctic Centre to take up the organization of the project.

I was president of the Arctic Centre from the start in 1970 to 1978. By then, the Centre had proved successful. In 1981 I realised that I had to reduce my work load and bade the Arctic Centre farewell.

Opening van de tentoonstelling "Spitsbergen tussen traan en ijs" (1978). Foto: Jan Schurer (Centrale Fotodienst RUG).

De fascinatie van Groenland

Een terugblik

A.G.F. van Holk

Terugkijkend op mijn 'circumpolaire' activiteiten denk ik in de eerste plaats met veel genoegen terug aan de bijeenkomsten van begin jaren '70 met de Groningse collega's Kylstra, Prins, Waterbolk, mevrouw Van Marken, Nellejet Zorgdrager, Lies Liefverink en anderen, waar de gezamenlijke belangstelling voor de arctische en subarctische culturen allengs gestalte kreeg en tot een echte werkgroep uitgroeide. Reeds in de loop van die eerste jaren konden er zowaar enige 'internationale' (Scandinavisch-Nederlandse) symposia worden georganiseerd, waarvan de resultaten zijn neergelegd in een aantal bundels (1971, 1973, 1976, 1978 e.v.). Verscheidene conferenties gingen vergezeld van een tentoonstelling van de relevante materiële cultuur en artistieke producties uit de circumpolaire cultuur.

In de hierop volgende periode viel wat ik als een hoogtepunt van de activiteiten van het centrum beschouw: de expeditie naar 'Smeerenburg' onder leiding van de huidige directeur Hacquebord en met de enthousiaste steun op de wal van mevrouw Amy van Marken. Mijn eigen, zeer bescheiden, bijdrage heeft zich destijds beperkt tot het zoeken van een geschikt schip voor het vervoer van de expeditieleden naar Spitsbergen. Als volkomen leek op scheepvaartgebied had ik de hulp ingeroepen van mijn vriend Verhey, die in z'n vrije tijd een roestige vissersschuit had omgebouwd tot een fraai pleziervaartuig. Na enig, met kennersblik, bekloppen van de scheepswanden stelden we vast dat het voorwerp van onderzoek in de haven van Den Oever ongeschikt was. Gelukkig kon het Arctisch Centrum kort daarop de hand leggen op de befaamde "Plancius" van het Loodswezen, waarmee, met enthousiaste sponsoring van de Firma Carl Denig, de tweede en volgende meerkoppige expeditie naar Spitsbergen konden worden ondernomen.

Er is mij in de loop der jaren vaak de vraag gesteld, hoezo ik mij als slavist met subarctische culturen was gaan bezig houden. Ik kan die vraag zonodig als volgt beantwoorden.

Bij het maken van nostalgische reizen per Bosatlas in de beslotenheid van bezettings- en onderduiktijd viel mijn oog telkens weer op dat eigenaardige subcontinent Groenland: Europees (toen nog) in staatkundig opzicht, maar sociaal-geografisch behorend tot de Nieuwe Wereld; grotendeels bedekt met een plaatselijk kilometers dikke ijskap; langs de kusten bevolkt met Inuit

(Eskimo's), wier bestaan voor mij toen nog een legendarisch karakter had van sneeuwwhut-bewoners, jagend vanuit hun ranke kajaks op zeehonden, vanaf de ijsrand op narwals, of, in het voorjaar, op kruipjacht (*aorneq*) over onafzienbare ijsvlakten; en, tenslotte, voor mij het raadselachtigste: wat voor taal spraken deze mensen? De fascinatie van Groenland kreeg mij te pakken: ik begon te lezen over land en volk, haalde mij uit de welvoorziene Leidse UB de vermaarde grammatica van Samuel Kleinschmidt (1851) – structuralistisch ‘avant la lettre!’ – en de beschrijving van het Labrador-Eskimo door Theodor Bourquin (1891). Mijn fascinatie met de taal der Inuit werd niet alleen gevoed door de ingewikkelde werkwoordsvormen met hun subject-objectsuffixen en ingebouwde lexicale elementen, maar ook door de onder andere uit Berglands beschrijving bekende woordgedochten als

nalunaarasuwartaatiliyuqatigiingngiwwiSSuwaliyulirSaaliraluwallaramingnguuN aasingnguuq ‘ze zeiden dat ze stellig van plan zouden zijn geweest samen een grote plaats aan te leggen voor het bouwen van een telegraaf, maar, zoals gewoonlijk, zeiden ze, (kwam er niets van)’, waarbij de vraag kan rijzen hoe deze in het dagelijks taalgebruik en in de kindertaal worden ingepast (al voegt de schrijver er geruststellend aan toe dat “woorden van meer dan vijftien lettergrepen niet zeer frequent zijn” (Bergsland, 1955 : 22)).

Na de oorlog had ik het voorrecht in contact te komen met professor Niko Tinbergen, die in 1932–33 samen met zijn vrouw een jaar in Angmassalik (O.Groenland) had doorgebracht en enthousiast vertelde over hun ongelooflijke confrontatie met de barre natuur van het gebied. Hij was vanuit Denemarken, dwars door het drijfjjs, overgestoken en afgezet in een schaars bevolkte streek, waar het echtpaar in z'n eigen onderhoud diende te voorzien. Van hem heb ik toen onder andere twee delen *Meddelelser om Grønland* I en II cadeau gekregen, die een ware goudmijn aan informatie over Groenland bleken te bevatten. Sindsdien heb ik mij, met vele tussenpozen vanwege mijn hoofdvakstudie Slavistiek, met Groenland en het Groenlands, en andere Eskimotalen, bezig gehouden. Als ik de fascinatie van Groenland in één these zou moeten samenvatten dan was het wellicht deze, dat hier, als het ware pal tegenover de Oude Wereld, een – waarschijnlijk late – vorm van Indianentaal wordt gesproken en, althans tot voor kort, een leef- en cultuurpatroon gehuldigd, waarvan de materiële basis terugreikt tot postglaciale tijden.

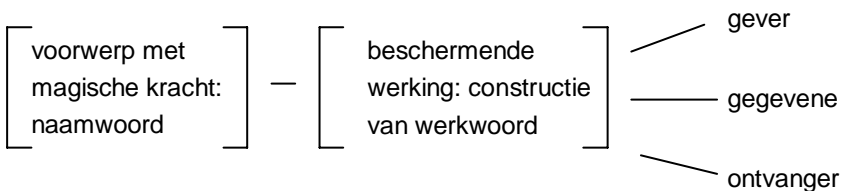
In de winter van 1976 was het, na maanden voorbereiding, eindelijk zover, dat ik mijn eerste reis naar Groenland kon maken, met een toelage van Z.W.O (thans N.W.O) en verrijkt met de waardevolle adviezen van Drs. Gert Nooter van het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Doel van deze reis was het

verzamelen van materiaal over de dagelijkse werkelijkheid achter de in menig opzicht zo archaische structuur van het Westgroenlands: de ideale locatie daarvoor leek Jakobshavn (Ilulíssat) aan de westkust, op $\pm 68^\circ$ NB, op de grens van traditie en vernieuwing in de Groenlandse cultuur. Mijn bezigheden bestonden voornamelijk uit het voeren van gesprekken – zoveel mogelijk in het Westgroenlands – met informanten uit verschillende groepen bewoners, bij de mensen thuis, op straat, of in het bejaardencentrum, waar twee oude jagers met woord en gebaar, en elkaar verbeterend, op tafels gezeten, een spannend jachttafereel uitbeelden. Niet onvermakelijk was de zitting van de gemeenteraad, die alras ontaardde in stoeipartijen van de raadsleden van beiderlei kunne. Op de lagere school mocht ik de kinderen iets over Nederland vertellen (in hakkelend Westgroenlands, dus onder grote hilariteit...). Een keer heb ik een interview afgenomen aan een Groenlandse journaliste uit de hoofdstad o.a. over het begrip *kimik* (onvertaalbaar; zoiets als 'levenskracht, vitaliteit'); de Britse geograaf Wally Herbert nam mij een keer mee over het zee-ijs naar een enorme, voor de kust vastzittende ijsberg. Een andere keer ben ik gaan vissen door een wak (agdluaq) in het zee-ijs, samen met Pîta Heilman (technicien van de garnalenfabriek), waarbij ik na enige uren kleumen zowaar een strandkabeljauw (sârugdleq) ophaalde. Ik denk met dankbaarheid terug aan de gulle gastvrijheid van talloze Groenlanders en Denen in Ilulíssat.

Vanaf 1987 moest ik om gezondheidsredenen met mijn werkzaamheden als lid van het Arctisch Centrum voor langere tijd stoppen, al kon ik later toch nog een paar jaar in de Slavistiek werkzaam blijven en een boek over een tekstlinguïstische benadering van Russisch en Pools toneel afronden (1996). Voortbouwend op mijn artikel in de congresbundel van het Arctisch Centrum uit 1976 heb ik mij vooral bezig gehouden met het "vertalen" van het wereldbeeld van een cultuur in een linguïstisch model van semantische naamvallen (semantic case) en de stilistische structuur van teksten. Het model in kwestie is geïnspireerd op dat van de sociaal-geograaf Hoekveld (1975) en de visuele voorstelling van de drie fundamentele tekenfuncties volgens Bochénski (1954:29) Mijn eigen versie van een en ander voorziet in een ruimte of "semiosfeer" (in de terminologie van Lotman (1990)), die is opgebouwd uit een drietal deelruimtes:

- (1) de *morfosfeer* van de materiële cultuur, met name de artefacten, en hun neerslag in het bestand van naamwoorden in de desbetreffende taal;
- (2) daarboven de *ideosfeer* van de wereldbeschouwing;
- (3) tussen deze twee de *sociosfeer* van de gesproken taal, waarin de zinnen als eenheid fungeren.

De ideosfeer van de Inuitcultuur is traditioneel het domein van bovennatuurlijke machten, die merendeels de mens vijandig gezind waren (zoals Remie het beschrijft voor de Arviligdjuarmiut, een ondergroep van de Netsilik-Eskimo's; Remie, 1978:40). Belangrijk hulpmiddel tegen deze vijandige machten waren de amuletten, waarvan men aannam dat ze de drager beschermden (Remie 1978:40). Een amulet (in andere culturen ook bekend als talisman of mascotte) is een treffend voorbeeld van de wijze waarop een element van de materiële wereld de belichting kan worden van een ideële kracht, waarvan de aard kan worden begrepen als een semantische relatie, c.q. tussen de amulet en de als dreigend ervaren omgeving van de drager. Zulke semantische relaties zijn in feite niets anders dan inhouden van linguïstische constructies die ook buiten het archaïsche universum voorkomen, niet ten laatste in onze eigen cultuur. Ik denk dan vanuit mijn Slavistische achtergrond aan een bekend gedicht van Aleksandr Poesjkin uit 1827, getiteld *Talisman*. Deze wordt, in het gedicht, aan de lyrische 'ego' geschonken door een geliefde, met de waarschuwing dat de talisman hem niet zal helpen tegen ziekte en dood, de balling niet verlost van heimwee, maar wel bescherming biedt tegen leugenachtige liefde; een geheimzinnige kracht woont in de talisman, zegt de geliefde. Het gaat hier dus om een constructie gebaseerd op een werkwoord van 'geven', waarbij de rollen van 'geefster' (de geliefde), het 'gegeven' voorwerp (de talisman) en de 'ontvanger', (de dichter) gecombineerd worden met elkaar en met de 'geheimzinnige kracht' (*tainstvennaja sila* in de Russische tekst) van het object, hetgeen leidt tot zijn 'beschermende' werking (soxranit ot...' beschermt tegen...' in de tekst). Een en ander kan worden weergegeven in de vorm van onderstaand schema:

Linguïstische structuur van een amulet

Dit is slechts een van talloos vele toepassingen van de 'donatieve' constructie (gebouwd op werkwoorden van 'geven'), waarvan ik, op grond van het door mij voor Russisch en Pools geanalyseerde materiaal, waag te veronderstellen dat zij een universeel karakter bezit.

SUMMARY

When looking back on my 'circumpolar' activities I recollect with pleasure the sessions of the 'seventies' with my colleagues in Groningen, where our common interest in Arctic and sub-Arctic cultures took shape and grew into a true working party. Even during those early years we were already able to organise several Scandinavian – Dutch symposia, the results of which were laid down in the Arctic Centre's publications of 1971 and the following years. Sundry conferences were accompanied by an exhibition of the relevant material culture of Inuit peoples. The next period witnessed what I consider to be the apogee of the AC's activities: the expeditions to 'Smeerenburg', the remains of the 17th-century whalers' settlement on Amsterdam Island, under the leadership of Professor Hacquebord and with the enthusiastic support on shore of the late Professor Amy van Marken.

My first acquaintance with Greenland was Samuel Kleischmidt's admirable grammar of 1851, with its 'structuralist' description of verb forms, their subject-object suffixes and incorporated lexical elements. I was especially puzzled about how sentences with words of some thirty-odd syllables (like the one quoted in the paper) could arise and be integrated in daily usage. In the winter of 1976 I had at last the opportunity to visit Greenland and to study the working of a polysynthetic language on the spot. For this purpose I chose Ilulíssat (Jakobshavn) on the west coast as a most appropriate location, at the very boundary of tradition and innovation in Greenlandic culture at that time. My work consisted mainly of conversations with native informants, visiting a primary school, a pensioners' home, attending a meeting of the town council, and so on. My subsequent work was chiefly concerned with the 'translation' of a culture's world-view into a linguistic model of the structures of literary texts (mostly Russian and Polish, and some Inuit tales). Inspired by the work of the semiotician Lotman, the philosopher Bocheński and the social geographer Hoekveld c.s., I devised a representation of the deep structure of texts as a tripartition of their semiotic space into the *morphosphere* of the material culture, the *ideosphere* of the corresponding world-view, and, in-between these, the *sociosphere* of the spoken language, in which sentences figure as units. The ideosphere of traditional Inuit culture is the domain of supernatural forces, which for the most part are inimical (as described for the Arviligdjuarmiut of Pelly Bay, Canada, in Remie 1978). As an example I suggest a summary analysis of the function of an amulet in terms of a linguistic construction in which (1) the nominal component is provided by the representation of an object with magic force,

(2) the protective function is procured by verbal expressions like 'give protection to A from B', while the verbal actors consist of the familiar triplet of 'giver', 'given' and 'receiver'.

LITERATUUR

Bergsland, K. 1955. *A Grammatical Outline of the Eskimo Language of West Greenland*. Oslo.

Bochénski, I.M. 1954. *Die zeitgenössischen Denkmethode*n. Bern.

Hoekveld, G.A. et al. 1975. *Geografie van stad en platteland in de westerse landen*. 2e druk. Romen–Bussum.

Lotman, Ju. M. 1990. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. London–New York.

Remie, C.H.W. 1978. *Het dagboek van Awongaitsiark 1958–1964. Een persoonlijk document van een Netjilik Eskimo I–II*. Nijmegen.

Amy van Marken en het Arctisch Centrum

L. Hacquebord

Amy van Marken (1912–1995) behoorde in januari 1970 tot de oprichters van het Arctisch Centrum. Samen met de oud-germanist en finoegrist Dr. A.D. Kylstra, de antropoloog Dr. A.H.J. Prins, de godsdienstwetenschapper Dr. T.P. van Baaren, de archeoloog Dr. H.Tj. Waterbolk en de slavist Dr. A.G.F. van Holk staat ze vermeld op de oprichtingsakte van de interfacultaire werkgroep Arctisch Centrum. Ze was de enige niet-hoogleraar en vertegenwoordigde de Scandinavische talen en culturen in het Arctisch Centrum.

In 1956 werd Amy van Marken aan de Rijksuniversiteit Groningen benoemd als lector in de Scandinavische talen en culturen. Dat was heel bijzonder, want ze was toen nog niet gepromoveerd. Pas in het voorjaar van 1970 promoveerde ze aan de Rijksuniversiteit Gent op het proefschrift *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*. Kennelijk was er bij het opstellen van de oprichtingsakte al van uit gegaan dat Amy van Marken met goed gevolg door de verdediging van haar proefschrift zou komen want ze staat daarin vermeld als Dr. A. van Marken. In 1975 werd ze eindelijk aan de Rijksuniversiteit Groningen benoemd tot hoogleraar Scandinavische taal- en letterkunde.

Amy werd op 21 juni 1912 in Hilversum geboren. Ze was het derde kind in het gezin van Bernard van Marken en Woudrica Gülcher. Haar vader was directeur van een makelaardij in effecten. Haar zakelijk en organisatorisch inzicht moet ze dan ook van hem geërfd hebben. In 1930 begon ze met de studie Deens aan de Universiteit van Amsterdam. Ook dat was bijzonder want niet alleen was ze de eerste hoofdvakstudent maar ook had ze het vereiste gymnasium diploma nog niet. In 1935 deed ze staatsexamen gymnasium. Haar studie Deens duurde nog tot 1938. Dat had alles te maken met haar brede interesse; want ze volgde niet alleen de bijvakken Zweeds en godsdienstgeschiedenis, maar ze was ook aanwezig bij de colleges filosofie en kunstgeschiedenis. Ze maakte tijdens haar studie gebruik van alle mogelijkheden die er waren om kennis te verwerven zelfs als die mogelijkheden in het buitenland (Denemarken en Zweden) waren. Ze verwachtte dat later ook van haar studenten.

Tijdens haar werk aan de Rijksuniversiteit Groningen was ze voortdurend bezig met de relatie van Nederland met de Scandinavische landen. Zo was ze betrokken bij het tot stand komen van het Cultureel Verdrag tussen Nederland en Noorwegen. Van dit verdrag hebben de leden van het Arctisch Centrum

tijdens de voorbereiding van het Smeerenburgproject veel gebruik gemaakt. Ook was ze regelmatig op de Nederlandse ambassades in Kopenhagen, Oslo en Stockholm en de Scandinavische ambassades in Den Haag. Ze was in die jaren in feite de verbinding tussen Nederland en Scandinavië.

Het lag gezien haar brede belangstelling voor de hand dat zij een belangrijke rol in het Arctisch Centrum zou spelen. Tot haar emeritaat in 1982 was ze een zeer actief bestuurslid van het centrum.

Zelf zei ze over haar rol in het Arctisch Centrum in een interview met Feico Houweling:

Ik ben er eigenlijk qualitate qua ingekomen. Toen wist ik er niet zoveel van, maar gaandeweg is mijn interesse opgewekt. Nu vind ik het bijzonder boeiend. Het is tenslotte zo, dat een groot deel van het Arctisch gebied Scandinavisch is en daarom vind ik ook, dat er vanuit het Scandinavisch Instituut meer belangstelling voor dit gebied zou moeten zijn. Toen ik een tijd geleden zocht naar een nieuw onderzoeksveld, ben ik bij het Arctisch Centrum op het idee gekomen eens te gaan kijken naar de rol van minoriteiten, zoals Eskimo's en Lappen (Inuit en Samen) in de Scandinavische literatuur. Het voordeel van dat onderwerp is trouwens, dat alle drie Scandinavische landen er direct bij betrokken zijn. Ik zou willen dat de studenten eens wat meer aandacht besteedden aan de bijeenkomsten van het Arctisch Centrum dat ligt toch binnen jullie veld? Ik weet nog dat ik als student naar Den Haag sjouwde om een bekende Deen te horen spreken. Zulke lezingen werden toen georganiseerd door de Deense Vereniging in Amsterdam. Er kwamen zo beroemde figuren uit het Deense culturele leven naar Nederland, zoals de beroemde letterkundige Vilhelm Andersen. Die heb ik daar horen spreken. Dat was me een belevenis! Daar was ik de enige jonge vrouw onder allemaal oudere mensen, maar je had toch maar de kans zo iemand te horen. (Houweling, 1982:41).

Twaalf jaar lang was zij actief betrokken bij het Arctisch Centrum. Niet alleen was ze van 1975 tot en met 1981 vice-voorzitter en van 1981 tot en met 1982 voorzitter, ze was ook intensief betrokken bij de voorbereiding van het Smeerenburgproject van het Arctisch Centrum. Samen met Nellejet Zorgdrager en Prof. Prins zette Amy zich in om de contacten met collegae in Scandinavië maar vooral Noorwegen te intensiveren en de sfeer gereed te maken voor de opgravingen op Spitsbergen. Ook heeft ze zich met succes ingezet om het Rijksmuseum te Amsterdam bij het project te betrekken waardoor de basis van de geplande expedities wat breder zou zijn.

In haar wetenschappelijk werk richtte zij zich, zo blijkt ook uit het bovenstaande citaat, op de Samen en Inuit. Onder de titel *Het bewustwordingsproces in Sameland* schreef Amy van Marken een artikel over de Samen dat in de bundel *Het rendier en de Mens, Beelden van Lapland* in 1981 is uitgegeven door het Arctisch Centrum. Ze geeft daarin niet alleen een overzicht van de geschiedenis van de Samen, maar beschrijft ook de negentiende en twintigste eeuwse politiek van Noorwegen en Zweden ten aanzien van de Samen en de reactie van hen op die politiek. Een reactie die aanvankelijk zeer gelaten was. Volgens Van Marken blijkt uit de literatuur dat militante acties en opstanden schaars waren in de geschiedenis van de Samen. Alleen als het beslist niet anders kon werd geweld gebruikt. Zo speelde de opstand in Kautokeino in 1852 een grote rol omdat *men in Samische activistenkringen van vandaag telkens weer verwijst naar juist deze opstand. Men trekt parallellen tussen Kautokeino en het verzet tegen de indamming van de Altarivier. Kautokeino wordt zo gebruikt als schakel in het bewustwordingsproces: de Samen willen verlost worden van het deterministische trauma, dat alle verzet vergeefs is.* Aldus van Marken (1981).

Een ieder die in het bewustwordingsproces van de Samen een rol heeft gespeeld komt in het artikel van Van Marken aan bod: predikanten, onderwijzers, schrijvers en dichters passeren de revue. Ze toonde daarmee haar grote kennis van de literatuur over de Samen en het Samenland. Samen met Nellejet Zorgdrager was Amy van Marken in het Arctisch Centrum de grote deskundige op het gebied van de Samen.

In de laatste jaren van haar leven heeft Amy van Marken van Scandinavische zijde veel erkenning gekregen voor haar werk aan de relatie tussen Nederland en de Scandinavische landen. Ze ontving koninklijke onderscheidingen in Denemarken, Noorwegen en Zweden en eredoctoraten van de universiteiten van Tromsø en Umeå.

Op 15 juni 1995, zes dagen voor haar drieëntachtigste verjaardag overleed Amy van Marken in Amsterdam. Ze schonk haar hele bibliotheek aan de Rijksuniversiteit Groningen en stelde een fonds in om studenten Scandinavische talen en culturen in de gelegenheid te stellen hun kennis van taal en cultuur van de Scandinavische landen te vermeerderen.

SUMMARY

Amy van Marken (1912–1995) was a very special person in many ways. Not only was she the only woman among the founders of the Arctic Centre but she was

also the only associate-professor among the professors and the only person who did not have a PhD at that time. In the spring of 1970 when the Arctic Centre was founded, Amy van Marken defended her thesis at the University of Gent in Belgium and in 1975 she was finally appointed as a full professor in Scandinavian languages and cultures. Until her retirement in 1982 she was a very active member of the board of the Arctic Centre and she served the Centre in an excellent way as vice-president from 1975 to 1981 and as president in 1981–1982. In that period Amy van Marken was particularly active in intensifying the Scandinavian contacts. She worked very hard on the preparation and execution of the Smeerenburgproject,

In 1995 Amy van Marken died unexpectedly at the age of almost 83. She was decorated in Denmark, Sweden and Norway and received honorary degrees from the Universities of Tromsø in Norway and Umeå in Sweden.

LITERATUUR

Houweling, F. 1982. *Achter de schermen... Een interview met Prof.dr. Amy van Marken ter gelegenheid van haar afscheid als hoogleraar aan het Scandinavisch Instituut te Groningen*. Groningen.

Marken, A. van, 1970. *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*. Dissertatie Rijksuniversiteit Gent.

Marken, A. van. 1981. Het bewustwordingsproces in Sameland. In: N.J.M. Zorgdrager, N.J.M. en Van Marken, A. *Het Rendier en de Mens. Beelden van Lapland*. Groningen: Arctisch Centrum Universiteit van Groningen. 29–47.

Marquart Scholtz, A.M.L. en Musarra-Schrøder, U., red. 1977. *Studies in Scandinavistiek aangeboden aan Amy van Marken*. Groningen.

Smeerenburgteam vertrekt van Schiphol (1979). Foto: Arctisch Centrum.

SPITSBERGEN

SMEERENBURG: HOLLAND OP Z'N KOUDST

*Tentoonstelling van archeologische vondsten gedaan
door de Arctisch Centrum-Carl Denig-Spitsbergenexpedities*

van 18 februari t/m 17 april
in het Noordelijk Scheepvaart Museum
Brugstraat 24-25 te Groningen

Openingstijden:
di t/m za 10.00-17.00 uur
zo 14.00-17.00 uur

FOTO: WILHELMUS

ARCTISCH CENTRUM - RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

DE ARCTISCH CENTRUM - RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Affiche tentoonstelling Spitsbergen. Smeerenburg: Holland op z'n koudst. (1983).

From Tropical Africa to Arctic Scandinavia A.H.J. Prins as Maritime Anthropologist

H.H.T. Prins and H.E.L. Prins

INTRODUCTION

Most anthropologists associate A.H.J. Prins with the African tropics, not with the European Arctic. It is true that his scholarly research took place primarily in East Africa. Yet, Prins is also known as a pioneer in maritime anthropology, and it is this particular specialisation that connects the geographically distant culture areas in his research program. During almost fifty years of scholarship, Prins travelled extensively and crossed boundaries between countries, centuries, and disciplines. Observing and interviewing Swahili seafarers, Teita peasants, Boni hunters, Maltese mariners, Dutch skippers, and Lapp fishers, he also delved into African and European archives. The weight of his research concerned East Africa's peoples and cultures. Of about 75 scholarly publications, some 69 percent deal with Africa, 16 percent the Mediterranean and Middle East, 12 percent The Netherlands, and just 3 percent Arctic Scandinavia. Appearing toward the end of his long scholarly career, his publications about Scandinavia all have a maritime focus.

Although Prins did not publish much in Scandinavian anthropology, it may come as a surprise that he chose to dedicate his doctoral thesis, an often-cited comparative study of East-African age class systems (1953), to the Swedish ethnographer Gerhard Lindblom (1887–1969). Such incidental facts of personal history aside, how do we explain his deep interest in Arctic anthropology in light of his overall research output? What were the forces that drove him from the Indian Ocean to the Arctic Sea? Why did he collaborate with a small group of fellow Groningen scholars to found the Arctic Centre as an interdisciplinary research program?

BRIEF BIOGRAPHICAL SKETCH

Known as Peter, his *nom de guerre* during his years in the Dutch Resistance movement, Adriaan Hendrik Johan Prins was born on 16 December 1921 in the old Hanseatic town of Harderwijk on the Zuyderzee shore. When his father was appointed railway station chief in IJmuiden, the family moved to this North Sea coastal city. Only six when his father died, he and his sister settled with their

mother in her ancestral village of Barneveld. There, Prins grew up under the eyes of his grandfathers – Veluwe painter Hendrik ten Ham E.J.zn and Barneveld railway station chief Johan Prins. Childhood exposure to seacoasts, departing trains, and the value of an observational eye helped determine his later career choices.

As a widow's son growing up during the Depression with the rise of Nazi power in neighboring Germany, young Prins had few opportunities for distant travels. One came in the summer of 1936 when he made a trip to the Norwegian fjords aboard the Dutch liner *Tarakan*. Regularly serving as a Dutch East Indies Muslim Pilgrim ship to Mecca, the *Tarakan* also made a few summer excursions for schoolboys sailing from IJmuiden Harbour. Prins, endowed with artistic talent quite common in his family, sketched and painted ships and the Scandinavian seacoast during the journey. Doing so, he may have recalled stories about his grandfather ten Ham's teacher, the well-known Dutch painter Louis Apol, who had sailed to the Arctic Sea as an artist aboard the schooner *Willem Barents* in 1880. Apol produced several oil paintings based on sketches he made to illustrate the expedition's published report. One of the oils, depicting a Norwegian sealing schooner on fire after attack from Russian patrol vessels, eventually became the property of Prins. It still hangs in the living room at "Huis ter Aa", the Prins residence in Glimmen since the mid-1950s.

By age 18, at home in the Veluwe's vast forests and longing to see the world, Prins dreamed of a forestry career on Sumatra or elsewhere in the Dutch East Indies. Accordingly, he enrolled at Wageningen Agricultural University for tropical forestry studies. However, with the outbreak of World War II and Japan's occupation of Dutch colonies overseas, he changed direction and studied social geography at the University of Utrecht, with a special focus on the Indian Ocean. In 1943, the Nazis ordered Dutch students and staff to sign a "loyalty declaration". Like many others, Prins refused. Suspending his studies, he joined the resistance movement, becoming Chief of Intelligence in the VIth Brigade (Veluwe). Following the 1944 Battle of Arnhem, he was secretly incorporated into the Second British Army as First Lieutenant in a Special Force Detachment and helped liberate his homeland.

After demobilisation in June 1945, Prins resumed his studies in Utrecht and specialised in ethnology. A year later, having acquired his "doctoraal" degree, he became a research assistant at Utrecht's Institute of Ethnology under Professor Henri Th. Fischer. By then, he had married Ita Poorter, whose family had given him safe harbour at their Harderwijk home while he served in the underground movement.

In 1947, at age 26, Prins published his first scholarly article on East Africa. That same year, as a former British army officer, he received a fellowship at the London School of Economics (LSE) for special anthropology training under Audrey Richards and Raymond Firth (who had succeeded his mentor Bronislaw Malinowski as chair of Social Anthropology). While at the University of London, Prins made lifelong friendships with scholars such as S.N. Eisenstadt, Derek Freeman, and others who went on to build international academic careers. Then, equipped with language training in Swahili, he ventured to Kenya as a British Colonial Fellow for fieldwork among the Teita, a tribal group not previously studied. Guided by the Senior District Commissioner Harold E. Lambert, a Cambridge University trained anthropologist specialised in the neighbouring Kikuyu, Prins was initiated into ethnographic research. He focused on topics such as kinship and social structure favoured by British functionalists, but it became soon evident that his enduring interest would be the maritime history and cultural ecology of seafaring peoples.

In 1951, Prins accepted a post as the first anthropologist at the University of Groningen, where he later became the founding director of the Institute of Cultural Anthropology. Although he lectured at many other places, he remained there until his retirement in 1984. A committed fieldworker, he made numerous journeys abroad during and after his tenure at Groningen. These included long research trips to Ethiopia (1954–55), Kenya, Tanganyika, and Zanzibar (1957, 1965–66, 1967, 1968, 1970, 1971), Iraq (1957), Iran (1959), the Persian Gulf (1970, 1973), Syria and Turkey (1961–62, 1970), South Arabia (1970, 1973), Zambia (1972, 1974). From 1968–92 he made annual research trips to northern Scandinavia, and beginning in 1970 travelled to Greece and made frequent journeys to the Mediterranean island of Malta. A recipient of many research grants and fellowships (UNESCO, Ford Foundation, the Netherlands Organisation for Pure Research, etc.), Prins was frequently consulted by the Dutch government and royal court, which valued his in-depth knowledge about the peoples and cultures of Africa and the Middle East.

Early on in his scholarly career, Prins gained an international reputation based on his strong publication record. In addition to scores of encyclopaedia entries and scholarly articles in a wide range of international journals such as *Man* and *Anthropos*, he published in Dutch newspapers and magazines. Moreover, he illustrated many of his books and articles with his own ethnographic photographs, sketches, and pen drawings.

A year before earning his doctorate at Utrecht in 1953, he already published his first major book *The Coastal Tribes of the Northeastern Bantu: Pokomo*,

Nyika, Teita. His 1953 thesis, *East-African Age-Class Systems: An Inquiry into the Social Order of the Galla, Kipsigis and Kikuyu*, is an internationally acclaimed and often cited book, reprinted by the USA-based Negro Press in 1970. He authored several other books, including *The Swahili-speaking Peoples of Zanzibar and the East Coast of Africa* (1961, 2nd edition 1967), and a path-breaking maritime anthropological work titled *Sailing from Lamu: A Study of Maritime Culture in Islamic East Africa* (1965). Instead of dedicating this monograph to Sir Raymond Firth, his LSE mentor who authored the classic 1946 text, *Malay Fishermen: Their Peasant Economy*, Prins gave the honor to Abdalla Bujra, his former Kenyan-Hadrami informant, now a University of London-trained anthropologist based in Ethiopia. Prins' *Sailing from Lamu* continues to garner praise, recently described by American scholar Erik Gilbert as "probably the best book ever written on East African maritime culture." Also worth considering is Prins' *A Swahili Nautical Dictionary* (1970). Published in Tanzania, and with a Preface by his friend Julius Nyerere, most copies of his dictionary were bought up by the Chinese then active in that nation's development projects.

By then, Prins had turned his anthropological eye also towards the places he and his family considered home. In 1960, he published an annotated bibliography on the 800-year history of Harderwijk, the port city where he and his wife were born, followed by a cultural historical study of Zuyderzee skippers of the fortified port of Blokzijl (1969), the small city his wife's immediate ancestors called home since 1795. He then gave his attention to the cultural history of the Veluwe village of Barneveld, home to his maternal ancestors for more than five centuries. This resulted in several publications in the 1980s, including his 1982 book on a 15th-century heroic knight *Jan van Schaffelaar: Requiem voor een Gelderse Ruiter*.

In 1984, Prins published his theoretical manifesto *Copernicaanse Cultuurkunde* on the occasion of his retirement as Groningen's Anthropology Chair. This was also when his former students presented him with a Festschrift titled *Watching the Seaside: Essays in Maritime Culture* (1984), which includes a selection of his published articles. A year later, the Dutch government closed the doors of the 30-year old anthropological institute he had founded in the mid-1950s due to general budget cuts.

As an emeritus professor, Prins continued his research in spite of failing health. Two years into his retirement, yet another major maritime anthropological study appeared, titled *Handbook of Sewn Boats: The Ethnography and Archaeology of Archaic Plank-Built Craft*, followed by *In Peril on the Sea: Marine Votive Paintings in the Maltese Islands* (1989). In the early 1990s he researched

the maritime history of the city he had embraced as his own and wrote *Groningen: Middeleeuwse Hanzestad vanaf de Waterkant* (1994). Meanwhile, he had become deeply immersed in composing an historical analysis of the Knights of Malta as a late medieval transnational corporation with military religious estates on the Veluwe. Sadly, that effort was aborted when he suffered a debilitating stroke in 1994. However, he did manage to complete a detailed maritime historical study titled “Mediterranean Ships and Shipping, 1650–1850,” published as a long chapter in *The Heyday of Sail: The Merchant Sailing Ship 1650–1830* (1995), a beautifully illustrated British volume on traditional merchant sailing ships.

ROLE IN THE DEVELOPMENT OF ARCTIC ANTHROPOLOGY

With some justification, anthropology has been criticised as the “brainchild of colonialism.” Indeed, the discipline in The Netherlands was historically identified primarily with the indigenous peoples of its colonies in the East and West Indies – although Prins, unlike his Dutch peers at the time, did his first fieldwork in then British Kenya. Not surprisingly, the decolonisation movements in Asia, Africa, and elsewhere in the Post World War II period brought about a crisis in anthropology in the 1960s, forcing its practitioners to rethink their profession. Not always welcome in the newly-independent states, many European anthropologists turned to their own continent. These historical events also affected Prins. As this biographical sketch indicates, he gradually shifted his research focus from Africa towards the Mediterranean and Northern Europe.

With limited research opportunities in the former colonies, Dutch anthropology graduate programs in the 1960s searched for less remote and politically more stable culture areas to send their students to for practical training. With other Dutch universities selecting locations in the Mediterranean, Ireland, and so on, Groningen looked northwards to Scandinavia. This region was especially attractive for anthropological inquiry, as it was inhabited by traditional Saami reindeer herders and fishers – Europe’s own “exotic” indigenous people.

Although Arctic anthropology has become an important international specialisation, in the early 1960s there was not yet much interest. Because of its proximity to the Soviet Union, however, the entire circumpolar Arctic region became part of the Northern Hemisphere Security Area during the Cold War. In this geo-political context, funds became available for scientific research in the area. The Dutch had interest in the far north because of their history of Arctic

whaling, their search for the Northeast Passage about 400 years ago, and, more recently, and their involvement in the Spitsbergen tractaat which settled the Sovereignty of Spitsbergen.

Aware of these developments, and in search of new student training opportunities, Prins and a handful of his colleagues at Groningen, the country's northernmost academic institution, staked out the European Far North as their academic arena. Together with the linguists André van Holk (Slavic Languages), Tjalling Waterbolk (Archaeology) and Andries Kylstra (Finnish Ugaritic), and the Scandinavianist Amy van Marken, Prins explored opportunities for creating an interdisciplinary research and teaching institute with a particular Nordic focus. In 1970 they founded the Arctic Centre.

Prins envisioned the Arctic Centre as a vehicle that could serve in identifying and setting up fieldwork training sites in northern Scandinavia and adjacent Arctic and Sub-arctic islands. Simultaneously, he established networks for his graduate students to be trained as museum anthropologists at various museums in, e.g., Oslo, Bergen, Tromsø, Göteborg, or Stockholm. At the time, the anthropological research emphasis at Groningen was on cultural ecology. Groningen anthropology students were expected to enrol in a three-month graduate research training period at the end of their second year during the summer season. This training could take place in a foreign museum or in the field. In contrast to museum training, students choosing to do fieldwork were organised as teams and focused on a shared research theme. For preparation, they took several courses in area studies, theory and methodology, and language training (Swedish or Norwegian).

As Lapland became the region of choice for ethnographic training at Groningen, Prins himself began to venture to the far north annually, in particular to study collections in Scandinavia's anthropological and maritime museums. In the course of the next few years, several of his students became Scandinavia specialists, including the nutritional anthropologist Nellejet Zorgdrager (Drs: 1970) who did intensive research among Norway's Saami.

Considering Prins' geographic shift from the East African coast to the European Arctic, it is noteworthy that his maritime anthropology focus was influenced not only by his LSE professor Firth, but also by British anthropologist J.A. Barnes of the University of Manchester. Barnes, initially noted for his work in Central Africa, became famous for his 1954 study of the Norwegian sea-fishing community of Bremnes (near Bergen) in which he launched the concept of "network". His research, seminal in the development of social network analysis associated with the "Manchester school" under anthropologist Max Gluckman,

had influenced Prins' work on Kenya's ancient coastal city of Lamu (1959, 1964). It also framed the work by his University of Amsterdam colleague Jeremy Boissevain, who applied social network analysis to his Malta ethnography.

When Prins turned his attention to northern Scandinavia, he focused on the subject he loved best: traditional ships, including those made and used by those Saami historically known as the Sea Lapps and River Lapps. By the mid 1970s, his first publication dedicated to Arctic Scandinavia appeared: *Development in Arctic Boat Design: Efflorescence or Involution?*. This paper grew out of the Netherlands-Swedish Symposium on Developments in Scandinavian Arctic Culture, a 1975 conference that Prins helped organise and host at the Arctic Centre.

Another publication by Prins concerning Arctic Scandinavia appeared as a "case study" in his already-mentioned 1986 book *A Handbook of Sew Boats*, published by the British National Maritime Museum. In a 1993 article "Louis Apol, Painter of the Arctic Ocean" published by the Norwegian Maritime Museum in Oslo, Prins offers some little known historical background about this earlier-mentioned Dutch artist's journey to northern Norway and Nova Zembla in 1880. Writing with exquisite detail about a small Skolt Lapp sewn boat sketched by Apol in the lee of the skerries near the mouth of the Varanger fjord, Prins reveals his own deep love for art and sailing vessels. It was a love he carried from the coasts of his childhood to those of East Africa and the European Arctic.

CODA

A.H.J. Prins chose an adventurous life with a profession to match. Even for those who knew him well, it is a challenge to reduce his life to a clear summary. We started our biographical sketch by noting that it may come as a surprise that this anthropologist known for his research in the African tropics was also active in the European Arctic. So it is perhaps quite fitting to end our portrait with some paradoxical observations: Always restless, the man loved traditions; a committed conservative, he repeatedly broke social conventions; a builder of institutions, he was often an absentee landlord; patriarch of a large family and gregarious in company, he longed to be alone; generous, he could be self-centred; well-versed in many languages and an explorer of new horizons, he felt deeply rooted in the history of his homeland—in short, how could he not have recognized irony in the name of the rustic inn he frequented in Drenthe, *The Resting Hunter?*

The hunter found his final resting place on the pastoral cemetery of the late medieval church in Noordlaren he belonged to. Romantic scholar and gentleman

adventurer, Prins died in early 2000, six years after his first stroke that had left him almost wordless and unable to write or read. He was buried with a simple Indian Ocean *dhow* sailing ship engraved on his tombstone.

SAMENVATTING

Een van de oprichters van het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen was Adriaan Hendrik Johan Prins. Prins was hoogleraar in de Culturele Antropologie aan deze Universiteit. Dit artikel geeft een biografische schets van zijn leven, en analyseert waarom hij als Oost Afrika specialist mede-initiator was voor het ontwikkelen van het Arctische werkterrein van de Universiteit. Een belangrijke factor daarin was de dekolonisatie in wat later de Derde Wereld ging heten. Dit leidde tot een zelfreflectie bij antropologen die zich altijd met niet-westerse maatschappijen hadden beziggehouden, en een heroriëntatie op de eigen regio en het eigen continent. Een tweede factor was de geringe mogelijkheid voor het emplooi van studenten in de voormalige koloniën. Ook de Koude Oorlog leidde bij Prins tot een oriëntatie op de noordelijke flank van het NAVO-gebied waarbij onderzoek en onderwijs in die regio kon gaan rekenen op financiering vanwege de overheid. Als laatste factor gold de nabijheid van de noordelijke gebieden voor studenten om hun veldwerk te kunnen doen omdat het toenemend moeilijk was goede stageplaatsen te vinden in de tropen, het traditionele werkterrein van de antropologiestudenten. Het eerdere, maar ook voortgaande onderzoek van Prins in Oost Afrika, en vooral nadruk op de maritieme antropologie, bleek in een traditie te passen die daarvoor was ontwikkeld op basis van veldwerk in Scandinavië. Zijn eigen eerdere Afrikaanse werk en zijn latere Noordelijke werk bleken daarom naadloos op elkaar aan te sluiten.

Tentoonstelling Sámi Ællin; the every day lif of the Norwegian reindeer lapps (1971).
Foto: Centrale Fotodienst RUG.

Traanoven Smeerenburg. Foto: Frits Steenhuisen.

Van een professorale naar een bestuurlijke organisatie Het Arctisch Centrum 1975–1983*

H.K. s'Jacob

Toen het Arctisch Centrum in 1970 werd gevormd, was het aan de Groningse alma mater verre van rustig. De aanvankelijk geleidelijke ontwikkeling van een genoeglijke gemeenschap van professoren die elkaar in de Senaatsvergaderingen troffen of met hun amici collegae bij de lunch het reilen en zeilen van hun studierichting regelden, tot een bureaucratische organisatie had een cruciale fase bereikt. Nog immer regelde het College van Curatoren, dat werd samengesteld uit regionale regenten, met routineus gemak de materiële zaken van de universiteit in het rotsvaste vertrouwen dat een toegewijd bureau plichtsgetrouw voor de uitvoering zou zorgen. Maar er was al enige verandering gaande. Vanaf 1960 poogden Curatorium en Senaat het bestuur van de universiteit te centraliseren en professionaliseren. De besprekingen over een reglement voor de verhouding tussen Curatoren en Rector en Assessoren, de laatsten als voorzitters van de faculteiten, verliepen evenwel zeer traag. In februari 1968 moest er, om schot in de zaak te krijgen, zelfs een nieuwe commissie van twee curatoren, twee leden van de Senaat en de Secretaris van de Universiteit aan te pas komen. Omdat een herziening van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs 1960 op handen was, ging zij in augustus de Commissie Tussentijdse Bestuursvorm (TBV) heten. Deze commissie ontwierp de TBV, die slechts vigeerde totdat in oktober 1971 ook in Groningen de Wet Universitaire Bestuurshervorming (WUB) 1970 werd ingevoerd. Groningen koos met de TBV voor gematigde vooruitstrevendheid (Henssen, 1989:4–12, 34–39, 46–48). Tegenwoordig zou men van een poldermodel spreken. In het Algemene, of Universiteitsbestuur, werden geleidingsgewijs 5 curatoren, 23 w.p'ers, 14 tappers en 14 studenten gekozen. Dit benoemde in een Dagelijks Bestuur de President Curator, de Rector Magnificus, de Secretaris van de Senaat, een wetenschappelijk medewerker, een lid van het technisch en administratief personeel en een student psychologie (Henssen, 1989:48–50). Daarmee was de TBV opgetuigd.

---

* Mevrouw Nienke Boschman van het secretariaat van het AC en de heer G.J. Huizinga van het Depot-Archief van de universiteit dank ik zeer voor de efficiënte manier waarop zij mij van stukken voorzagen.

In deze roerige tijden vonden vier hoogleraren en een lector elkaar: de archeoloog en prehistoricus Waterbolk, de scandinaviste Van Marken, de oud-germanist en finoegrist Kylstra, de slavist Van Holk, en de lector culturele antropologie Prins. Zij hadden allen grote belangstelling voor de Arctis en zagen er wat in hier met elkaar over te spreken en eventueel samen onderzoek te starten. Het Arctisch Centrum was geboren, maar het was nog echt een initiatief oude stijl. Immers hoogleraren en een lector staken de koppen bij elkaar; een bestuur kwam er maar zijdelings aan te pas. Wel keurden de faculteiten Letteren, Sociale Wetenschappen, de interfaculteit Geografie en Prehistorie, en Rector en Assessoren dit initiatief officieel goed. Daarmee was het Arctisch Centrum een interfacultaire instelling geworden die direct onder het universiteitsbestuur ressorteerde. Internationale symposia in 1971, 1974, 1976 en 1978, waarvan de verhandelingen in druk verschenen, werden de belangrijkste activiteit. In 1979 telde het centrum 29 leden, Arctisch geïnteresseerden aan de Groningse universiteit en elders in Nederland.¹

Met de komst per 1 juli 1979 van drs. L. Hacquebord als wetenschappelijk ambtenaar in tijdelijke dienst veranderde het Arctisch Centrum geleidelijk van een trefpunt voor Arctisch geïnteresseerden in een onderzoeksinstituut. Een landelijke commissie van deskundigen had zakelijk en voortvarend een plan voor onderzoek naar Nederlandse walvisvaartstations opgesteld, waarbij nauw met Noorse onderzoekers zou worden samengewerkt. De bedoeling was dat Noren ter plaatse opgravingen zouden doen en Nederlanders het voorbereidende archiefonderzoek. Om het historisch archiefonderzoek te begeleiden werd in september 1978 de hoogleraar in de Geschiedenis na de Middeleeuwen Dr. E.H. Waterbolk benaderd en deze suggereerde als historicus met belangstelling voor maritieme activiteiten Dr. H.K. s'Jacob, de schrijver dezes. Op voorstel van Van Holk werd hij uitgenodigd als lid van het bestuur; in maart 1979 werd hij daarvan de secretaris.² De werkzaamheden van s'Jacob betroffen voortaan vooral dit terrein, want Hacquebord kon door opleiding en werkervaring uitstekend zelfstandig archiefonderzoek doen. Hij verenigde in zich deskundigheid die zeer goed paste bij het multi- en interdisciplinaire onderzoek dat het Arctisch Centrum wilde uitvoeren: fysisch geograaf met als bijvakken prehistorie en archeologie,

---

¹ Archief Arctisch Centrum: Correspondentie 1981, Uitgegaan, 179/Hs'J/81/3-12-81/bijlage: Het Arctisch Centrum 1970-1981; Correspondentie 1979, Diversen, Ledenlijst 3-12-1979.

² Archief Arctisch Centrum: Correspondentie 1978, Uitgegaan: 3-9-1978, Prof. Prins aan Prof. Waterbolk; Correspondentie 1979, vergaderstukken 1974-79: Notulen 3-11-1978; Correspondentie 1979, Diversen: Besluitenlijst bestuur 15-3-1979.

en ervaring met opgravingen en archiefonderzoek. Aangezien de Noren minder dan verwacht bijdroegen aan wat het Smeerenburgproject ging heten, kon hij als onderzoeksleider deze brede opleiding en ervaring goed gebruiken. In 1980 stond hij aan het hoofd van alweer de tweede Smeerenburg-expeditie. De degelijke en voortvarende wijze waarop het Smeerenburg-project werd voorbereid en de expedities werden uitgevoerd, toonde aan dat Arctische onderzoekers op initiatief van enige hoogleraren zeer goed in staat waren hun werk te doen zonder dat universitaire besturen of de overheid zich daarmee bemoeiden. Het plannen maken en uitvoeren was de professorale organisatie van het Arctisch Centrum wel toevertrouwd.

Het was nu zaak de vaart erin te houden. Het bestuur van het Arctisch Centrum begreep dat het zich diende te bezinnen op de toekomst: waarheen na Smeerenburg? Het was duidelijk dat het Arctisch Centrum zich aan het ontwikkelen was van een los werkverband tot een meer centraal geleid instituut onder een directeur. Het bestuur stelde zich het centrum over een jaar of vier voor als het landelijke en internationale zwaartepunt voor Arctisch onderzoek dat door zijn bibliotheek en documentatie informatie kon geven en onderzoek kon ondersteunen. Het eigen onderzoek diende multi- en interdisciplinair te zijn. Deze formule werd tot de missie van het centrum. Voor de realisering van deze ambities zou een wetenschappelijk hoofdambtenaar met een vaste aanstelling als directeur en supervisor van het eigen onderzoek nodig zijn, en een bibliothecaris-documentalist. Tenslotte zou het secretariaat en de administratie nog één kracht vergen.³ Het was echter niet zo duidelijk onder welk bestuurlijk regiem dit opgetuigde Arctisch Centrum zou functioneren. Het bestuur wilde het liefst direct onder het College van Bestuur blijven ressorteren. Daarbij zou het multi- en interdisciplinaire onderzoek het beste gedijen en zou het bestuur een grotere vrijheid hebben dan onder het bestuur van een faculteit. Het College van Bestuur deed evenwel in het bestuurlijke overleg in maart 1981 weten dat het het Arctisch Centrum bij een faculteit wilde onderbrengen.⁴ Binnen het kader van de WUB paste het onderzoek van het Arctisch Centrum het beste in een werkgroep die op grond van artikel 18 voor de beoefening van de wetenschap

---

³ Archief Arctisch Centrum: AB en DB 1979–92: Notulen Iedenvergadering 24–10–1980.

⁴ Archief Arctisch Centrum: Ontwikkelingsplan Arctische Studiën november 1981, begeleidende brief aan CvB 3/12/1981.

door twee of meer vakgroepen binnen een universiteit, dan wel bij twee of meer universiteiten, kon worden ingesteld.⁵

Bij de invoering van de WUB in 1970 stond democratisering van de besluitvorming nog centraal: de patriarchale macht van curatoren en hoogleraren werd gebroken en alle geledingen zouden op alle niveaus moeten kunnen meebeslissen. In de tweede helft van de jaren zeventig was het enthousiasme over dit regiem wel enigszins getaand. In maart 1979 kwam de Commissie-Polak met een kritisch rapport over het functioneren van de WUB, Gewubd en Gewogen genaamd, en in oktober diende minister Pais een voorontwerp van wet voor het wetenschappelijk onderwijs en een Beleidsnota Universitair Onderzoek (BUOZ-nota) in (Henssen, 1989: 66–69). In de laatste nota werd het begrip voorwaardelijke financiering gelanceerd. Het ministerie zou op grond van het algemeen financieel schema meerjarenafspraken met de universiteiten gaan maken. Deze zouden binnen dit kader in ontwikkelingsplannen het onderzoek beschrijven dat ze op zich namen. Daarin dienden de zwaartepunten duidelijk zichtbaar te zijn. De taken werden zo duidelijk vastgelegd; de onderzoekers zouden daarover verantwoording schuldig zijn. Volgens de herziene Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs zouden het midden- en basisniveau van de universitaire organisatie de spil vormen waarom het onderzoek draaide, dus de faculteiten en de vak- en werkgroepen. Bij dit alles diende multi- en interdisciplinaire samenwerking bevorderd te worden.⁶

Het creëren van zwaartepunten binnen het onderzoek en de bevordering van multi- en interdisciplinaire samenwerking klonk het bestuur van het Arctisch Centrum als muziek in de oren. Om dit alles van de grond te krijgen werden de contacten met het College van Bestuur van Groningen nauwer aangehaald. De leden van het Centrum van elders bespeurden dat duidelijk. Zo merkte Gert Nooter van het Volkenkundig Museum te Leiden in de vergadering van februari 1981 op dat het centrum met het uitvoeren van eigen onderzoek van karakter was veranderd; hij vroeg zich af wie er eigenlijk lid konden zijn. Het bestuur haastte zich het open karakter van het Centrum te benadrukken. Het was ook in deze vergadering dat Nellejet Zorgdrager aftrad als penningmeester. Voorzitter Van Holk roemde haar als een toegewijd lid vanaf het eerste uur, dat zich ook

---

⁵ *Wet Universitaire Bestuurshervorming 1970*. Tweede bijgewerkte druk. Den Haag: Staatsuitgeverij en Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. 12–14.

⁶ *Beleidsnota Universitair Onderzoek*. 1979. Publicatie van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag, passim.

persoonlijk zeer inzet voor de Samen. De sociaal-geograaf Jan de Vries volgde haar als penningmeester op.⁷

Het zag er in 1981 voor het Arctisch Centrum niet slecht uit. In 1977 had het College van Bestuur in zijn ontwikkelingsplan het Arctisch Centrum een uitbreiding tot 2.7 formatieplaats toegedacht; de Faculteit der Letteren had de Scandinavische en Finoegrise talen als zwaartepunt bestempeld; de Culturele Antropologie begon in 1981 aan de opbouw van een volledige studierichting, waarvoor een jaar later de verwachte officiële toestemming werd gegeven. De antropologen zouden volgens de landelijke taakverdeling hun activiteiten vooral op de noordelijke gebieden richten (Papousek, 1988). Het centrum zelf kon ook op enige wapenfeiten bogen: twee expedities onder leiding van Hacquebord naar Smeerenburg gefinancierd met f 320.000 via de derde-geldstroom door de Van Veengroep (o.a. Carl Denig); een internationaal congres in februari 1981. Vanzelfsprekend kwam dit alles voor in het ontwikkelingsplan van het Arctisch Centrum dat in navolging van de universitaire ontwikkelingsplannen was opgesteld en waarmee het bestuur zich in december 1981 tot het College van Bestuur richtte. Het wilde het centrum laten groeien tot het referentiepunt voor het Arctische en Sub-Arctische onderzoek aan de Groningse universiteit en in Nederland door het opbouwen van een bibliotheek en van een documentatiesysteem. Het onderzoek zou zich moeten concentreren rond de thema's mens en milieu in de Arctis, en continuïteit en discontinuïteit aldaar. Daarvoor was een ervaren onderzoeker in de rang van wetenschappelijk hoofdbambtenaar nodig. Het bestuur van het Arctisch Centrum wilde ook onderwijs gaan verzorgen. Aansluitend bij de plannen van het ministerie moest er in de eerste fase van de studieprogramma's een cursus Arctische studiën gegeven gaan worden en in de tweede fase een onderzoekersopleiding. Voor dit alles zou een formatie van twee plaatsen wetenschappelijk personeel en één en een halve plaats niet-wetenschappelijk personeel nodig zijn. In de aanbestedingsbrief bij het ontwikkelingsplan liet het bestuur weten dat het onderbrengen van het centrum bij enige faculteiten niet bevorderlijk voor het behoud van eigen identiteit en het uitvoeren van multi- en interdisciplinair onderzoek vond. Erg hard werd dit echter niet meer gespeeld; het bestuur wilde zich wel onder enige faculteit laten plaatsen, als een minimum aan vaste

---

⁷ Archief Arctisch Centrum: AB en DB, notulen ledenvergaderingen 24-10-1980 en 27-2-1982.

formatieplaatsen voor onderzoek en onderwijs zou zijn gegarandeerd.⁸ De eerste stap naar een faculteit was daarmee gezet.

Naar universitaire maatstaven ging de overheveling van het Arctisch Centrum naar een faculteit nu vrij snel. Dit proces was ingezet onder het voorzitterschap van Van Holk. Amy van Marken volgde hem in januari 1982 op. Nellejet Zorgdrager werd vice-voorzitter. Van Holk en Van Marken konden als hoogleraren in de Faculteit der Letteren de belangen van het Arctisch Centrum daar gemakkelijk bepleiten. Nellejet Zorgdrager, die de onderzoekstages van studenten culturele antropologie in de noordelijke streken begeleidde, onderhield de lijnen naar de nu volledige studierichting culturele antropologie. Overigens waren die contacten voor het centrum vrij makkelijk, doordat het op de Oude Boteringestraat 23 was ondergebracht in het gebouw waar de antropologen huisden. De Faculteit der Letteren had de deur voor het Arctisch Centrum al half geopend door in een proefdisciplineplan letteren de Germaanse en Noordelijke talen een profilerend element in het facultaire onderzoek te noemen en daarbij te wijzen op de nauwe samenwerking met het Arctisch Centrum. Op 25 februari 1982 togen Van Marken, s'Jacob en Hacquebord naar het faculteitsbestuur van letteren. Het was een zakelijk, maar ook positief gesprek. Er diende echter wel eerst een proeve van bekwaamheid te worden afgelegd. De eerste tranche in de opnemng van het letterenonderzoek in de voorwaardelijke financiering was op handen; het Arctisch Centrum moest eerst maar eens een onderzoekplan opstellen.⁹ Zo kwam een plan voor 1984–1994 – over maar eventjes tien jaar! – tot stand, dat een nadere uitwerking vormde van het ontwikkelingsplan dat het College van Bestuur was aangeboden. Drie onderzoeksthema's bestreken de disciplines waaruit het multi- en interdisciplinaire onderzoek van het Arctisch Centrum zou bestaan. In 'Mens en Milieu in de Arctis' kwamen geschiedenis, historische-archeologie en de biologie aan bod; het soort werk in Smeerenburg verricht zou op Jan Mayen voortgezet worden. Het thema 'Continuïteit en Discontinuïteit in de Arctis' zou een historisch project uit te voeren in archieven en vanaf het eiland Disko voor de westkust van Groenland, een antropologisch project onder de Inuït in hetzelfde gebied en een socio-linguïstisch onderzoek naar Inuïttalen omvatten. 'Klimaat in de Atlantische Arctis' ten slotte moest een fysisch-geografisch onderzoek naar de Kleine IJstijd worden. In het tijdschema,

---

⁸ Archief Arctisch Centrum: Ontwikkelingsplan Arctische Studiën november 1981, waarbij aanbiedingsbrief aan College van Bestuur 3–12–1981.

⁹ Archief Arctisch Centrum: AB en DB 1979–1992: Besluitenlijst AB 4–11–1981 en 14–1–1982; Notulen ledenvergadering 29–10–1982.

waarin de projecten over 1984–1994 ingepast werden, valt vooral de samenhang van de projecten in het oog en de mogelijkheid om tweede-fasestudenten in te schakelen. De uitvoering van de projecten werd aan assistent-onderzoekers toegedacht; de begeleiding aan de kleine wetenschappelijke staf van het centrum en aan leden van vakgroepen die erin participeerden.¹⁰ Hieruit blijkt dat in de opzet van het onderzoek nauw bij het wetsontwerp voor een nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs en de ministeriële BUOZ-nota van 1979 werd aangesloten.

Volgens de WUB, artikel 18.1, moesten nu vakgroepen het initiatief nemen tot het instellen van een werkgroep voor de bevordering van de wetenschapsbeoefening, dus in feite de uitvoering van het onderzoeksplan. De vakgroepen Scandinavistiek, Slavistiek, Finoegristiek, Oudgermanistiek, Nieuwe Geschiedenis en Middeleeuwse Geschiedenis stelden de werkgroep Arctisch Centrum in. Dit besluit is in de vergadering van de faculteitsraad letteren op 12 november 1982 goedgekeurd. Het was een hamerstuk. Amy van Marken wist staande de vergadering te voorkomen dat het Arctisch Centrum Interfacultaire Werkgroep Arctische Studiën ging heten; dat stond in de stukken.¹¹ De verplaatsing van het centrum van het College van Bestuur naar een faculteit had zijn beslag gekregen. De deelneming van de vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis aan het centrum hing samen met de aanstelling in 1981 van Richard Vaughan als hoogleraar in dit vak. Hij had, ook als vogelwaarnemer, grote liefde voor de polaire streken en werd later voorzitter van het Arctisch Centrum (Henssen, 1989:272).¹² In de ledenvergadering van 29 oktober 1982 bleek dat niet iedereen gelukkig was met het uitgewerkte onderzoeksplan en met de instelling van de werkgroep binnen de Groningse faculteit der letteren. Jarich Oosten, cultureel-antropoloog aan de Leidse universiteit betreurde het dat hij voor zijn eigen onderzoek naar kunst en religie van de traditionele (Sub)arctische samenlevingen weinig concrete aanknopingspunten zag. Hans de Molenaar uit Utrecht vroeg zich af of er nu twee Arctische centra kwamen: het Groningse en een groep mensen in het land die willen samenwerken.¹³ Hoewel het bestuur de nadruk legde op de openheid van het centrum te Groningen voor

---

¹⁰ Archief Arctisch Centrum: Onderzoekplan Arctisch Centrum in de jaren 1984–1994, juni 1982.

¹¹ Depot-Archief RUG: Archief Letteren, Faculteitsraad nr. 9 (vanaf september 1982), Notulen 12–11–1982, p. 965.

¹² Later publiceerde Richard Vaughan, *The Arctic, a history* (Sutton 1994).

¹³ Archief Arctisch Centrum: AB en DB 1979–1992, Notulen ledenvergadering 29–10–1982.

iedere Arctische onderzoeker en op de voorlopigheid van het onderzoeksplan, is het toch evident dat het centrum veel meer een Gronings onderzoeksinstituut aan het worden was dan een landelijk samenwerkingsverband.

In ieder geval werd het Arctisch Centrum, dat nu een werkgroep was, meegezogen in de plannings- en verantwoordingsmaalstroom die het ministerie gestaag in beweging hield. In het wetenschappelijke verslag van de Groningse universiteit over 1982 worden de ministeriële beleidsnotitie over het voorwaardelijk gefinancierd onderzoek van mei en de nota Taakverdeling en Concentratie van september genoemd. De laatste bracht in de loop van de onderhandelingen een voor de Groningse antropologie dramatische beslissing: culturele antropologie werd als zelfstandige voorziening opgeheven.¹⁴ Het Arctisch Centrum was gelukkig net op tijd onder de vleugels van de Faculteit der Letteren geplaatst, maar deze opheffing betekende op langere termijn een aanzienlijke verzwakking van de antropologische inbreng in het Arctische onderzoek. Begin februari 1983 kregen de vak- en werkgroepen van het faculteitsbestuur letteren het verzoek voor 1 maart programma's in te dienen voor de tweede tranche in de aandachtsvelden binnen het voorwaardelijk gefinancierd onderzoek. Het Arctisch Centrum had gelukkig het voorafgaande jaar een uitgewerkt onderzoeksplan ingediend; dit werd nu met enige kleine aanpassingen ingezonden. Naast de Arctis werd nu ook de Subarctis expliciet genoemd met het oog op het onderzoek naar het beeld van Groenland in de Deense letterkunde en naar de Samen in Noord-Scandinavië. Het thema 'Continuïteit en Discontinuïteit' werd omgedoopt tot 'Identiteit en Cultuurverandering'. In het zogenaamde aandachtsveld LETT 10: Arctische en Subarctische Studiën valt op dat alle onderzoekscapaciteit uit de eerste geldstroom kwam, dat wil zeggen dat er op de inzet van het personeel in de vakgroepen die samenwerkten in het Arctisch Centrum, werd gerekend. Het Arctisch Centrum bracht zelf 1.8 *fulltime equivalent* (f.t.e.) in, de overige 1.3 f.t.e. kwam uit de in het centrum deelnemende vakgroepen in de letterenfaculteit. Daar ging het meest om één persoon uit het wetenschappelijk personeel, die vaak zijn/haar hele tijd beschikbaar voor onderzoek inbracht.¹⁵ Hieruit blijkt de zwakte van de personele bezetting voor het onderzoek. Immers, er waren zes

---

¹⁴ Depot-Archief RUG: Bestuursarchief 1961–1995, inv. nr. 442: Wetenschappelijk verslag 1982, p. 7; Papousek, 'Terug naar af', p. 157–8.

¹⁵ Archief Arctisch Centrum: AB en DB 1979–1992, Protocol voor vergadering 20–4–1983 met deelnemers aandachtsveld; Depot-Archief RUG: Bestuursarchief 1961–1995, inv. nr. 443: Wetenschappelijk Verslag 1983, p. 179.

vakgroepen bij betrokken en van de deelnemers werden vanuit hun eigen vakgroep ook nog andere onderzoeksprestaties verwacht. De projectleiders Hacquebord, s'Jacob en Van Marken namen wel veel risico. Hoe dit afliep valt buiten het bestek van dit artikel. Het zou interessant zijn om het profijt van de planning in het kader van de voorwaardelijke financiering eens na te gaan. Alleen de Faculteit Letteren al lanceerde tien aandachtsvelden. Wat het Arctisch Centrum betreft moest Hacquebord op den duur grotendeels de kar alleen trekken. Het aandachtsveld Arctische en Subarctische Studiën werd op 27 mei 1983 goedgekeurd door de faculteitsraad letteren. Hacquebord, die inmiddels in vaste dienst was aangesteld, promoveerde op 11 december 1984 te Amsterdam.¹⁶ Hij toonde daarmee aan dat multi-disciplinair onderzoek waarbij vele onderzoekers betrokken zijn, afhankelijk blijft van de inzet en het organisatorisch vermogen van één persoon. Bovendien zou zonder het Smeerenburg-project het Arctisch Centrum niet echt van de grond zijn gekomen en waarschijnlijk niet als een kroonjuweel door de Faculteit der Letteren zijn aangenomen.

De geschiedenis van het Arctisch Centrum 1975 – 1983 weerspiegelt hoe de Groningse universiteit van een professorale institutie tot een conglomeraat van besturen was geworden.

Professoren hebben het centrum gesticht; een landelijke commissie van Arctische onderzoekers stelde de blauwdruk voor onderzoek rond Smeerenburg op; een gedreven onderzoeker als Hacquebord zorgde ervoor dat het wonderwel slaagde. Planning en verantwoording, van bovenaf door het ministerie voorgeschreven, werd geleidelijk door besturen van hoog tot laag langs de lijnen van de WUB doorgevoerd. Het Arctisch Centrum is daarin opgenomen en ontwierp het aandachtsveld Arctische en Subarctische Studiën in het voorwaardelijk gefinancierd onderzoek. Dat werd gewogen en goedgekeurd door besturen en vertegenwoordigende raden. Een professorale structuur had plaatsgemaakt voor een bestuurlijke.

SUMMARY

The history of the Arctic Centre at Groningen University in the period 1975 – 1983 shows the evolution of the university from a body managed by regents and

---

¹⁶ Archief Arctisch Centrum: AB + DB 1979–1992, Besluitenlijst vergadering deelnemers Arctische- en Subarctische Studiën 30–9–1983; Depot-Archief RUG: Archief Letteren, FR 9, Besluitenlijst FR 27–5–1983.

professors to a bureaucratic institution. Founded by professors in 1970, the Centre planned an ambitious research project, the so-called Smeerenburgproject, which the physical-geographer and archaeologist Louwrens Hacquebord, who joined the Centre in 1979, realized in a very professional way as the leader of a large group of scientists. By the Reform of Universities Act of 1970 the management had been transferred from regents and professors into a three-tiered layer of boards: a general board of management, boards of faculties and basic disciplinary groups. The general board decided that the Arctic Centre should become an interdisciplinary working group. So the Centre became part of the Faculty of Arts in November 1982. In the meantime, the Department of Education proposed a revision of the act on the universities and a system of planning and evaluating research. The Centre had to draft an elaborate research plan along these lines. In May 1983 the council of the Faculty of Arts approved this plan, which figured research on Man and the Environment in the Arctic, Identity and Cultural Change, and Climate in the Atlantic Arctic. Established as a platform for scholars interested in the Arctic, the Centre evolved into a research working group embedded in the academic bureaucracy that the Department of Education created with its ongoing reform of the universities.

LITERATUUR

- Hacquebord, L. 1984. *Smeerenburg. Het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw*. Dissertatie Amsterdam/Groningen.
- Henssen, E.W.A. 1989, *Rijksuniversiteit Groningen 1964–1989*. Groningen. 4–12, 34–39, 46–48.
- Papousek, D.A. 1988. Terug naar af: antropologie in Groningen. *Antropologische verkenningen* 7(1–2):157–158.
- Vaughan, R. 1994. *The Arctic, a history*. Sutton.

De grenzeloze mogelijkheden van het Arctisch Centrum

L. Hacquebord

Het Arctisch Centrum heeft zich vanaf de oprichting internationaal opgesteld. Al in 1971 organiseerde het Arctisch Centrum een driedaags symposium met vier Noorse sprekers, dat geheel was gewijd aan de Sami en hun cultuur. In februari 1974 volgde een symposium waarop sprekers uit Zweden en Nederland hun ideeën over de Scandinavische Arctische Cultuur naar voren brachten. Het derde symposium van het Arctisch Centrum vond plaats in 1976 en was geheel gewijd aan Groenland. Onderzoekers uit Groenland en Denemarken spraken op dit symposium over continuïteit en discontinuïteit in de Inuit cultuur op Groenland. In 1978 stond Spitsbergen centraal op het vierde symposium van het Arctisch Centrum. Sprekers uit Noorwegen en Nederland gaven hun visie op allerlei aspecten van deze arctische archipel. In 1981 en 1983 werden twee internationale symposia georganiseerd over walvisvaart. Beide symposia werden bijgewoond door onderzoekers uit de Verenigde Staten, Canada, Noorwegen, Denemarken, Verenigd Koninkrijk en Nederland. In 1987 volgde een internationaal symposium over de cultuurcontacten in de Straat Davis. Deze reeks van symposia werd afgesloten met een symposium in 1989 over het leven in de poolwinter en in 1992 over de mens in het ecosysteem van de Barents Zee.

Al deze symposia leverden publicaties op en van de lezingen van de laatste twee verschenen zelfs in speciale nummers van het internationale tijdschrift Arctic.

In het begin van de jaren negentig werd het Arctisch Centrum uitgenodigd Nederland te vertegenwoordigen in internationale arctische organisaties. Er was op dat moment van alles gaande in het buitenland. Het einde van de koude oorlog resulteerde eind jaren tachtig in een toenemende internationale samenwerking. Het was Michael Gorbatsjov die de aanzet gaf tot meer samenwerking tussen de Arctische landen. In 1987 riep hij in een toespraak in Moermansk de acht arctische landen op om samen de milieuproblemen in de Arctis te lijf te gaan. Deze toespraak had tot gevolg dat in 1991 de Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS) werd vastgesteld waarin een aantal grote inventarisaties als Arctic Monitoring and Assessment Program (AMAP) en Conservation Arctic Flora and Fauna (CAFF) werden opgezet. Veel westerse wetenschappers zagen hun kans schoon om eindelijk wetenschappelijk onderzoek in arctisch Siberië te doen. Zij besloten daarom in 1989 een

organisatie op te zetten om als arctische landen, gezamenlijk wetenschappelijk onderzoek in de Arctis te gaan doen. Duitsland, Frankrijk, Groot Brittannië en Nederland voelden zich buitengesloten en lieten de arctische landen via demarches van hun ambassadeurs weten dat zij op grond van hun wetenschappelijk onderzoek in de Arctis mee wilden doen. Zo kwam in 1990 de International Arctic Science Committee (IASC) tot stand waarvan niet alleen de acht arctische landen maar ook Duitsland, Frankrijk, Groot Brittannië, Nederland, Polen en Japan lid werden. Vanaf 1991 is Louwrens Hacquebord van het Arctisch Centrum de Nederlandse vertegenwoordiger in de raad van IASC. Spoedig daarna werd Nederland ook waarnemer bij AMAP. Een waarnemerschap dat vanaf dat moment door het Arctisch Centrum wordt uitgevoerd. Frits Steenhuisen en Louwrens Hacquebord zijn sinds 1993 bij AMAP betrokken.

In 1999 besloot een aantal arctische organisaties jaarlijks in een wisselend gastland een Arctic Science Summit Week (ASSW) te organiseren. In 1999 was de ASSW in Tromsø, Noorwegen en in 2000 in Cambridge in het Verenigd Koninkrijk. In 2001 trokken de arctisch onderzoekers naar Iqaluit in Nunavut in Canada.

Het begon allemaal in Groningen toen ik een reis wilde boeken naar Iqaluit de hoofdstad van Nunavut in Canada. Het lukte de medewerkers van ons reisbureau Carlson Wagonlit maar niet een ticket voor de First Air vlucht van Ottawa naar Iqaluit te krijgen. Zit niet in de computer, was de reactie van de juffrouw van het bureau. Dankzij het doorzettingsvermogen van mijn secretaresse Nienke Boschman en een oude fax op het faculteitsbureau lukte het uiteindelijk een ticket te reserveren die aan de First Air balie in Ottawa kon worden afgehaald. Daar werden de tickets met de hand uitgeschreven en samen met een boarding pass gaven ze toegang tot het vliegtuig van First Air.

Tot zover niets bijzonders, maar de tekst achter op de boarding pass maakte duidelijk dat het hier wel degelijk om een bijzondere reis ging: "landing subject to weather. First Air regulations provide that no hotels, meals or transportation will be supplied if you are over or under carried from your destination" met andere woorden: u reist volledig op eigen risico en als u vanwege het weer ergens anders naar toegebracht wordt, zoekt u het maar uit.

Aan boord van het vliegtuig was alles anders. De inrichting was nog het beste te vergelijken met de inrichting van een trein die voetbalsupporters vervoert: sober, efficiënt en onbreekbaar. De artikelen van het inflight-magazine "Above and Beyond" gingen allemaal over avontuur en overleven in het barre

noorden. Bont was opeens niet meer taboe: laarsjes, jassen, rokken, handschoenen, ja zelfs stropdassen waren gemaakt van zeehondenleer. Mooie modellen showden prachtige kleren. Wat kon zeehondenbont mooi zijn of lag het aan de vrouwen die erin zaten?

Nog voor ik op het laatste vliegveld voor Iqaluit landde, leek het of het noodlot toesloeg. De piloot meldde dat er in Iqaluit een blizzard was en dat het niet zeker was of er geland kon worden. Het was nauwelijks voor te stellen want het weer in Kuujjuaq was prachtig: blauwe lucht en een stralende zon. Echter, toen ik door de staartuitgang naar buiten kwam werd ik bijna weggeblazen en meteen merkte ik ook dat we in de subarctis waren aangekomen. Het was snerpnd koud, de wind joeg door mijn in de haast aangetrokken fleecvest. Het was alsof ik naakt het vliegtuig uitstapte. Ik voelde de bijtende kou tot op mijn botten. Hollend bereikte ik het gebouwtje dat de aankomsthal moest voorstellen. Ik liep naar binnen en stond daar een tijdje bij te komen van de kou toen de luidspreker meldde dat we weer aan boord moesten komen. De piloot zou toch een poging doen in Iqaluit te landen.

Toen we eindelijk boven Iqaluit aankwamen maakte het vliegtuig een grote bocht. We vlogen over de nederzetting waar ik zou vergaderen. De nederzetting bestond uit een verzameling gebouwen, diep weggedoken in de sneeuw en een groot aantal in felle kleuren geverfde huisjes. Bij de fjord, die nog helemaal dichtgevroren was zag ik enkele met sneeuw bedekte boten die op houtblokken op het droge stonden. Ik zag enkele auto's met een dikke sneeuwlaag op dak rond rijden. Alles wacht op het voorjaar, maar het voorjaar was toch al begonnen? Toen ik uit Nederland vertrok, bloeiden de narcissen en tulpen al volop.

We landden in de blizzard. De sneeuw joeg over de landingsbaan en kleurde die wit. Hij kwam ons tegemoet en de piloot moet door de sneeuw op zijn raam de landingsbaan nauwelijks hebben kunnen zien. Een wonder dat hij het vliegtuig zo keurig op de landingsbaan kreeg. Het vliegtuig taxiede na de landing naar de trappen achter de aankomsthal om de uitstappende passagiers wat beschutting tegen de storm te geven. Toen het vliegtuig eindelijk stil stond moest iedereen nog even blijven zitten. Het vliegtuig werd met tuien vastgezet om te voorkomen dat het weg zou waaien. Iedereen trok zo veel mogelijk kleren aan om zich te beschermen tegen de sneeuwstorm. Voorovergebogen kwamen we al ploeterend uiteindelijk bij de metalen trappen aan, die toegang geven tot de aankomsthal.

Toen ik op de veel te korte lopende band eindelijk mijn koffer had veroverd, ging ik het gebouw uit. Buiten stond een pickup en achterop de pickup werd ik tussen enorme sneeuwwallen door naar mijn onderkomen gebracht. Half bevroren stapte ik na enige minuten van de wagen af en struikelde het hotel, de Navigator Inn, binnen.

De vergaderweek was al begonnen met een projectdag waarop de internationale onderzoeksprojecten van de International Arctic Science Committee (IASC) en de Arctic Ocean Science Board (AOSB) werden gepresenteerd. De dag was bedoeld om de stand van zaken in het internationale onderzoek weer te geven. Toen ik binnenliep was net Bob Corell uit de VS bezig het gezamenlijke IASC/AOSB project Arctic Climate Impact Assessment (ACIA) te presenteren. De presentaties van de projecten over polynia's, rivierafzettingen, boren, kustdynamica en oceanen waren toen al geweest. Na de presentatie van Corell trok ik mijn jas aan en liep door de storm naar de dichtgevroren fjord. Belaagd door enkele sledehonden, die op dat moment toch niets anders te doen hadden, kwam ik uiteindelijk bij de fjord. Aan het ijs was te zien dat er nogal wat verschil tussen eb en vloed was. Drukrichels gaven het breukvlak tussen landvast- en fjordijs aan. Op het ijs stond de rest van de honden. Ze werden door enkele Inuit gevoerd. Boven de honden vloog een groot aantal pikzwarte raven, lettend op ieder stukje zeehondenvlees dat buiten het bereik van de honden op het ijs zou vallen. Wat waren die beesten zwart! Ongelofelijk eigenlijk in zo'n witte wereld. Volgens de Inuit verhalen waren ze zo zwart omdat een hunner voorvaderen ooit in een iglo met een sneeuwuil ruzie kreeg, waarbij hij in de traan van de lamp terecht kwam waardoor hij zwartgeblakerd naar buiten vloog. Vanaf dat moment was de raaf zwart, aldus het Inuitverhaal.

Na enige tijd op en rond de fjord gelopen te hebben kwam ik koud en hongerig terug in het hotel. Met enkele anderen besloten we wat te gaan eten in Kamotiq Inn, een Inuit restaurant. Bij binnenkomst was te merken dat roken liefhebberij nummer een is in Iqaluit. Wat moet je ook anders als de drank min of meer op de bon is. Ik besloot, na al dat gepraat in Nederland over mond- en klauwzeer, een enorme lap rendiervlees te kiezen. Na enige uren waren we uitgerookt en keerden we door de vrieskou terug naar de Navigator.

De volgende dagen kwamen allerlei arctische organisaties aan bod. Donderdag is de vergadering van de raad van IASC pas aan de orde waarbij ik namens Nederland moest optreden. Tijdens de vergadering passeren veel onderzoeksinitiatieven en onderzoeksprojecten de revue. Na een dag vergaderen waren alle besluiten genomen en kon de vergadering gesloten

worden. Op vrijdag kwamen de leiders van de nationale onderzoeksprogramma's bijeen om logistieke afspraken te maken. Er bleken voor Nederlandse onderzoekers veel mogelijkheden voor deelname in internationaal onderzoek.

Toen ging het weer sneeuwen. Door de weer opgestoken wind verplaatsten de sneeuwvlokken zich spoedig weer horizontaal. In verband met een blizzard werden we rond twaalf uur verzocht zo snel mogelijk naar het vliegveld te gaan. Tegen de blizzard in verhief het vliegtuig zich in de lucht en met een gevoel nog net aan een groot gevaar ontsnapt te zijn, gingen we richting Ottawa.

In 2002 kwam de Arctische Top naar Groningen. Meer dan 180 arctische onderzoekers waren een week lang in Groningen om over hun onderzoek te praten. Misschien was het voor sommigen van hen net zo'n ervaring als het bezoek aan Nunavut voor mij. Na Groningen landde het ASSW-circus in Kiruna, Zweden en Reykjavik, IJsland en in 2005 zal de ASSW in Kunming in het zuiden van China plaatsvinden.

De afgelopen jaren zijn meer mensen van het Arctisch Centrum in internationale commissies en werkgroepen gekozen. In 2000 werd Louwrens Hacquebord door de Council gekozen tot lid van de Executive Committee en Vice-President van IASC. In 2004 werd hij voor een tweede periode als Vice-President gekozen. Maarten Loonen is sinds kort Nederlands vertegenwoordiger in CAFF en Kim van Dam zit in de Sustainable Development Working Group van de Arctic Council. Frits Steenhuisen draait mee in het Arctic Coastal Dynamic (ACD) project van IASC en Maarten Loonen zit in Ny-Ålesund Science Managersgroep (NySMAC) die de wetenschapsnederzetting Ny-Alesund op Spitsbergen bestiert.

Dankzij de activiteiten van de medewerkers van het Arctisch Centrum in de internationale organisaties worden in 2005 twee workshops in Groningen gehouden: de afsluitende ACD-workshop (Frits Steenhuisen) en een Sustainable Development workshop (KIM van Dam).

SUMMARY

The Arctic Centre has had a very international approach from the beginning. In the period 1971–1992 the centre organized nine international symposia with many participants from abroad. Most of the lectures given in these symposia have been published by the Arctic Centre in the course of the years, helping to shape the international reputation of the Centre.

At the beginning of the nineteen-nineties the Arctic Centre changed its strategy. From that moment on, the Centre became the representative of the Netherlands in newly established international organizations. In 1987, the speech by Michael Gorbatshev in Murmansk stimulated environmental cooperation between countries in the Arctic. In the newly formed international organizations the Netherlands is mostly represented by someone from the Arctic Centre. From 1999 onwards a number of international organizations in which the Netherlands is represented as a full member or as an observer decided to establish an Arctic Science Summit Week on a yearly basis. In 2002 the Arctic Science Summit Week was organized by the Arctic Centre in Groningen in the Netherlands. More than 180 Arctic scientists came to Groningen to attend the meeting of their organization.

In 2000 Louwrens Hacquebord was elected Vice-President of the International Arctic Science Committee (IASC), one of the international organizations founded in the nineteen-nineties. In 2004 he was re-elected for a period of four years. Maarten Loonen is the representative of the Netherlands in NySMAC and CAFF, Frits Steenhuisen and Louwrens Hacquebord are participating in an AMAP working group and Kim van Dam represents the Netherlands in the Sustainable Development working group of the Arctic Council.

Het Arctisch Centrum in AMAP

F. Steenhuisen

In het najaar van 1992 werd het Arctisch Centrum door het ministerie van Buitenlandse Zaken gevraagd om eens te kijken naar het net opgerichte Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP). Nederland had net daarvoor gevraagd om de vergaderingen van deze werkgroep als waarnemer bij te mogen wonen. Door het einde van de koude oorlog was het vrij plotseling mogelijk geworden om Rusland te betrekken in internationale arctische milieuprogramma's. In 1990 was op initiatief van Finland in Rovaniemi door de milieuministers van de acht Arctisch landen, waaronder Rusland, de Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS) in het leven geroepen. Onder de paraplu van de AEPS werden de werkgroepen AMAP en de Conservation Arctic Flora and Fauna (CAFF) opgericht. Beide werkgroepen werd gevraagd om vanuit een regionale visie een rapport over de toestand van het milieu en de natuur in het Noordpoolgebied op te stellen. AMAP valt tegenwoordig onder de Arctic Council.

De toekenning van de waarnemerstatus aan Nederland kon in eerste instantie niet rekenen op steun van alle deelnemende landen. Canada en Noorwegen hadden zo hun twijfels, onder meer vanwege de opstelling van Nederland in de discussie over de walvis- en zeehondenjacht. Nederland koos naar hun mening veel te vaak voor het standpunt van de milieuorganisaties en zo'n houding paste nu eenmaal niet zo goed in de dagelijkse werkelijkheid in de poolgebieden.

Uiteindelijk heeft het Arctisch Centrum toch een uitnodiging ontvangen voor de derde AMAP werkgroepvergadering en reisden Louwrens Hacquebord en Frits Steenhuisen naar Stockholm. Na een aantal vergaderingen verdwenen de reserves over de Nederlandse deelname als sneeuw voor de zon. Men was verrast te merken dat wij als Nederlandse vertegenwoordigers door onze arctische ervaring niet alleen wisten waarover we spraken maar ook de inwoners van de arctische landen begrepen.

Sinds Stockholm (1992) is het Arctisch Centrum als waarnemer betrokken bij AMAP. Het streven is altijd geweest om een actieve waarnemer te zijn. Er is vanuit het centrum meegewerkt aan het schrijven van de AMAP rapporten (Louwrens Hacquebord) en er is veel gedaan aan gegevensverwerking en aan het uitvoeren van ruimtelijke analyses, vooral voor de onderdelen radioactiviteit, zware metalen en olie en gas (Frits Steenhuisen). Soms omvatten dit soort

analyses een veel groter gebied dan het poolgebied. Zo is er gewerkt aan een wereldwijde inventarisatie van emissiegegevens van kwik die nodig zijn voor het modelleren van atmosferisch transport van kwik. Een ander voorbeeld van onderzoek buiten de Arctis is dat van de radionucliden in Zuid-Siberië. Deze radionucliden worden door de Siberische rivieren naar het Arctisch gebied getransporteerd.

In 1997 was het AMAP Assessment Report klaar. Hiermee was in feite aan de vraag van de ministers voldaan. Er was immers een wetenschappelijk rapport met een goed leesbare samenvatting geproduceerd. De conclusies van het rapport waren duidelijk genoeg:

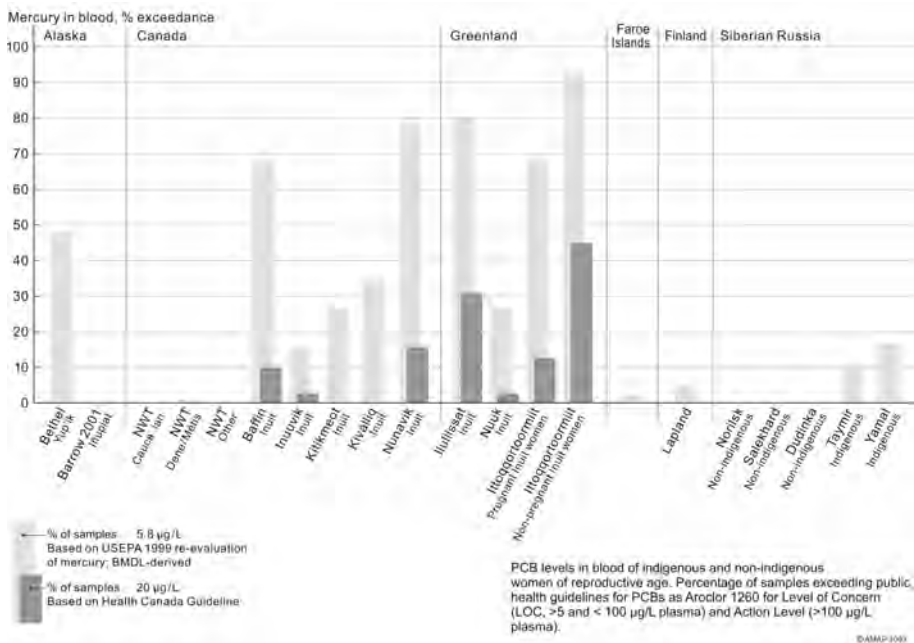
'In comparison with most other areas of the world, the Arctic remains a clean environment. However, the following conclusions illustrate that, for some pollutants, combinations of different factors give rise to concern in certain ecosystems and for some human populations. These circumstances sometimes occur on a local scale, but in some cases may be regional or circumpolar in extent.' (AMAP, 1997)

Voor veel stoffen geldt dat ze voor het overgrote deel afkomstig zijn van buiten het Arctisch gebied. De transportmechanismen in de lucht, de zee en de rivieren werken vrijwel allemaal in de richting van het poolgebied. Als gevolg hiervan worden bijvoorbeeld in Oost Groenland hoge concentraties PCB's en kwik gemeten in het weefsel van ijsberen en ringelrobben.

Uit het AMAP-rapport is duidelijk geworden dat de lokale bevolkingsgroepen veel zwaarder worden getroffen door vervuiling dan de bevolking elders in de wereld. Dat komt doordat zij lokaal voedsel consumeren.

Op de eerste fase van AMAP, waarin de actuele situatie is vastgesteld, volgde een tweede fase waarin trends zijn vastgesteld. Nu waren vragen aan de orde van de volgende soort: Hoe veranderen de concentraties van verschillende stoffen in de tijd? Wordt de toestand van de natuur en het milieu beter of slechter? Antwoorden op deze vragen zijn nodig om het effect te toetsen van allerlei internationale verdragen op milieugebied, zoals LRTAP (Longrange Transboundary Air Pollution), de Stockholm Convention (POP's) en het Montreal Protocol over CFK's te toetsen.

Deze tweede fase is in 2002 afgerond. Een van de meest opvallende conclusies is dat de hoeveelheden gechloreerde koolwaterstoffen (POP's) afnemen en dat de hoeveelheden broomhoudende brandvertragers toenemen.

Figuur 1. Uit: AMAP, 2003.

Ook deze stoffen hebben een zeer nadelig effect op de gezondheid, maar er zijn (nog) geen internationale afspraken gemaakt over de beperking van de productie en het gebruik ervan.

Verder komt er steeds meer kennis over elkaar versterkende processen. Zo wordt de mate van opname van kwik in de voedselketen sterk beïnvloed door de hoeveelheid UV-B straling op grondniveau. Deze toename van ultraviolette straling hangt weer samen met de rol die CFK's spelen in de ozonlaag tijdens de 'arctic sunrise'.

In de komende jaren zal AMAP twee nieuwe rapporten gaan maken. Een over de milieugevolgen van de olie- en gaswinning in het poolgebied en een over het voorkomen van verzuring in de Arctis en Arctic Haze. Nederland zal in het onderzoek naar de arctische olie- en gaswinning worden vertegenwoordigd door een medewerker van Gasunie BV. Beide onderzoeken zullen, naast andere AMAP-werkzaamheden, in 2005 en 2006 veel overleg vergen.

SUMMARY

The Arctic Centre has represented the Netherlands as an observer in the Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP) since 1992. AMAP was started

as one of the programmes of the Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS), which was initiated by the eight Arctic countries in 1990. Nowadays this programme has been placed under the Arctic Council. Louwrens Hacquebord and Frits Steenhuisen of the Arctic Centre have participated in data processing, spatial analyses and in the writing of the AMAP reports since 1992. AMAP published its first report, on environmental pollution in the Arctic, in 1997. In 2002, AMAP concluded the second phase of its research, which had concentrated on pollution trends. In the years to come, AMAP will produce two additional reports; one about the environmental consequences of oil and gas production in the polar area, the other on acidification in the Arctic and Arctic Haze. The Arctic Centre will participate in this work.

LITERATUUR

AMAP. 1997. *Arctic Pollution Issues: A State of the Arctic Environment Report*. Oslo.

AMAP. 2003. *AMAP Assessment 2002: Human Health in the Arctic*. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Oslo. xiv + 137 pp.

Borghuis, A.M., Steenhuisen, F., Brown, J.E. Sickel, M. 2002. A 'weighted' Cs inventory calculation of Reservoir 11, Mayak P.A., Russia with the novel use of remotely sensed information and sample data in a GIS. *The Science of the Total Environment* 291:155–165.

Pacyna, J.M., Pacyna, G., Steenhuisen, F. and Wilson, F. 2003. Mapping 1995 global anthropogenic emissions of mercury. *Atmospheric Environment* 37, Sup. 1. 109:117 <http://www.amap.no>.

De landtong van Smeerenburg, Amsterdameiland. Foto: Ben Bekooy.

Opgraving Smeerenburg, traankokerij van Middelburg. Foto: Ben Bekooy.

Twenty five years of multi-disciplinary research into the 17th century whaling settlements in Spitsbergen

L. Hacquebord

INTRODUCTION

It all began about twenty-five years ago with a three weeks' stay on a remote, wet and snowy Arctic island on 79° North. After twelve long days and the solution of many logistic problems, the expedition team finally landed on Amsterdam Island in the north-west corner of the Spitsbergen archipelago. The team members put up their tents and started to work. One year earlier, in 1978, the Arctic Centre at the University of Groningen had started its first research project: the Smeerenburg project. Bas Kist of the Rijksmuseum Amsterdam traveled at the request of the board of the Arctic Centre to Spitsbergen to explore the possibilities of an archaeological excavation on Amsterdam Island. After his positive report and the appointment of a project leader the Smeerenburg project was able to start. The goal of this multi-disciplinary project was to study the remains of the 17th century Dutch whaling settlement on the island in order to get more insight into the living and working conditions of the Dutch whalers in Spitsbergen. After three weeks of archaeological work the expedition team returned home with an unforgettable experience, much information and many archaeological objects.

In cooperation with institutes from other universities in the Netherlands and Norway altogether three summer expeditions to Spitsbergen were organized in order to carry out archaeological field research. In the winter time, archive and laboratory research was done in the Netherlands. After the logistic difficulties the first expedition had experienced, a pilot-boat was bought from the Dutch National Pilot Service in IJmuiden. The next two expeditions to the west coast of Spitsbergen were undertaken with this boat, the MS Plancius, so that the logistic problems were over and done.

THE PREPARATIONS

It was Professor H. Christiansson from Sweden who, in 1974 at an Arctic Centre Symposium, suggested possible ways of carrying out an archaeological investigation on Amsterdam Island, for it was here that the famous Dutch whaling settlement of Smeerenburg had been situated in the past (Christiansson,

1974). Consultations were held in 1975 and in the following years with Professor P. Simonsen of the Tromsømuseum in Tromsø (Norway). It was these talks that provided the impetus for a planned approach to the study (Hacquebord, 1984). Funds were made available for exploratory talks by the Norwegian-Dutch Cultural Agreement. Apart from these talks, there were contacts between Amy van Marken and Nellejet Zorgdrager of the Arctic Centre and representatives of the Norwegian Ministry for Foreign Affairs, the Ministry of Justice and the Ministry of the Environment, the Norwegian Polar Institute and the Norwegian Research Council. Finally, the Tromsø Museum in cooperation with the Norwegian Ministry of the Environment and the Norwegian Polar Institute represented the Norwegian side in this study. Although the set-up made it a Norwegian-Dutch activity, the project was open from the outset to participation by researchers from other countries (Hacquebord, 1981).

THE PARTICIPANTS

The Dutch participants in the project were as follows: the Arctic Centre acted as the coordinating body and was responsible for the archaeological, historical and geographical research. The Institute of Pre- and Protohistory at the University of Amsterdam did the archaeo-zoological and archaeo-botanical research and participated in the archaeological research. The Laboratory of Palaeobotany and Palynology at the University of Utrecht handled the palynological and botanical research. The Anatomical Embryological Laboratory and the Historical Institute of the University of Leiden participated in the physical-anthropological and historical research respectively.

The field research was made possible by financial and material assistance from Carl Denig BV in Amsterdam and various other companies. The Ministry of Education and Science and the Ministry of Cultural affairs, Recreation and Social Work helped to finance the expeditions to Spitsbergen. The Netherlands Organization for Scientific Research provided financial support to the archive and laboratory research in the Netherlands (Hacquebord, 1984).

THE CONTENTS

The fieldwork of the project which had begun in 1978 was completed in 1981. The objects collected over the three years have been preserved and the field data were processed in the following years. In addition, much archive and literature research was done in the second part of the project. Hitherto, studies

into the history of the Spitsbergen whaling trade had been confined to a study of written or printed sources available in archives and libraries. Moreover, until this moment there had been but little archaeological research in the Netherlands into material remains from the 16th and 17th centuries. The Smeerenburg project did not only deal with this material culture but also compared data from excavations and other fieldwork with historical sources so as to obtain the fullest possible picture of the time spent by the 17th century whalers in the far north. It is this combination of investigative methods more than anything else that has turned the Smeerenburg project into a unique project. By comparing data obtained from research in several disciplines it was possible to check the reliability of the source material and the interpretation of the archaeological field data as well as to reconstruct the historic events. Naturally, the whaling industry itself as the link between the medieval trade and the modern industrial operations also came in for discussion (Hacquebord, 1984).

Another unique aspect of the project was the fact that the central issue of the project lay in the field of ecology. In Spitsbergen for the first time a project was carried out with an ecological archaeological approach. The interaction of the whalers and their environment was a subject of investigation. What impact did the whalers have on the Arctic ecosystem and in what ways did the whalers adapt to the alien environment in order to stay alive? In this way it was possible to complete the picture of how the whalers lived and worked at a high latitude.

THE RESULTS

The first stage of the Smeerenburg project was completed in 1984 with the successful defense of the thesis of the project leader L. Hacquebord at the University of Amsterdam. In 1981 and 1983 results of the Smeerenburg project were presented at two international symposia specially organized in Groningen by the Arctic Centre. In 1981 to inform the general public a series of four documentaries entitled *Spitsbergen 79° NB* was broadcast on television by the National Dutch Broadcasting Company (NOS) and a covering book with the same title was published (Hacquebord and De Bok, 1981). In the same year an exhibition with the title *Smeerenburg Holland op z'n koudst* was organized in the Noordelijk Scheepvaart Museum in Groningen (Naayer, 1983).

In the years after 1984 many results of the project were published in more than fifty articles in international scientific journals by the researchers participating in the project.

In 1988 many objects excavated in Smeerenburg were exhibited in a large final exhibition *Walvisvaart in de Gouden Eeuw. Opgravingen op Spitsbergen* in the Rijksmuseum in Amsterdam which attracted 65,000 visitors in a period of just two months (Hacquebord and Vroom 1988). In this way much new information about the living and working conditions of the 17th century Dutch whalers in Spitsbergen and the ecological consequences was communicated to a general public in the Netherlands.

In 1989 a second scientific milestone was achieved when the results of the palynological and palaeobotanical research of W.O. van der Knaap were published in a thesis defended at the University of Utrecht (Van der Knaap, 1989). A third dissertation came into being when J.R. Leinenga finished his historical research about whaling in Davis Strait (Leinenga, 1995). He defended his thesis with success at the University of Groningen in 1995. Finally a dissertation on the textiles of Smeerenburg by S. Comis is in the pipeline and will be ready soon.

THE CONTINUATION

Soon after the publication of the Smeerenburg report new initiatives were taken to set up a new expedition. To complete the picture of the whaling settlements Hacquebord went to Labrador to participate in an archaeological excavation by the Memorial University of New Foundland in Red Bay in 1985 (Tuck, 1981). He spent three weeks on Saddle Island to study the remains of Basque whaling stations there, which dated from the period preceding the Spitsbergen whaling trade.

In 1983 and 1987 several places on Jan Mayen were visited and surveyed. At three places on the island remains of 17th century whaling stations were found. The remains in Kvalrossbukta were best preserved. Many yellow bricks, pieces of wooden planks and lower jaws of Greenland right whales were sticking out of the brink on the beach of this bay. A small hill with a wooden cross probably indicated the place where the seven winterers who died on Jan Mayen in 1633–1634 were buried. In the courtyard of the radio station two 17th century canons and a grapnel were exposed that once belonged to the Dutch whalers. More whaling remains were found on the Maria Mush Bukta and the Titelt Bukta (Hacquebord, 1998).

In 1986 during a trip on the south coast of Edge Island two whaling stations were discovered: one on Delitsch Island and one on Ziegler Island. The two stations were very well preserved and had hardly been used (Hacquebord,

1988). The finding of these stations has raised the idea of going to other places on Spitsbergen to look for comparison possibilities.

In the meantime continuation of the research took place on the other side of the world in Antarctica. In 1990 on a volcanic island with the encouraging name of Deception Island, a 20th century Norwegian whaling station in Whalers Bay was studied and mapped in order to get more information about developments in whaling technology and the organization in the station. On this site the impact on the environment of the cooking process was studied as well, so that an ecological approach was also used here to get more information about the impact of whaling on the other animals and the polar environment in general (Hacquebord, 1992).

In 1998, 1999 and 2004 sights were pointed at Spitsbergen again. Expeditions were organized to Laegerneset, Midterhuken and Gåshamna respectively. In this way the geography of Smeerenburg was able to be compared with the structure of 17th century English whaling stations in Bellsound and Hornsound, in order to get more insight into the organization of the whaling industry of England and the Netherlands. Again archive and museum research was done to compare the archaeological information with historical information (Hacquebord, Steenhuisen and Waterbolk, 2003).

Beside the organization of the whaling industry, the impact of the whaling trade on the whole ecosystem was studied by collecting bird bones in the culture layer. The 17th century avifauna was reconstructed with the help of the determination of the bird bones found in the culture layers and by comparing the outcome with the composition of the modern bird populations on the cliffs in the region (Hacquebord, 1999; Weslawski et al., 2000; Hacquebord, 2001).

Now, after twenty-five years, the whaling research of the Arctic Centre that started with the Smeerenburg project is entering a final stage. One or two small future excavations might produce the missing information about the impact of whaling on the avifauna on Spitsbergen. It might finally be possible to prove that the presence on the west coast of Spitsbergen of so many Little Auks is in fact a consequence of human intervention in the natural environment of this Arctic archipelago.

SAMENVATTING

Na een lange voorbereiding startte het Arctisch Centrum in 1979 met de uitvoering van het Smeerenburgproject. In de zomers van 1979, 1980 en 1981 ondernam het Arctisch Centrum samen met onderzoeksinstituten in Nederland

en Noorwegen een drietal expedities naar Spitsbergen om daar op Amsterdam eiland en Ytre Norsk eiland opgravingen te doen. Na drie succesvolle veldcampagnes werd het onderzoek voortgezet met twee jaar archief- en bibliotheekonderzoek. In 1984 werd het project afgesloten met de verdediging van de dissertatie van L. Hacquebord. De jaren erna leverden nog twee proefschriften en veel wetenschappelijke artikelen op. Ook kwamen ten behoeve van het grote publiek enkele tentoonstellingen tot stand, werd een documentaire op TV uitgezonden en werden enkele boeken gepubliceerd.

Het onderzoek van de walvisvangststations werd voortgezet in Labrador, Canada, Jan Mayen en Deceptioneiland in Antarctica. De ontdekking van twee heel goed geconserveerde walvisvangststations ten zuiden van Edge-eiland, in het oosten van Spitsbergen, deed de gedachte ontstaan om op verschillende plaatsen op Spitsbergen kleine opgravingen te doen om meer inzicht te krijgen in de organisatie van de Engelse en Nederlandse walvisvangst. Deze onderzoeken werden in Lægerneset en Midterhukun in de Bellsund en in Gåshamna in de Hornsund gedaan. Naast de organisatie van de walvisvangst was ook de invloed van de walvisvangst op het ecosystem onderwerp van onderzoek. Inmiddels heeft ook dit onderzoek enkele internationale publicaties opgeleverd.

REFERENCES

- Christiansson, H. 1974. Ausgrabungen auf Spitzbergen. In: Kylstra, A.D. (Ed). *Netherlands –Swedish Symposium on Developments in Scandinavian Arctic Culture*. Symposium of the Arctic Centre, Groningen. 59–62.
- Hacquebord, L. en Bok, R. de. 1981. *Spitsbergen 79 N.B. Nederlandse expeditie in het spoor van Willem Barentsz*. Amsterdam.
- Hacquebord, L. 1981. The Smeerenburg project – a study into the 17th century Dutch whaling settlement in Spitsbergen from the ecological angle. *Nuffic Bulletin* 25(3–4):19–31.
- Hacquebord, L. 1984. *Smeerenburg. Het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw*. Dissertatie Amsterdam/Groningen.
- Hacquebord, L. 1988. 17th Century Whaling Stations in Southeastern Svalbard: An Archaeological Missing Link. *Polar Record* XXIV(149):125–128.
- Hacquebord, L. en Vroom, W. de, red. 1988. *Walvisvaart in de Gouden Eeuw. Opgravingen op Spitsbergen*. Amsterdam.
- Hacquebord, L. 1992. Hektorstation on Deception Island (South Shetland Islands Antarctica), an environmental assessment study of a whalingstation. In:

- Bennekom, S. van, Gremmen, N.J.M., Hacquebord, L. , Schorno, R.M.L. and Stel, J.H., eds. *Antarctica; Research and nature conservation, future prospects. Circumpolar Journal* 7(1/2):72–97.
- Hacquebord, L. 1998. Jan Mayen. Volcanic Island in the North Atlantic Ocean. *Circumpolar Journal* 13(2). Groningen.
- Hacquebord, L. 1999. The hunting of the Greenland right whale in Svalbard, its interaction with climate and its impact on the marine ecosystem. *Polar Research* 18(2):375–382.
- Hacquebord, L. 2001. Three Centuries of Whaling and Walrus Hunting in Svalbard and its Impact on the Arctic Ecosystem. *Environment and History* 7:169–185.
- Hacquebord, L., Steenhuisen, F. and Waterbolk, H. 2003. English and Dutch Whaling Trade and Whaling Stations in Spitsbergen (Svalbard) before 1660. *International Journal of Maritime History*, XV(2):117–134.
- Knaap, W.O. van der, 1989. *Palynological and palaeobotanical investigations of peat deposits and soils from Spitsbergen and Jan Mayen*. Dissertatie Utrecht.
- Leinenga, J.R. 1995. *Arctische walvisvangst in de achttiende eeuw. De betekenis van straat Davis als vangstgebied*. Dissertatie Groningen.
- Naayer, E. 1983. *Smeerenburg: Holland op z'n koudst*. Groningen.
- Tuck, J.A. 1981. Basque Whalers in Southern Labrador, Canada. In: Holk, A.G.F. van, 's Jacob, H.K. and Temmingh, A.A.H.J., eds. *Early European Exploitation of the Northern Atlantic 800–1700*. Groningen. 69–77.
- Weslawski, J.M., Hacquebord, L., Stempniewicz, L. and Malinga, M.. 2000. Greenland whales and walrus in the Svalbard food web before and after exploitation. *Oceanologia* 42(1):37–56.

Mutsen van walvisvaarders. Foto: Fotodienst Rijksuniversiteit Groningen.

Onderzoek van zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding opgegraven op Spitsbergen: mogelijkheden en onmogelijkheden

S.Y. Comis

INLEIDING

Gedurende het 35-jarige bestaan van het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit van Groningen hebben verschillende archeologische expedities naar Spitsbergen plaatsgevonden. Doel van de opgravingscampagnes in de periode 1979–1981 was het onderzoek naar de overblijfselen van de walvisvaardersnederzetting Smeerenburg, teneinde meer te weten te komen over het leven en werken van Nederlandse walvisvaarders (Hacquebord, 1984). Vanwege de grote vraag naar traan en baleinen stuurde de Noordse Compagnie vanaf 1614 tot 1642 jaarlijks schepen naar Spitsbergen waar men tijdens de zomermaanden op walvissen jaagde en deze aan land verwerkte. Aan boord van de schepen bevonden zich overwegend Nederlanders maar ook Duitsers, Denen en Engelsen voeren mee. In de beginjaren van de walvisvaart gingen ook Baskische walvisvaarders mee vanwege hun specifieke vakkennis. Na het opheffen van de Noordse Compagnie ging men op Spitsbergen nog tot circa 1660 door met de traanproductie.

Bij de voorbereidingen van de eerste expeditie in 1979, die onder leiding stond van drs. L. Hacquebord, thans hoogleraar verbonden aan het Arctisch Centrum, heeft men zich niet voldoende gerealiseerd dat men bij de opgravingen ook textielresten zou kunnen aantreffen. Tijdens de zomer van 1979 werden tussen de restanten van de traankokerijen en de huizen van walvisvaardersnederzetting Smeerenburg circa 45 textielfragmenten opgegraven.

In de zomer van 1980 werd het opgravingsteam van het Arctisch Centrum uitgebreid met specialisten voor botanisch, menselijk en dierlijk botonderzoek, maar niet voor textiel. In dat jaar zou men verder gaan met het onderzoek in Smeerenburg. Groot was de verbazing van alle onderzoekers toen in deze nederzetting nog eens 250 verschillende textilia werden aangetroffen waaronder talrijke herkenbare kledingstukken.

In dat jaar ging men ook een deel van een grafveld op de Zeeuwse Uitkijk, ten noordoosten van Smeerenburg, opgraven. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw werden de walvissen namelijk niet meer aan land maar op

zee verwerkt. Men kwam alleen aan land om de doden te begraven op een van de vele Hollandse begraafplaatsen langs de kust van Spitsbergen. Het onderzoek van het grafveld Zeeuwse Uitkijk, waar vijftig graven uit de periode 1650 tot 1750 werden onderzocht, werd vertraagd door de onverwachte vondst van tientallen kledingstukken en ander textiel.

Voorafgaand aan de laatste campagne van de opgraving in Smeerenburg in 1981 vroeg ik of het zinvol was om nu een textieldeskundige mee te nemen. Nee, was het antwoord: het zou het afronden van onderzoek zijn en men verwachtte niet veel vondsten. In dat najaar werden nog eens ruim 350 verschillende textilia op mijn bureau gedeponeerd. Uiteindelijk bleek dat men in die jaren een unieke collectie werkmanskleding uit de zeventiende en achttiende eeuw had opgegraven.

KORTE BESCHRIJVING VAN DE KLEDING OPGEGRAVEN OP SPITSBERGEN

Gedurende de drie opgravingscampagnes werden in Smeerenburg uiteindelijk circa 650 verschillende textilia uit de eerste helft van de zeventiende eeuw opgegraven. Tot deze vondsten behoren een jas, delen van drie pofbroeken, een hemd, een of twee mutsen, enkele complete en tientallen fragmenten van zwierige vilthoeden met een brede rand, een das (?), vele fragmenten van gebreide kousen, enkele geweven kousen (hosen), en talrijke vilten inlegzolen (Vons-Comis, 1984). De tientallen (restanten van) lage leren schoenen werden onderzocht door Goubitz (1988). Verder werden enkele bijzondere weefsels aangetroffen: een kostbaar dubbelweefsel met als motief een Bourgondische lelie en een fragment van een tapijt. Vrijwel alle vondsten zijn gemaakt van wol. Zijde, een kostbare grondstof die men in die periode volop aantreft in beerputten in de Nederlandse steden, is niet of nauwelijks aangetroffen. Hoewel linnen in Nederland vrijwel altijd vergaat bleken de omstandigheden op Spitsbergen zo gunstig dat enkele tientallen linnen weefsels bewaard zijn gebleven.

In de graven op de Zeeuwse Uitkijk bevonden zich skeletten van vijftig mannen, die in leeftijd varieerden van 14 tot 69 jaar (Mulder et al., 1988). Er zijn geen skeletten van vrouwen aangetroffen. In deze graven werd veel textiel aangetroffen; vaak in zeer goede staat, zeer herkenbaar van vorm en vooral goed van kleur (Vons-Comis, 1988). Het merendeel van het textiel kon geborgen worden en is toen naar Nederland overgebracht: zeven jassen, drie kniebroeken, vijf paar kousen, een wollen geborduurde doek, een linnen zak en maar liefst 34 mutsen. Tijdens het textielonderzoek stond een aantal doelstellingen centraal: welke grondstoffen en technieken heeft men gebruikt, hoe is de kleding

gemaakt, wat is de herkomst, wat zijn de overeenkomsten en verschillen met andere vondstcomplexen etc. Aangezien de ruimte hier te kort is om in te gaan op deze (technische) gegevens zal alleen ingegaan worden op de interessante vraag wat precies de mogelijkheden en onmogelijkheden zijn van het onderzoek van de kleding van Spitsbergen.

MOGELIJKHEDEN

Dankzij de vondsten van tientallen herkenbare kledingstukken kan men uitspraken doen over verschillende kenmerken van de kleding en haar dragers.

Reconstructie van werkmans-/zeemanskleding

Aan de hand van de opgegraven kledingstukken is het mogelijk een idee te krijgen van de kleding die de gewone man in die tijd droeg en welke stoffen men daarvoor gebruikt heeft.

Kleding uit de zeventiende eeuw is in Nederlandse musea niet of nauwelijks aanwezig. De paar kledingstukken, die uit die periode dateren, zijn bewaard gebleven vanwege hun kostbaarheid, zoals een fluwelen jasje (Arnold, 1985:72–73), of vanwege een historische gelegenheid (de leren jas die Hugo de Groot droeg tijdens zijn ontsnapping). Ook voor achttiende eeuwse museale kleding geldt dat deze overwegend gedragen is door de gegoede burgerij en/of de adel. Dagelijkse kleding werd afgedragen. Voor werkkleding geldt bovendien dat deze van stevige stof gemaakt moest zijn. Gebleken is dat de kleding op Spitsbergen voornamelijk gemaakt was van eenvoudig geweven wollen stoffen waarvan de structuur meer overeenkomt met de lakense wollen stoffen uit de late middeleeuwen dan met de fijne keperstoffen die in de zeventiende- en achttiende-eeuwse beerputten in de steden worden aangetroffen. Wel is opvallend dat de werkmans-/zeemanskleding uit Smeerenburg – een korte jas met een poffende kniebroek, lange kniekousen en laag schoeisel – overeenkomt met de stadse mode uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. De stadsmode veranderde in de loop van de achttiende eeuw, maar op afbeeldingen en ook uit de vondsten van de Zeeuwse Uitkijk blijkt dat de zeemanskleding vanaf het begin van de zeventiende eeuw nog enkele eeuwen identiek van snit bleef. Dergelijke kleding werd op Marken zelfs tot ver in de twintigste eeuw gedragen.

Slechts twee wollen jassen van de Zeeuwse uitkijk, die dateren uit het midden van de achttiende eeuw, kennen parallellen met kleding uit museale collecties.

Meer informatie over hergebruik van kleding

Nadat een kledingstuk geheel was afgedragen werd in Nederland destijds gekeken of de kleding vermaakt kon worden tot bijvoorbeeld kinderkleding en of er nog bruikbare stukken uit gehaald konden worden voor reparatie van een ander kledingstuk. De laatste nuttige restanten werden gebruikt als poetsdoek of als een onderdeel van een zwabber of kwast. Twee van dergelijke kwasten zijn in Smeerenburg opgegraven. De kwasten bestaan uit een stapeltje kleine lapjes waar een spijker doorheen gestoken was om het geheel aan de steel te bevestigen.

Aangezien men op Spitsbergen geen nieuwe kleding kon aanschaffen moesten de mannen, die in het voorjaar, gekleed in hun winterkleding, naar het arctische gebied vertrokken, noodgedwongen beschadigingen of reparaties aan hun kleding ter plekke uitvoeren. Zo bleken talrijke kousen een of meerdere malen gestopt te zijn. Ook gaten, uitgescheurde naden of zwakke plekken in de jassen en broeken werden met overwegend grof garen gestopt. Grote gaten in de kleding werden aan de buitenzijde bedekt met een reparatiestuk. Zo is een jas van de Zeeuwse Uitkijk met bijna vijftig reparatiestukken opgelapt. Ook tussen het afval van de nederzetting Smeerenburg werden tientallen losgeraakte reparatiestukken aangetroffen. Tevens zijn in de nederzetting delen van een broek opgegraven waar men grote rechthoekige stukken voor hergebruik had uitgeknipt. Verder bleken vilten hoeden, die in het begin van de zeventiende eeuw in de mode waren, in Smeerenburg niet praktisch te zijn. Talrijke hoeden werden, nadat ze in de blubber gevallen waren (?), versneden. Uit de brede randen heeft men warme vilten inlegzolen gesneden.

Meer informatie over kleurgebruik

Textiel werd tot het einde van de negentiende eeuw geleverd met natuurlijke kleurstoffen. Het betreft hier voornamelijk plantaardige kleurstoffen zoals meekrap (voor rode kleur), wede (voor de blauwe kleur) en wouw (voor gele stoffen). De overige kleuren worden gevormd door twee of meerdere van de voornoemde kleurstoffen in het verfbad te mengen.

Het nadeel van deze natuurlijke grondstoffen is dat ze niet licht- en/of wasecht zijn. Dit heeft tot gevolg dat de textilia, die tijdens het dragen nog niet verbleekt zijn, in de bodem hun laatste kleur verliezen aangezien deze kleurstoffen oplossen in de zure bodems. De textilia krijgen vervolgens de bruine kleur van de bodem. Dit geldt niet alleen voor vondsten uit Nederland maar ook voor de textilia die opgegraven zijn in Smeerenburg. Op de Zeeuwse Uitkijk daarentegen zijn in de graven de kleuren, dankzij de extreem koude

omstandigheden, zeer goed bewaard gebleven. Zowel de blauwe kleur van de wollen jassen als de rode, blauwe en groene strepen van de gebreide mutsen geven, in tegenstelling tot de bruine vondsten uit Smeerenburg, een kleurrijk beeld van de oorspronkelijke kleding.

Grafritueel

Vrij algemeen wordt aangenomen dat overledenen in de zeventiende en achttiende eeuw begraven werden in een linnen doodshemd of gewikkeld in een linnen doek. Uit het archeologisch onderzoek is gebleken dat veel doden in die eeuwen begraven werden in hun kleding. Zo werden in acht graven een jas of een jas en een wollen broek aangetroffen. Het feit dat bijvoorbeeld een broek ontbreekt zou te maken kunnen hebben met het feit dat men in een linnen zomerbroek begraven is.

In de achttien graven waar alleen een wollen muts is aangetroffen zou de overledene in een linnen hemd begraven kunnen zijn. In elf graven werd geen enkel stuk textiel aangetroffen. Deze doden zouden, gewikkeld in een linnen doek, bijgezet kunnen zijn.

Bij de graven van de Zeeuwse Uitkijk valt op dat de doden begraven zijn in jassen die zeer vaak gerepareerd waren. Mogelijk was dit met opzet gebeurd en werd de goede kleding van de overlevende afgedragen door de overige walvisvaarders. In een graf werd een vrijwel gave jas aangetroffen maar dat was een jas waar aan de achterzijde grote bloedvlekken aanwezig waren.

Opvallend is het ontbreken van schoeisel in de graven, hoewel de vondstomstandigheden hiervoor wel geschikt zijn. Waarschijnlijk zijn de schoenen hergebruikt. De vondst van 34 mutsen daarentegen duidt erop dat deze mutsen zeer persoonsgebonden waren. Men kon elkaar bij slecht weer alleen herkennen aan de muts en niemand wilde rondlopen met de muts van een overleden collega.

In een zeventiende-eeuws graf werd een wollen doek aangetroffen met wollen borduurwerk en applicaties. Dergelijke doeken, maar dan uitgevoerd met zijden garens, zijn bekend uit Noord-Holland (Schipper-van Lottum, 1979). De functie van deze doeken is onbekend; gedacht wordt aan bijvoorbeeld een bedsteesprei. De vondst van zo een doek in een graf doet vermoeden dat het hier ook gaat om een doek om een lijk in te wikkelen.

De doodskisten werden opgevuld met zaagsel en houtkrullen. In twee graven bevonden zich de kafresten van boekweit. Onduidelijk is of er sprake is van los materiaal of dat het de vulling van een matras betreft. Matrassen zelf zijn niet aangetroffen maar wel concentraties van veren bij het hoofd (= vulling van

kussen). Van de kussenovertrekken is niets bewaard gebleven maar aan de hand van afdrukken aan de achterzijde van enkele achttiende-eeuwse mutsen kan men uitspraken doen over het ruitjesmotief van dergelijke katoenen kussenovertrekken.

Datering van skeletten

Op grond van historische gegevens is bekend dat vanaf het midden van de zeventiende eeuw tot mogelijk het einde van de achttiende eeuw de overleden walvisvaarders op speciale begraafplaatsen op Spitsbergen werden bijgezet. Aan de hand van de bewaard gebleven skeletten op de Zeeuwse Uitkijk is het niet mogelijk om elk graf te dateren. Na het textielonderzoek kwam men tot de conclusie dat een deel van de graven uit de achttiende eeuw dateert. In twee graven zijn namelijk typische jassen en broeken uit het midden van de achttiende eeuw aangetroffen. Een van deze twee doden droeg bovendien een zeer fijn gebreide muts. Dergelijke mutsen zijn ook gevonden in enkele andere graven die, ondanks het ontbreken van andere karakteristieke kledingstukken, ook in het midden van de achttiende eeuw gedateerd kunnen worden.

Lichaamsmaten

Dankzij gunstige omstandigheden op de Zeeuwse Uitkijk zijn de skeletten zeer goed bewaard gebleven. Hierdoor was het mogelijk om allerlei gegevens zoals leeftijd, (doorstane) ziekten, al dan niet geheelde botbreuken, maar ook de lichaamslengten van de overledenen te achterhalen (Mulder et al., 1988). Gebleken is dat de lengte varieert van 1,48–1,75 m. Aan de hand van de skeletresten kan men echter geen uitspraken doen over bijvoorbeeld de taille of borstomvang van de begraven walvisvaarders. Deze gegevens kan men alleen vaststellen met behulp van de bewaard gebleven kledingstukken. Vooral in de graven waar de jassen en broeken gesloten waren kan men de taille en borstomvang berekenen. Dankzij de kledingmaten kan men concluderen dat de mannen overwegend tenger gebouwd waren (herenmaat 44).

In de graven op Zeeuwse uitkijk zijn alleen kousen, maar geen schoenen aangetroffen. De voetlengte van de kousen duidt op schoenmaten tot maat 39. Dit komt overeen met de kousfragmenten, de vilten inlegzolen en schoenen die in Smeerenburg zijn opgegraven (Goubitz, 1988)

Hoewel het aantal complete hoeden zeer gering is kan men ook uitspraken doen over de hoedenmaat. Verder is gebleken dat de boorden van alle gebreide mutsen, die oorspronkelijk elastisch waren, in de loop der eeuwen de vorm van

de schedel hebben aangenomen, waardoor de omtrek van de schedels vastgesteld kan worden.

Extra informatie over doodsoorzaak

Uit het pathologisch-anatomisch onderzoek bleek welke mannen welke ziekten hadden en of men genezen was van een botbreuk. In een graf trof men één gave kostbare jas uit het midden van de achttiende eeuw aan. Waarom men deze jas niet uitgedaan heeft voor hergebruik bleek tijdens het textielonderzoek. Aan de achterzijde van de jas en de mouwen werden grote, zwarte bloedvlekken aangetroffen. De jongeman, die verder geen recente botbreuken had, bleek ook een wond aan zijn onderbeen te hebben. Men had zijn kous open geknipt en later, na het aanbrengen van een verband(?), met een wollen bandje weer dichtgemaakt. Hoogstwaarschijnlijk is de man overleden aan bloedingen.

ONMOGELIJKHEDEN

Reconstructie van linnen onderkleding

Door de speciale vondstomstandigheden zijn op Spitsbergen voornamelijk wollen en enkele zijden textielfragmenten bewaard gebleven. Deze dierlijke vezels hebben het verblijf in de bodem beter doorstaan dan linnen en katoen, gemaakt van plantaardige vezels. Weliswaar zijn er enkele tientallen kleine linnen weefsels aangetroffen, maar het is niet mogelijk de functie (onderkleding, zeilen etc) vast te stellen. Toch duidt de aanwezigheid van een stuk sterk geplooid linnen weefsel dat aan de bovenzijde was afgewerkt met een linnen (broeks?)band dat men ook linnen broeken, bekend van de zomerdracht van Marker vissers, droeg.

Geen overkleding

Op afbeeldingen is zichtbaar dat men in de zeventiende en achttiende eeuw ook lange overjassen droeg. Dergelijke jassen zijn tijdens de walvisjacht en het verwerken van de dode walvissen niet echt praktisch. Als men dergelijke jassen meegenomen heeft naar Spitsbergen, zal men deze kleding alleen gedragen hebben tijdens de reis. Zowel in de nederzetting als in de graven zijn alleen zeer beschadigde korte jassen aangetroffen, waardoor geen uitspraken gedaan kunnen worden over de overkleding.

Achterhalen typische walvisvaarderskleding

Op grond van de bewaard gebleven kleding kan men niet spreken over typische

walvisvaarderskleding. De mannen droegen hun gewone dagelijkse kleding en bij extreme kou trokken ze twee jassen of twee paar kousen over elkaar aan.

Achterhalen herkomst van kleding

Uit historische bronnen is bekend dat ook mannen uit omliggende landen aanmonsterden om naar Spitsbergen te gaan. Bekijkt men op afbeeldingen de kleding die in de zeventiende en achttiende eeuw gedragen werd door vissers en zeelieden, dan komt men al snel tot de ontdekking dat deze lieden in Noordwest-Europa vrijwel identiek gekleed gingen. Ondanks het feit dat de stadse mode zich in die tijd wijzigde – men ging in de steden in de loop van de zeventiende eeuw langere jassen en broeken dragen – hielden de zeelieden vast aan de poffende kniebroek en korte jassen, omdat deze kleding aan boord het meest comfortabel was.

In het begin van de walvisvangst rondom Spitsbergen maakten de Hollanders gebruik van Baskische harpoeniers. Aangezien men in Nederland in die periode mode droeg die geïnspireerd was op de Spaanse mode, is het onwaarschijnlijk dat men verschil kan zien tussen Nederlandse en Spaanse/Zuid-Franse kleding. Ook de bestudering van wol levert geen informatie op aangezien men in die tijd, ondanks de Tachtigjarige Oorlog, volop wol importeerde uit Spanje.

SUMMARY

In a series of campaigns spanning the years 1979–1981, the excavation team of the Arctic Centre, under the direction of Prof. Dr. L. Hacquebord (University of Groningen) investigated the material remains left by seventeenth and eighteenth whalers on Spitsbergen. A considerable number of textile fragments – ca. 650 different textiles – were recovered in the whaling settlement of Smeerenburg (ca. 1614–1660 A.D), including a shirt, a jacket, one or two knitted caps, felt hats, and many fragments of stockings.

Also investigated was a cemetery on Zeeuwse Uitkijk where, from about 1640 to the middle of the eighteenth century onwards, many whalers found their last resting place. In the fifty graves located there, many garments were excavated.

Thanks to this unique collection of men's clothing it is possible to reconstruct the workmen's/sailors' clothing. This gives more information about the original colours of the garments, the burial rituals, the dating of the skeletons, the body measurements and about the cause of death. It is however not possible to

reconstruct the linen clothing, the long overcoats and typical whaler's clothing nor can the origin of the garments be established.

LITERATUUR

- Arnold, J. 1985. *Patterns of Fashion, the cut and construction of clothes for men and woman c1560–1620*. London.
- Goubitz, O. 1988. Op lage schoenen in de kou. In: L. Hacquebord en W. Vroom, red. *Walvisvaart in de Gouden Eeuw, opgravingen op Spitsbergen*. Amsterdam. 91–96.
- Hacquebord, L., 1988. *Smeerenburg. Het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw*. Dissertatie Amsterdam/Groningen.
- Hacquebord, L. en Vroom, W. , red. 1988. *Walvisvaart in de Gouden Eeuw, opgravingen op Spitsbergen*. Amsterdam.
- Mulder, W.J., Maat, G.J.R. en Hoogland, M.L.P. 1988. Leven en dood op Spitsbergen. In: L. Hacquebord en Vroom, W., red. *Walvisvaart in de Gouden Eeuw, opgravingen op Spitsbergen*. Amsterdam. 130–139.
- Schipper-van Lottum, M.G.S. 1979. Acht raadselachtige borduurwerken uit de zeventiende eeuw. *Antiek* 14:81–104.
- Vons-Comis, S.Y. 1984. Textielvondsten. In: Hacquebord, .L.. *Smeerenburg. Het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw*. Dissertatie Amsterdam/Groningen. 203–214.
- Vons-Comis, S.Y. 1988, Kleren maken de man; zeventiende- en achttiende-eeuwse kleding van Spitsbergen. In: Hacquebord, L. en Vroom, W., red. *Walvisvaart in de Gouden Eeuw, opgravingen op Spitsbergen*. Amsterdam. 97–118.

Ganzenonderzoek in Ny-Ålesund, Spitsbergen. Foto: Frits Steenhuisen.

Animal ecologists and the lure of the Arctic: a thirty year saga 1975–2005

R.H. Drent

GETTING A START

We learn at school that to have begun is half the job (*Dimidium facti qui coepit habet*) and to complete Horace's advice we should be bold but sensible. The Netherlands have long hosted the greatest concentration of avian migrants in the off season to be found in northern western Europe, and our work especially in the Wadden Sea kindled curiosity about events on the breeding grounds. Getting a start seemed however to pose insurmountable problems, especially since in those years the Russian Arctic where the majority of our wintering birds originate was to us a closed book. Luckily a determined and optimistic student relying on chance observations from a canoeing expedition to the coast of Western Spitsbergen decided to look for himself in 1975 (Ebbinge and Ebbinge-Dallmeijer, 1976). The discovery of accessible goose breeding sites indeed opened a vista of opportunity when resources were pooled with Dr Myrfyn Owen of the Wildfowl Trust. Linking with the 1977 Edgeøya Spitsbergen Expedition of the Arctic Centre a team of goose biologists undertook counts and observations on the Nordenskiöldkysten and managed to round up virtually the entire Barnacle Goose population on this tundra coast for marking. By using individually coded coloured leg rings that could be decoded at hundreds of meters distance the basis was laid for observation throughout the annual cycle, since this population winters on a reserve on the Solway (Scotland) facilitating close study. This project has continued down to the present day as a series of PhD students and their helpers have forged an unbroken chain in following the fates of these birds and their descendents.

These Arctic breeding geese are entirely dependent on plant food and their travels are hence closely tied to the local timing of peak abundance and quality of forage. The need to time events in the breeding area to enable the goslings to hatch at the appropriate moment to harvest fresh growth to cover their growth requirements, and at the same time ensure that the parents can renew their feathers before undertaking the return migration, leads to a compromise. In fact the parents must be on the spot long before plant growth in the Arctic is well underway, and they therefore follow a strategy of accumulating body stores further south and must endure many weeks of near starvation conditions during

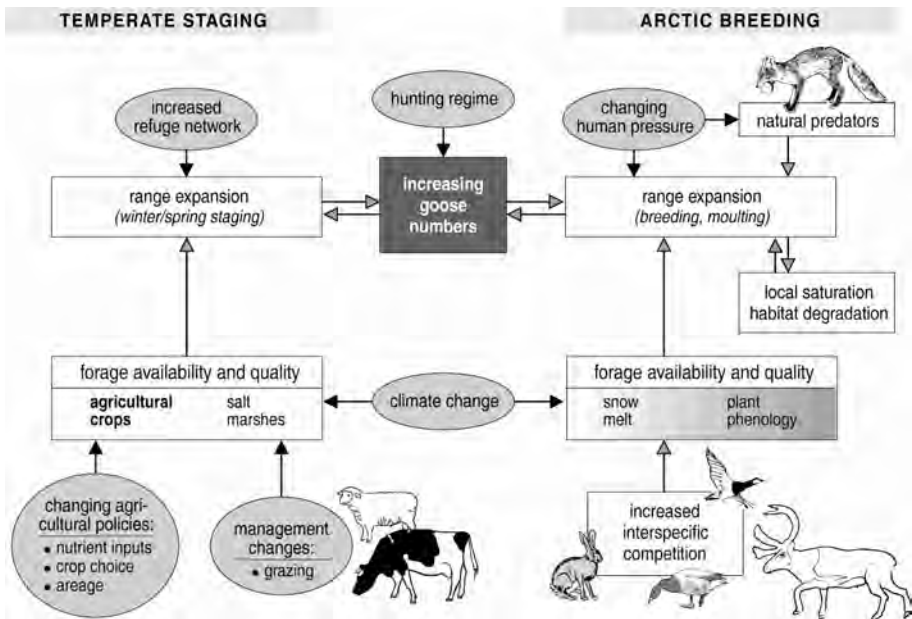

Figure 1 Energy balance of the breeding female Barnacle Goose of the Spitsbergen population throughout the annual cycle, depicted as a circular monthly calendar. The line connects the monthly estimates of the mean daily energy balance (kJ per day) in relation to the maintenance level (the 0-line). It will be noted that both at midwinter and during incubation the goose is in negative energy balance, and that during spring staging in Norway (May) and during the Arctic summer (July and again in September) the highest positive values for the year are reached. The inset shows the migratory flyway for this population that winters in Scotland (from Prop, 2004).

laying and incubation. These relations are diagrammed in figure 1 and underline the conclusion that for these migrant herbivores successful breeding in the Arctic depends entirely on crucial stepping stones bridging the gap between wintering and nesting areas. At these sites the body fat depleted on the first leg of the migration can be replenished and protein stores laid down, so arrival and departure must be finely tuned to local timing of plant growth in the spring. The pattern described for the Spitsbergen breeding Barnacle Goose holds true for other geese and swans, and adequate protection of these 'hot spots' enroute is every bit as vital to survival of the populations concerned as are measures on the breeding and wintering grounds.

Of course our preoccupation with herbivore grazing in the Arctic led to watching the wild reindeer as well, and these proved to ingest goose droppings in times of scarcity. With their more efficient 'ruminant' digestive apparatus reindeer can extract nutrients by recycling the grass fragments originally

harvested by the geese, which in turn have the advantage in collecting minute but nutritious plant fragments (unavailable to reindeer with their large mouth parts). The long-term grazing impact of the year-round resident reindeer appears to enhance conditions for grasses as contrasted to the moss carpets that would otherwise invade and are thus allies to the geese that depend heavily on grasses during their summer stay. Following the pattern of most geese, our study species has increased over the past decades but despite this we have not substantiated any permanent damage so far to the plant resource as has been documented in some areas of Arctic Canada. There is some form of self-regulation at play here, as the increasing population of adult geese has resulted in a strong reduction in gosling production, most likely through food competition.

COOPERATION WITH NORWEGIAN SCIENTISTS

Although our solitary hut at Kapp Martin has been an irresistible magnet through the years we enjoyed cooperation with Norwegian scientists from the start and have profited greatly from the research facilities at Ny Ålesund. Here the essential back-up of laboratory facilities not only enabled greater sophistication in our goose work but paved the way towards a comparative study on the energetics of growth in terns. The Arctic Tern breeding locally near the research station offered the ideal yardstick to study climatic adaptation in contrasting the Spitsbergen findings with the data from the same and related species in the Netherlands. The most revealing comparison was offered when Marcel Klaassen was subsequently enabled to partake in an expedition to the Far South to include the Antarctic Tern in his PhD project (see fig. 2). Biologists from Groningen have not missed a field season at Ny Ålesund since 1989 and this has been an important training ground introducing students to the fascination of the Arctic (so far seven have gone on to their own PhD).

ARCTIC RUSSIA AND THE EAST ATLANTIC FLYWAY

Despite the involvement in research in Arctic Spitsbergen we still found it tantalizing that the geese and swans we could study in the Netherlands in winter disappeared towards the northeast each spring for their five-month disappearance act. Personal contacts with the scientific community in Archangelsk initiated by Dr Jan Willem Veluwenkamp of the Arctic Centre brought the solution and the boundless hospitality of our Russian colleagues heralded a new chapter for the Dutch biologists. Our first task was to cooperate

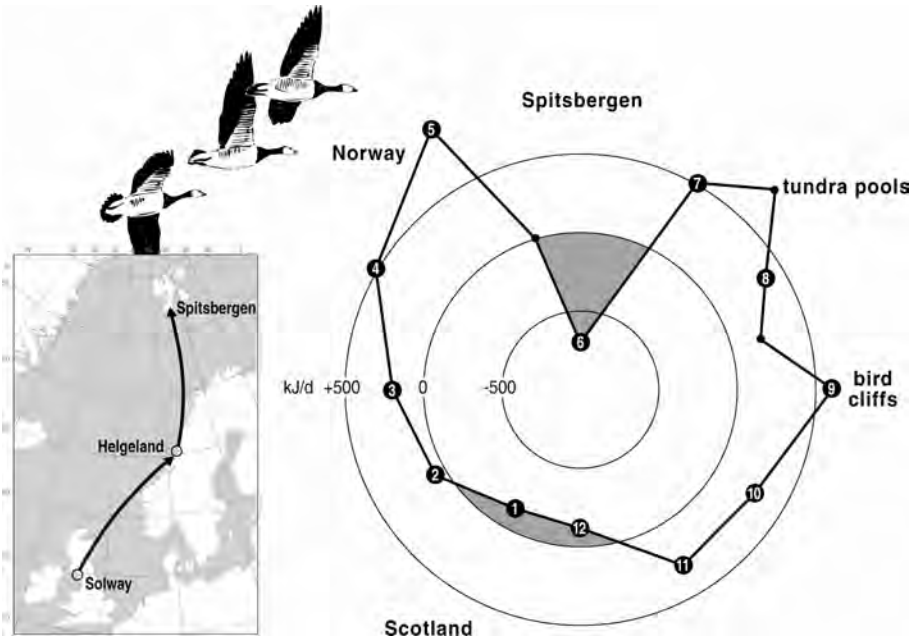

Figure 2 Comparison of costs of thermoregulation of the chick tern throughout development (Etr) in the Arctic Tern at Spitsbergen (SP), the same species in the Netherlands (NL), the Common Tern in the Netherlands, and the Antarctic Tern studied at King George Island. The hatched bloc shows the contribution towards thermoregulation provided by the parents (brooding) and demonstrates how large this subsidy is for the extreme polar environments (from Klaassen, 1992).

in aerial survey work of the White Sea region in 1993 to locate concentrations of Bewick's Swan and the Brent and Barnacle Geese that we knew must pass through this arm on their way to the Arctic coast. Results exceeded our expectations and an estuarine lagoon sheltering behind Mud'Yug Island near Archangelsk promised ideal observational opportunities. In following spring seasons we joined hands with our Russian colleagues to ensure we were encamped on the snowbound nearby islands to study the staging phase well before the first waterfowl arrived. By employing satellite telemetry we were able to track both Bewick's Swan and Dark-bellied Brent Geese from their wintering quarters in north-western Europe. Findings from this new technique confirmed that the White Sea localities we were studying were indeed among the first resting places for these long-distance migrants after departing from the Wadden Sea (geese) or Baltic region (swans). The uninterrupted flight of the brent geese averaged slightly in excess of one thousand kilometers before descending to rest, drink and feed (in that order!) a feat of 14–19 hours of sustained flight. For

the geese the White Sea represented a critical a half-way house enroute to their breeding grounds on the Taimyr Peninsula of Siberia. The Bewick's Swans we were watching were much closer to their nesting area on the Pechora delta but in both cases the concentrations we had located centred on rich supplies of specific forage plants. The geese were feeding on sea grasses (*Zostera*) appearing beneath the ice and the swans were grubbing for tubercles of pondweed (Potomageton) buried in the mud ever since growth had ceased the previous summer. This expeditionary work was followed up by experimental work on the pondweed, plants from the White Sea being grown in cultures at the Limnological Centre of the Netherlands Ecology Institute (Nieuwersluis).

Meanwhile a major research effort was being mounted in the Pechora delta by Dr Mennobart van Eerden and his team at RIZA (Institute for Inland Water Management, Lelystad) in cooperation with biologists from the Komi Scientific Centre with headquarters at Syktyvkar. Intensive studies on the Bewick's Swans soon involved the combined forces of the three Dutch groups (Groningen University, RIZA and NIOO (the Netherlands Ecological Instituut)) with the Russian colleagues as well as members of the Wildfowl Trust (UK) now under their new name of Wetlands and Waterfowl Trust (WWT). The final chapter in this work on the Arctic coast of Russia started in 2000 when the Barnacle Goose was added to the arsenal. This species has long been known to breed on Vaigach Island (south of Novaya Zemlya) and winter in north-western Europe (mainly Netherlands and coastal Germany). During the past twenty years the Barnacle Goose has undergone range expansion not only in the Russian Arctic but even more spectacular has been the colonisation of islands in Sweden and Estonia originally used only as stepping stones during migration. More recently breeding colonies have even become established in the traditional wintering area (Netherlands). These geese thus offered a unique opportunity to study how migratory routes and schedules are shaped by individual histories, and to this end a marking programme at three breeding areas (Russia, Sweden and the new colonies in the Netherlands) has been instituted. For the Russian site we decided to concentrate on a newly established coastal colony at an abandoned fishing station (Tobseda) that can be reached by helicopter from Naryan Mar.

The current Barnacle Goose programme has been the focus of a Dutch-Russian cooperation including biologists from Moscow, first at the newly discovered staging sites on the Kanin Peninsula bordering the White Sea, and since 2002 centred at the Tobseda nesting colony. Three PhD students (one from Moscow State University, two from Groningen University) are pursuing complementary lines and plans for the 2005 season are in place. Here again

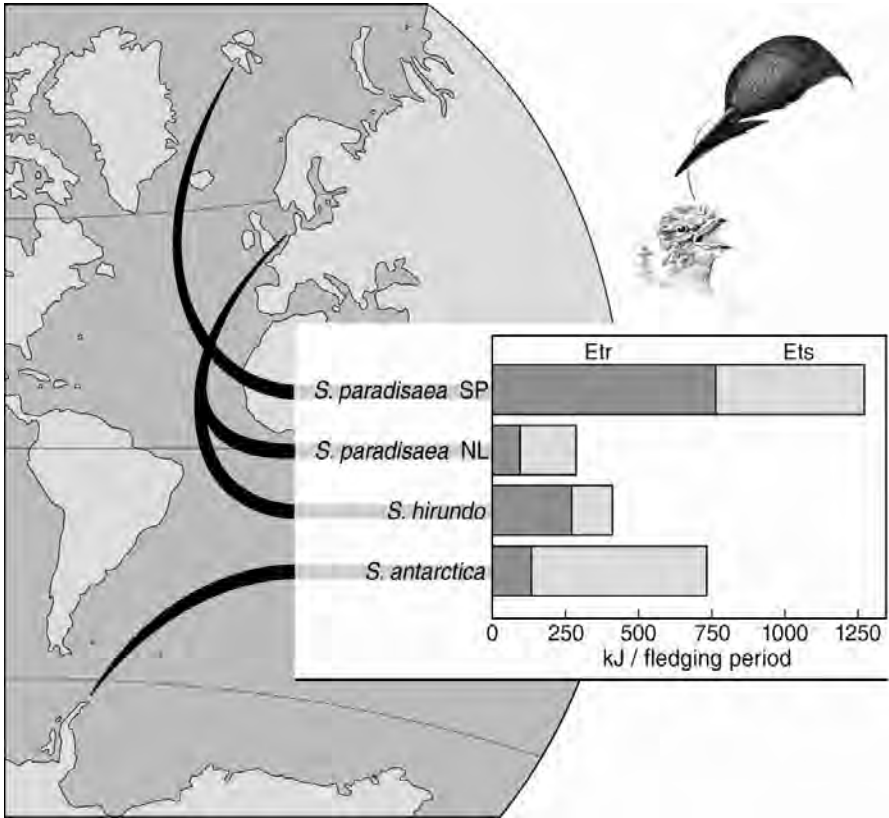

Figure 3 Overview of factors acting both during wintering and breeding known to influence goose populations: note the impact of modern agriculture and refuge establishment in the temperate zone, hunting traditionally heavy during migration, and how changed relations between lowered human presence at Arctic sites interacts with natural predators (polar bears, polar fox) in limiting breeding success. Interspecific competition with other herbivores in the North include wild (Spitsbergen) and domestic (Russia) reindeer. Climate change may lead to a mismatch between travel schedule and timing of peak forage plant quality and abundance (from Jefferies et al., 2005).

tracking techniques are employed to discover the staging sites and timing used during migration. In addition to satellite telemetry intended to provide a record on a sample of 16 breeding females throughout the year, tiny geolocators have been applied to the legging of 50 geese. These locators record times of sunrise and sunset on a chip and providing the bird can be recaptured subsequently extracting the data provides a map of the past whereabouts, excluding periods above the Arctic circle in summer when the continuous daylight obviates the plotting system. Results so far are encouraging and supplemented by visual

observation by a team of amateurs during the winter months will provide insights into the annual routine that so far have been beyond our reach, and we are looking forward to renewing contact with our birds at the colony next season. Our goose studies are part of the overall research program in the Pechora region coordinated by RIZA and this provides a rich background of biological inventory and habitat mapping supported by remote sensing methods of great value to our own work.

THE ARCTIC ANCHOR OF SHOREBIRD FLYWAYS

Although an ideal starting point for our work on geese, Spitsbergen with its very limited presence of breeding shorebirds could not satisfy our need to obtain a view from 'the top of the world' on the bird community numerically dominant in our Wadden Sea during late summer and autumn. The contacts resulting from our Arctic work did however facilitate undertaking joint expeditions to the High Arctic of Canada and more recently Greenland where the key species of our Wadden system could be studied. Work on nesting shorebirds in coastal Siberia has again relied on close cooperation with Russian colleagues but the dispersed nature of the nesting habits of these birds precludes a focus on population dynamics as in the waterfowl. Instead the ecophysiology of chick growth and parental energetics have formed the theme of these studies performed under the stress of constant presence of the Arctic Fox, a better nest finder than even the most experienced biologist. In comparison to the waterfowl the migratory flyways of the shorebirds span an even greater geographical area and this work has deservedly emphasized expeditionary work to the tropical wintering areas (South America, Africa, Australia and New Zealand) often at remote localities. Always local biologists have been forthcoming to give aid and this work also includes a vital training aspect. In distinction to the plant-oriented work when studying the feeding ecology of the waterfowl, the shorebird niche involves intensive work on the benthic invertebrates these birds glean from the mudflats during low water. The major cooperating institute for this work is the Royal Netherlands Institute for Sea Research (Texel) underlined by joint appointment of the key researchers.

ACKNOWLEDGEMENTS

Our debt to the facilitating function of the Arctic Centre over the years has been recorded above, and as everyone involved in expeditions knows there is always a shortage of funds and we acknowledge the Groninger Universiteitsfonds,

Pieter Langenhuys Fonds, Gratama Fonds, Schuuring-Poppinga Fonds, European Science Foundation, Nato Science Panel, Royal Society of London, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, Netherlands Arctic Program of the Netherlands Organisation for Scientific Research, British Ornithologists' Union, Deutsche Ornithologen Gesellschaft, The Wildfowl Trust, Committee of Environment Protection and Natural Resources of Archangelsk Region, Bird Ringing Centre of the Russian Academy of Sciences, Danish Environmental Research Institute, Norsk Polarinstitut, University of Lund, Royal Netherlands Institute for Sea Research and Groningen University.

SAMENVATTING

Sinds 1975 trekken Groninger biologen achter ganzen, zwanen en steltlopers de Arctis in. In samenwerking met Deense, Noorse, Canadese, Engelse en Russische biologen heeft het werk een focus gekregen in langlopende volgstudies aan individueel gemerkte vogels. Waarnemingen worden ondersteund door gebruik van miniradio's en satellietzenders om de dynamiek van deze lange afstandstrekkingen in beeld te brengen. Op cruciale momenten hebben contacten via het Arctisch Centrum nieuwe mogelijkheden voor onderzoek geschapen, eerst op Spitsbergen en later aan de arctische kust van de Russische Federatie.

REFERENCES

- Ebbing, B.S. and Ebbing-Dallmeijer, D. 1976. Barnacle Geese (*Branta leucopsis*) in the Arctic summer: a reconnaissance trip to Svalbard. *Norsk Polarinstitut Årbok* 1975:119–138.
- Klaassen, M.R.J. 1992. The naïve proficient: Metabolic responses of chicks to problems of climate and food availability. Diss. University of Groningen.
- Prop, J. 2004. *Food finding: On the trail to successful reproduction in migratory geese*. Diss. University of Groningen.
- Jefferies, R.L., Drent, R.H. en Bakker, JP. 2005. Connecting arctic and temperate wetlands: reciprocal influences between migratory water birds, land use and available habitat in response to global change. In Verhoeven, J.T.A. et al., red. *Wetlands*. Heidelberg.

A Tourist in the Arctic

J. de Korte

The main difference between a scientist working in the Arctic and a tourist visiting the Arctic is that the first one gets paid for being there, and the second one has to pay for it himself. Both may appreciate (or not appreciate) and enjoy (or not enjoy) the Arctic in the same way.

In 1966, when I was a biology student, I hitch-hiked to Northern Norway and took a job as a waiter in the mess-room of a coal freighter, the “Binney”, which sailed between Harstad (Norway) and Longyearbyen, in order to see the Arctic. I left the ship in Spitsbergen and spent two months in the Hornsund area with a mountain climbers’ expedition. The land was as I had dreamt it would be, and from that time onwards I have created and grabbed every opportunity to travel to and to be in the Arctic. A great opportunity was the Netherlands Polar Bear Expedition, which cooperated with other wintering expeditions in an international effort to take a census of the Polar Bear population throughout the Arctic. After a reconnaissance expedition in Spitsbergen in 1967–1969, four of us spent more than a year wintering on Edgeøya in East Spitsbergen. This experience made me determined to work in the Arctic as a scientist for the years to come.

For my studies on the ecology of the Long-tailed Skua I spent periods of five months (mid April – mid September) in 1973, 1974, 1975 and 1988 in Scoresby Sund (East Greenland), and this was concluded with a doctor’s thesis. Expeditions to Peary Land (North Greenland) in 1998 and 1999 allowed us to make a comparison of the phenology of tundra birds in East and North Greenland.

In the mid-seventies I became a member of the Arctic Centrum at the University of Groningen. This was a group of professors with an interest in the Arctic, who wanted to start a study of Dutch 17th century whaling in Spitsbergen (Smeerenburg). Though they knew a lot about the Arctic they had not been there themselves and they welcomed my expedition experience and advice. From a group of candidates we selected Louwrens Hacquebord to be the coordinator and to organise everything that was necessary to carry out the Smeerenburg project. In order to finance the expeditions which had to be sent to Spitsbergen, and with the help of the businessman Henk van Veen (Carl-Denig B.V.), the Plancius Foundation was created with the aim of supporting Polar science. The

Foundation purchased a pilot ship, the “Pollux”, from the Netherlands state (Domeinen) via Groningen University in 1979. This ship was renamed the “Plancius” and was used to accommodate the Smeerenburg excavation expeditions in the early eighties. In those years I became the coordinator of the tourist activities of the Foundation, as I had worked in Galapagos in 1977 and 1978 on the impact of tourism on the breeding success of frigate-birds. There I had seen how one could use a ship like the “Plancius” for boat-based tourism in an archipelago with fantastic wildlife, where passengers could arrive by plane from the mainland about 1000 km. away.

In the first years of the tourist activities with the “Plancius” the paying passengers were supposed to help and finance the scientists in Spitsbergen, but soon the activities of the Foundation were mostly touristic, and the support for scientists in the field became less. The reason was that the Foundation was very short of money. The crew on the ship and the people in the Foundation worked on a voluntary basis, without payment, but still we could often not afford to give the berth of a paying passenger to a non-paying scientist. Another reason was that in the course of the eighties the scientists could afford to be more pressed by time than the classic Arctic field workers. They often preferred to use a helicopter, so they needed to be away from home for only a long weekend for their field work. The Plancius Foundation sailed with the ship, which was sold and renamed the “Waterproof” in 1988, until 1991. All those years there was cooperation between the Arctic Centre and the Plancius Foundation. In 1993 the Foundation supported the creation of a new Chair, the Leerstoel Arctische en Sub-Arctische Studiën, at the University of Groningen and Louwrens Hacquebord was appointed the Professor.

During the period as a senior scientist at the Arctic Centre of the University of Groningen from 1986 until 1994, I extended my studies on skuas to South Georgia in 1987 (Brown Skua) and to Antarctica in 1990–91 (Brown Skua and Maccormick Skua) where I worked in the team of Hacquebord on Deception Island within the framework of the first Netherlands Antarctica Expedition. On Deception Island, we became acquainted with Hans Ulrich Peter from the Schiller University in Jena (at that moment working as a tourist guide on a cruise ship), a specialist on skuas from Antarctica,. With that university the Arctic Centre established a relationship which still exists today. In 1992 I travelled to Taymyr and Severnaya Zemlya (Russian Arctic) in order to collect DNA-samples from several (sub)species of skuas on the tundra. With the analysis of samples from skua populations in the Arctic and Antarctic we were able to unravel the relationships of the different taxa of skuas all over the world. In the same

summer we travelled to Novaya Zemlya, in the team of Hacquebord, who carried out an archaeological survey at the wintering site of Willem Barentsz.

In Severnaya Zemlya I worked in the field with Andrei Volkov from the Russian Research Institute of Nature Conservation. In this extreme High – Arctic area we found maybe 40 % of the world breeding population of Ivory Gulls, in some of the largest colonies ever recorded.

We continued to study and publish our findings until 2000 and there are prospects for new field work on this bird species in the Russian Arctic.

In 1991 the Plancius Foundation had started to sail tourists to Franz Josef Land and Antarctica on a research vessel, the “Professor Molchanov”, from the Russian Academy of Sciences. In fact, Russian scientists who we worked with in the Arctic had drawn our attention to this fine ship. It enabled us to extend our range to all Atlantic polar regions, where only bureaucracy was a hindrance to expansion. (N.B. Russia). At the same time, in 1993–1996 we used MI-8 helicopters to fly tourists to Franz Josef Land, Severnaya Zemlya, and the Geographical North Pole. Again we used our business as a means to support science as we flew tourists and scientists to all the Ivory Gull colonies of which we had any indication; we also found many new colonies.

In 1996 the Plancius Foundation sold its tour operating goodwill and all contracts to Oceanwide Expeditions (Vlissingen), while I was to work as a consultant in the new company, but for the old Plancius programme. The Foundation does not have many activities at the moment, but still supports the chair at Groningen University.

The growing tourism in the Polar regions is a challenge for Nature Conservationists and Tour Operators. Both want to keep the illusion of areas of untouched and pristine wilderness.

Both want people to become aware of the great beauty which is to be found in these areas

For the Nature Tour Operators it is vital to be able to continue to show such areas to passengers in the future because it represents their livelihood. We have been pushing for strict rules and regulations governing tourism all over the Polar regions where we operate, but especially in Spitsbergen, which was wild-west country forty years ago. Only when everyone accepts that we must not take anything but pictures, and must leave nothing behind but footprints is there any hope that we still can enjoy the Polar regions in the foreseeable future.

SAMENVATTING

In mijn studententijd reisde ik voor het eerst naar Spitsbergen in 1966, als bemanningslid op een kolenboot, twee jaar later gevolgd door een overwintering met een Nederlandse ijsberenexpeditie op Edgeøya. In de zeventiger jaren, na drie seizoenen veldwerk aan de ecologie van de Kleinste Jager in Scoresby Sund (Oost Groenland), werd ik lid van het Arctisch Centrum van de Universiteit van Groningen. Van daaruit werd het Smeerenburgproject opgezet, dat werd gecoördineerd en uitgevoerd door Hacquebord. Om dit opgravingproject naar de resten van de zeventiende eeuwse walvisvaart in Spitsbergen te steunen werd vanuit het bedrijfsleven de Stichting Plancius opgericht, die via de Universiteit van Groningen de loodsboot verwierf, die onder de naam "Plancius" de Smeerenburg-expedities enkele seizoenen als basis diende. Tot in 1991 werden er met dit schip elk jaar toeristische reizen naar Spitsbergen aangeboden, daarna gebruikte de stichting een Russisch schip. Tussen de stichting en het Arctisch Centrum heeft vanaf 1979 een hechte samenwerking bestaan, welke in 1994 onder meer resulteerde in het indienen van een aanvraag voor een leerstoel voor Arctische en Sub-arctische studiën aan de Universiteit van Groningen (Plancius-leerstoel).

Als NWO-onderzoeker, gedetacheerd bij het Arctisch Centrum, voerde mijn onderzoek aan de jagers me naar South Georgia in 1987 en naar Antarctica in 1990–91. Na veldwerk in de Russische Arctis (Taymir, Severnaya Zemlya) en in samenwerking met de Schiller Universiteit in Jena gelukte het ons om met DNA-onderzoek een stamboom van alle taxa van de familie van de jagers op te stellen. De samenwerking met Russische collega's leidde ook tot nieuw onderzoek aan de populatiegrootte van de Ivoormeeuw in de Russische Arctis. Een project dat nog niet is afgerond.

De (Sub-)Arctis in de Oudgermaanse taal- en letterkunde

T. Hofstra

Het is alleszins mogelijk taalkundige, literaire of cultuurhistorische aspecten van het leven van de Oude Germanen, dat wil zeggen de gemeenschappen van Germaanstaligen in de tijd voor de bekering tot het christendom en gedurende de eerste paar eeuwen daarna, te bestuderen en daarbij de arctische en subarctische gebieden te vermijden. Voor wie als Oudgermanist het oog vooral op Scandinavië richt, zijn de (sub)arctische gebieden echter minder marginaal. Twee (sub)arctische regio's zijn voor de vroege Germaans-Scandinavische overlevering van belang: Groenland in het noordwesten en Noord-Noorwegen met het Kola-Schiereiland en het gebied van de Witte Zee in het noordoosten. Er is voor een Oudgermanist echter ook reden om zich met het tussenliggende IJszee-gebied bezig te houden (zie voor dit laatste bijv. Van der Toorn-Piebenga, 1987). In een aantal artikelen heb ik geprobeerd aan de hand van de middeleeuwse schriftelijke overlevering uit of over Scandinavië (sub-)arctische onderwerpen te behandelen. Die overlevering is grotendeels in de volkstaal, vooral het Oudijlands, voor een kleiner deel echter Latijn.

In Groenland vestigden zich vanaf het eind van de 10^e eeuw Scandinaviërs, vooral IJslanders. Er ontstonden twee nederzettingsgebieden: Eystrbygð (rond 60° en 61° noorderbreedte) en Vestribygð (rond 64° noorderbreedte), met in de bloeitijd naar schatting in totaal 5.000 inwoners, voornamelijk in Eystrbygð. Deze Scandinavische regio's in Groenland kwamen weldra tot een dusdanige welstand, dat het omstreeks 1125 mogelijk werd een eigen bisschop te onderhouden.

De omstandigheden op Groenland zijn gunstig voor het conserveren van allerlei voorwerpen. De resultaten van archeologisch werk op Groenland maken het mogelijk zich een voorstelling te maken van de materiële levensomstandigheden van de Scandinaviërs gedurende vijf eeuwen na het begin van de kolonisatie van Groenland. Over het begin van de Scandinavische bewoning van Groenland zijn diverse min of meer betrouwbare bronnen beschikbaar. Het einde van zowel Vestribygð (omstreeks het midden van de 14^e eeuw) als ook Eystrbygð (tegen het einde van de middeleeuwen) is echter met raadsels omgeven en vormt – zeker wat het plotselinge verdwijnen van Vestribygð betreft – een ideaal terrein voor allerlei speculaties. De inzichten en opvattingen van andere disciplines ten aanzien van het leven in de middeleeuwen op Groenland zijn voor de Oudgermanist waardevolle hulp-

middelen; goede contacten met instellingen als het Arctisch Centrum zijn dan ook belangrijk.

Vanuit Groenland werden sinds de millenniumwisseling tochten naar de Noord Amerikaanse oostkust ondernomen, en deze tochten hebben blijkens de literaire overlevering o.a. geleid tot de tijdelijke vestiging van Scandinaviërs in het zogenaamde *Vinland*¹. Waar *Vinland* precies gelokaliseerd moet worden, is omstreden; maar in ieder geval is in de jaren zestig door de Noorse archeologen Helge Ingstad en Anne-Stine Ingstad in L'Anse aux Meadows op Newfoundland een Vikingnederzetting aangetoond.

De literaire productie van de Groenlanders, voor zover bewaard gebleven, is gering, als er al sprake kan zijn van een (bewaard gebleven) literaire productie. Als op Groenland ontstaan werk wordt een lang gedicht uit de 12^e of de 13^e eeuw met stof uit de Germaanse heldensage beschouwd: de *Atlamál in grœnlenzku* 'het Groenlandse Atlilied'. Het gedicht is opgetekend in een omstreeks 1275 te dateren Oudijlandse verzameling teksten die bekend staat als "poëtische Edda". De *Atlamál* omvatten 105 strofen, elk met zo'n 8 korte regels. De inhoud van het gedicht heeft geen directe relatie met Groenland. De bewijsvoering voor de Groenlandse herkomst is niet onaanvechtbaar, zoals ik in 1978 en in een wat breder verband van de overlevering met betrekking tot Groenland nogmaals in 1987 en in 1989 heb proberen aan te tonen (Hofstra, 1978, 1987, 1989).

De (deels) in Groenland aan het eind van de 10^e eeuw en in de 11^e eeuw spelende saga's zijn van IJslandse origine. Saga's zijn een soort van prozaroman en kenmerkend voor de Oudijlandse literatuur. De IJslandse saga's zijn in de 13^e resp. 14^e eeuw opgetekend en wellicht ook toen pas ontstaan; zij zijn anoniem overgeleverd. Wat Groenland betreft, gaat het o.a. om de *Eiríks saga rauða* en de *Grœnlendinga þáttur*, die beide onder meer de kolonisatie van Groenland als thema hebben, en verder om de *Fóstbrœðra saga*, de *Flóamanna saga* en de *Króka-Refs saga* etc. De historische betrouwbaarheid van de saga's is omstreden en er moet ernstig rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat het daarin geschilderde beeld eerder de IJslandse perceptie van de 13^e of 14^e eeuw van het Groenland van het eind van de 10^e eeuw resp. de 11^e eeuw is dan een ook in details historisch betrouwbare weergave van gebeurtenissen van de 10^e of 11^e eeuw. Toch bieden de saga's een lezenswaardig beeld van het Scandinavisch leven op Groenland;

---

¹ De vermelding van *Vinland* door Adam van Bremen in zijn *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* (ca 1080) is de oudste bewaard gebleven vermelding.

hiervoor heb ik in 1987 een aantal voorbeelden gegeven (Hofstra, 1987). De overige handschriftelijke overlevering op perkament of papier met betrekking tot Eystribygð en Vestribygð is in twee werken toegankelijk: Grönlands historische mindesmærker I–III. Kjøbenhavn 1838–1845 [repr. København 1976] en – helaas met een voor niet-IJslanders wat minder toegankelijk commentaar in het Modern IJslands – Ólafur Halldórsson (ed.), Grænland í miðaldaritum. Reykjavík 1978.

Naast de overlevering op perkament in Latijns schrift is er een overlevering in runenschrift, de schriftsoort die eigen is aan de Germaanstalige gemeenschappen en die in de eerste eeuw na Christus lijkt te zijn ontstaan. Het aantal uit Groenland bekende runeninscripties bedraagt ruim 100; dit aantal neemt door nieuwe vondsten nog toe; het betreft vooral opschriften in de Scandinavische volkstaal van Groenland, die slechts gering van het gelijktijdige Oudijsslands afwijkt. Een complete editie van alle Groenlandse runeninscripties is nog steeds niet verschenen. De noordelijkste inscriptie is aangetroffen op bijna 73° noorderbreedte; het gaat om het steentje dat is gevonden op het eilandje Kingigtorsuaq ten noorden van het huidige Upernavik en dat de herinnering aan een ooit eens door drie Scandinaviërs in het hoge Noorden van Groenland doorgebrachte winter vasthoudt.

Het bovenstaande laat zich nog uitbreiden met verwijzingen naar andere teksten die tot het onderzoeksgebied van de Oudgermanistiek behoren. Zo is er in de *Konungs skuggsjá* of *Speculum Regale*, een rond 1260 te dateren didactisch Noors werk in de vorm van een dialoog tussen een vader en een zoon, sprake van diverse opvallende verschijnselen in het hoge Noorden van Europa met inbegrip van Groenland. Tot de voor Oudgermanisten niet ongebruikelijke bronnen behoren ook teksten die melding maken van tochten naar streken ten noordoosten van IJsland. Ook voor een Oudgermanist is de vraag, of met het *Svalbarð(i)* dat volgens annalen in 1194 werd ontdekt, Spitsbergen (Noors: Svalbard) dan wel Jan Mayen is bedoeld, een probleem. Dit probleem is door Kees Samplonius en mij in 1995 besproken, waarbij een voorkeur voor Jan Mayen wordt uitgesproken en gemotiveerd (Hofstra en Samplonius, 1995:236–238).

Noord-Noorwegen en het aangrenzende Kola-schiereiland zijn al voor het eind van het eerste millennium na Christus door Germaanstalige Scandinaviërs bereisd. Een zeer vroeg gedetailleerd reisverslag is in het Oudengels geschreven; het betreft de reis van Öhthere, een inwoner van het Noorse Halogaland, per zeilschip langs de Noorse kust en de kust van het Kola-Schiereiland naar het gebied van de Witte Zee en het aan de Witte Zee liggende

Bjarmaland 'het land van de Bjarmar, een Finoegrischtalige stam'. Dit verslag, opgenomen in het handschrift van de door of in opdracht van koning Alfred de Grote van Wessex (regeringstijd: 871 tot 899) gemaakte vertaling van Orosius' wereldgeschiedenis, pleegt aan het eind van de 9^e eeuw te worden gedateerd (Bately, 1980). In diverse in de 13^e eeuw geschreven saga's over Noorse koningen wordt eveneens bericht over reizen van Noren – via de Barentsz-zee – naar Bjarmaland, hun activiteiten als handelaar en ook zulke handelingen die als ernstige misdragingen moeten worden bestempeld. Nu kan dat wat in deze saga's over in de 10^e en 11^e eeuw gemaakte reizen in het land der Bjarmar wordt bericht, niet zonder meer als objectieve weergave van daadwerkelijk gemaakte reizen worden beschouwd. Maar er moet wel worden aangenomen dat er een zekere traditie over deze noordelijke gebieden heeft bestaan. Ook in annalen wordt over reizen naar Bjarmaland bericht; de laatste zou in 1222 hebben plaatsgevonden (Hofstra en Samplonius, 1995:238–246).

Literaire aspecten en de voortbrengselen van de materiële cultuur die het archeologisch onderzoek met betrekking tot de arctische en subarctische Scandinavisch-Germaanse gebieden aan het licht brengt, krijgen de meeste aandacht. Maar ook voor de Oudgermaanse taalkunde kan een blik op de (sub)arctis zinvol zijn, en ook hier is kennisneming van de resultaten van andere disciplines nuttig. De mogelijkheid dat in het gebied van de Witte Zee te lokaliseren vroegmiddeleeuwse contacten tussen Scandinaviërs (Noordgermaanse) en sprekers van een Finoegriscche taal hebben geleid tot overname van woorden in de een of andere richting, heb ik in een in 2002 verschenen artikel aan de orde gesteld (Hofstra, 2002: 66–67, 70).

Het is voor Oudgermanisten een uitdaging datgene, wat zij menen te kunnen opmaken uit de vroege overleveringen met betrekking tot het noorden van de gebieden waarin Germaanstaligen leefden of waarheen Germaanstaligen reisden, voor te leggen aan deskundigen die vanuit andere disciplines de (Sub)Arctis bestuderen. Het Arctisch Centrum is daartoe een goede basis.

Geplaatst voor de vraag, of ik het betreur min of meer door toevallige omstandigheden ooit bij het in het Arctisch Centrum gelokaliseerd (sub)arctisch onderzoek betrokken te zijn geraakt en van 1987 tot 1995 deel te hebben uitgemaakt van het Dagelijks Bestuur, kan ik meedelen dat Arctis en Subarctis weliswaar aan de rand van mijn vakgebied liggen, maar dat de contacten met (sub)arctici mijn blik hebben verruimd; die paar artikelen van mijn hand waarin de overlevering met betrekking tot het Noorden van het middeleeuwse Scandinavië een rol speelt, hebben voor een belangrijk deel hun ontstaan te danken aan directe contacten met echte deskundigen met betrekking tot Arctis

en Subarctis of aan door het Arctisch Centrum georganiseerde wetenschappelijke bijeenkomsten.

SUMMARY

The Arctic and sub-Arctic areas are of relatively small importance to Early Germanic studies, but should not be overlooked by those who work on mediaeval Scandinavian literature. Some texts in the vernacular and a few in Latin, mainly from Iceland or Norway, relate historical or fictive events in, e.g., Greenland or the White Sea area. In the first half of the second millennium Southwest Greenland was inhabited by Scandinavians; from the ninth to the thirteenth centuries Scandinavians from Norway sailed to the Kola Peninsula and the White Sea. Not every detail in the stories about these areas should be taken at face value, and even a mediaeval designation of a poem as “Greenlandish” may be mistaken. Occasionally Early Germanic linguists may also find a research object which has a relationship with (sub)Arctic areas. In the context of research done by the Groningen Arctic Centre, some work has been done on the interface between Early Germanic and (sub)Arctic studies.

LITERATUUR

- Bately, J., ed. 1980. *The Old English Orosius*. London etc. 13–16.
- Hofstra, T. 1978. Zur Herkunftsangabe “Grönländisch” der Atlalieder *Atlakviða* und *Atlamál*. In: Hupperetz, K. *Liebe zur Geschichte*. 60–64.
- Hofstra, T. 1987, Greenland and Early North Germanic Literature. *Circumpolar Journal* 2(3–4):41–59, aldaar 46–52.
- Hofstra, T. 1989. *Veðr mun þar vaxa* ... Grönland und seine skandinavische Bevölkerung in der altnordischen Literatur. *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 29:89–96.
- Hofstra, T. 2002. Germanisch-finnougrische Konfrontation am Weissen Meer und an der Ostsee: Literatur und Wortschatz. In: Gulya, János, ed. *Die finnisch-ugrischen Sprachen und Völker im europäischen Kontext*. Wiesbaden. 61–73, aldaar 66–67 en 70.
- Hofstra, T. en Samplonius, K. 1995. Viking Expansion Northwards: Mediaeval Sources. *Arctis* 48(3):235–247.
- Toorn-Piebenga, G.A. van der. 1987. Adam of Bremen; account of a journey to the arctic region in the eleventh century. *Circumpolar Journal* 1(2):18–31.

Toren van de voormalige koopliedenhoven (douane-entrepôt) aan de Noordelijke Dvina te Archangel. Foto: Jan Willem Veluwenkamp.

Stad van de Aartsengel en Mercurius

J.W. Veluwenkamp

De eerste avond in Archangel stond ik in de erker van mijn stille hotelkamer naar buiten te kijken. Het was al donker en ritselend woei een vroege sneeuwjacht tegen de ramen. Achter het silhouet van de bomen langs de oeverpromenade stroomde de rivier – breed, zwijgend, onverstoorbaar. Hier hadden drie eeuwen eerder de Nederlandse kooplieden dezelfde rivier gezien en dezelfde sneeuw tegen de ramen horen ritselen.

De Noord-Russische stad Archangel kreeg in 1991 bijzondere betekenis voor het Arctisch Centrum. Dat komt doordat wij in dat jaar onderzoek gingen doen naar de geschiedenis van de Nederlandse handel op Noord-Rusland in de vroeg-moderne tijd (1500–1800). Archangel speelt in die geschiedenis en sleutelrol. Lang had ons historisch onderzoek zich geconcentreerd op de zeventiende-eeuwse walvisvaart rond Spitsbergen. Nu richtten wij de blik op een van de belangrijkste takken van Arctische handel in diezelfde periode. De Nederlandse handel op Noord-Rusland viel in de zeventiende eeuw in hoge mate samen met de West-Europese handel op Rusland. Dat kwam doordat Rusland bijna uitsluitend via het Russische Noorden handel met West-Europa dreef en doordat Nederland de internationale handel domineerde, en dus ook de handel op Rusland. Archangel had een sleutelrol doordat het van 1585 tot 1725 vrijwel de enige haven was waarlangs Rusland buitenlandse handel dreef.

Het nieuwe onderzoeksthema was niet onaangeraakt. Er was eerder onderzoek gedaan naar de Nederlandse handel met Archangel, met Noord-Rusland en met Rusland als geheel. Toch was er veel te doen, want de bestaande literatuur was beperkt van opzet en uitwerking. Sommige publicaties – artikelen meest – bestreken een lange periode en waren oppervlakkig van opzet; andere waren gedetailleerd en precies, maar bestreken een korte periode of waren beperkt van vraagstelling en invalshoek. Bovendien was steeds vooral gebruik gemaakt van Nederlandse bronnen. Het was weinig bekend hoe Russische collega's tegen het onderwerp aankeken en wat Russische bronnen konden bijdragen. Wij wilden een boek schrijven dat inzicht zou scheppen in de ontwikkeling van de omvang, de structuur en de organisatie van de Archangelhandel, op basis van zowel Nederlandse als Russische publicaties en archieven. De aansluiting bij meer theoretische noties zouden wij vooral zoeken in de analyse van de strategieën die de Nederlandse ondernemers hanteerden

om commercieel en sociaal te overleven. De Nederlandse ondernemers die zich in Rusland en in het bijzonder in Archangel vestigden, zouden daarbij centraal staan.

De uitvoerder van het onderzoek was de schrijver van het artikel dat u nu leest. Ik begon het onderzoek met een globale verkenning van de Nederlandse en andere West-Europese literatuur en de Nederlandse archiefbronnen. Er is maar één bedrijfsarchief van een “Moscovische handelaar” bewaard gebleven. Dat is het archief van David Leeuw, die in het begin van de achttiende eeuw vanuit Amsterdam handel dreef op Archangel. Het wordt bewaard in het Gemeente-Archief van Amsterdam. Ook de andere voor ons onderzoek belangrijke archieven bevinden zich in het Amsterdamse Gemeente-archief. Het meest omvangrijk en veelomvattend zijn de archieven van de notarissen die in de 16de, 17de en 18de eeuw in Amsterdam kantoor hielden. Amsterdam was de stad waar in die tijd de meeste kooplieden woonden – en zeker de meeste Archangelhandelaren. De acten die voor ons het belangrijkste waren, betroffen bevrachtingscontracten en allerlei andere overeenkomsten, en ook verklaringen die de kooplieden door de notaris lieten vastleggen met het oog op – eventuele – juridische geschillen over de zaken die zij deden. Die verklaringen betroffen doorgaans problemen bij het uitvoeren en afwickelen van overeenkomsten, met name betreffende het sluiten van compagnieschappen en het leveren van goederen. Naast het Archief Brants en het Notarieel Archief was het Archief van de Directie van de Moscovische Handel van belang. Deze Directie was de belangenvereniging van de Nederlandse – lees Amsterdamse – kooplieden op Rusland. Een onderdeel van dit archief bestaat uit achttiende-eeuwse correspondentie van de Nederlandse gereformeerde gemeente van Archangel met de Directeuren van de Moscovische Handel in Amsterdam. Deze brieven werpen licht op het functioneren van de gereformeerde gemeente in Archangel – en dus van de Nederlandse gemeenschap daar.

Russische literatuur die het onderwerp raakt, is in Nederland maar mondjesmaat aanwezig. Voor Russische literatuur en archiefmateriaal moesten we naar Rusland. De vraag was hoe we dat zouden aanpakken.

Op dat moment zwaaide Alexandre Nikonovitsj Davydov ons leven binnen. Alexandre Nikonovitsj was in de lente van 1991 in Nederland op bezoek. Zijn gastheer, Willem Mörzer Bruyns, van het Amsterdamse Scheepvaartmuseum, bracht ons met hem in contact. Davydov werkte als historicus bij het Instituut van de Ecologische Problemen van het Noorden in Archangel, een onderzoeksafdeling van de Academie van Wetenschappen. En hij kende iedereen in Archangel. Eind 1991 brachten wij een bezoek aan hem en zijn stad.

Alexander gaf ons geen rust. Dagen en nachten liep, reed en rolde hij samen met ons van oude binnenplaatsen naar flatwijken en van negentiende-eeuwse overheidsgebouwen naar houten communaalwoningen uit de tijd van Stalin. En overal werden wij gelaafd en gespijst en van dichte informatie voorzien over heden en verleden van Archangel, het Noorden, Rusland, en van de mogelijkheden hier onderzoek te doen. Op die tochten ontmoetten wij Viktor Bryzgalov, die mij een jaar later bij de hand nam, introduceerde in het Russische archiefonderzoek en dagen lang met mij doorwerkte. Wij ontmoetten Ljoedmila Popova, architectuur- en stadshistorica, die mij rondleidde in het Archangel van weleer. Wij ontmoetten Vladimir Ljoebimov, directeur van de Geografische Vereniging, die van de kantoorlokalen van de Vereniging de thuisbasis en de ontvangstkamer maakte voor alle collega's die naar Archangel kwamen en dus ook voor ons – en die ons telkens weer nieuwe boeken in de handen drukte.

In de jaren die volgden namen wij deel aan congressen die de Archangelse collega's organiseerden, en telkens leerden wij daar nieuwe collega's kennen – uit Archangel, uit Moskou, uit Sint Petersburg: Viktor Zacharov, mijn naaste vakgenoot, die in Moskou geschiedenis doceert aan de pedagogische academie; Oleg Ovsjannikov, de Peterburgse archeoloog van het Russisch Noorden; Joerij Bespjatych, onderzoeker aan de Sint Petersburgse Afdeling van het Instituut voor Geschiedenis van de Akademie van Wetenschappen. Die congressen, die telkens ook reünies waren, leidden tot de publicatie van drie bundels artikelen met bijdragen van Russische en Nederlandse historici en archeologen. En ondertussen verzamelde ik, geweldig geholpen door de Russische vrienden, Russische publicaties ten behoeve van ons onderzoek en werkte ik in archieven in Archangel, Moskou en Sint Petersburg. Het relevante materiaal betrof vooral overheidsarchieven: politie- en processtukken, tolboeken, paspoorten, privilegebrieven. Een uiterst nuttige tussenvorm tussen literatuur en archiefmateriaal vormt het werk van de Moskouse historicus Andrej Vladimirovitsj Demkin, dat in hoofdzaak bestaat uit naar thema gesorteerde samenvattingen van archiefstukken en daaruit geselecteerd materiaal – Demkin neemt de uiterste consequentie van de Russische terughoudendheid bij het interpreteren van de bronnen. Een keer heb ik hem ontmoet – op de gang van het Centrale Staatsarchief van Oude Acten in Moskou. Hij sprak me aan en hield een monoloog over de Nederlandse kooplieden in Moskou in de zeventiende eeuw.

Samen met Viktor Zacharov maakte ik in 1998 de reis langs de oude handelsweg van Moskou naar Archangel. Het was een opmerkelijke reis. Wij namen de lijnbus van Moskou tot Vologda en het vliegtuig van Vologda naar

Veliki Oestjoeg – omdat daar de land- en waterwegen niet langer werden gebruikt. Van Veliki Oestjoeg naar Kotlas huurden we een snorder, en van Kotlas naar Archangel voeren we met de rivierboot over de Noordelijke Dvina – de levensader van het Russische Noorden. Wij zagen wat de Nederlandse kooplieden hadden gezien. Wij zagen het landschap: wijds, golvend, bebost, met ravijnen van stroompjes en valleien van brede, trage rivieren; en in de ravijnen en langs de rivieren de lintdorpen – houten huizen op grote erven. Wij zagen de drie, vier en meer eeuwen oude architectuur: de kerken, de kloosters en de paleizen van de Orthodoxe Kerk, soms spectaculair, soms sereen, steeds harmonisch en oogverblindend onderdeel van het landschap.

Sinds 1991 heeft ons onderzoek geresulteerd in een aantal artikelen en de beoogde monografie, die in 2000 verscheen: *Archangel. Nederlandse ondernemers in Rusland, 1550–1785*. Nina Mikaeljan vertaalt het boek nu in het Russisch; het zal in Moskou worden gepubliceerd. In het boek staat het groepsportret van de Nederlandse ondernemers in Rusland centraal, in de context van de ontwikkeling van de omvang, de structuur en de organisatie van de handel.

De Nederlandse handel met Rusland kwam in de zestiende eeuw op gang en kreeg grote omvang in de zeventiende eeuw. De handel liep via Archangel. De zeeweg daarheen liep – en loopt – langs de Noordkaap en over de Witte Zee. Aan- en afvoer naar het binnenland vond plaats over de rivier de Noordelijke Dvina en verder over de landweg tussen Vologda en Moskou.

De Witte-Zeeroute was in de jaren vijftig van de zestiende eeuw bij toeval ontdekt door een Engelse expeditie die een noord-oostelijke doorvaart naar Oost-Azië zocht. Rusland had geen eigen Oostzeehavens en de Russische handel met West-Europa werd gehinderd door Polen en Zweden, die de Baltische kusten beheersten. Daarom besloot tsaar Ivan IV – de Verschrikkelijke – in 1583 een nieuwe handelsplaats te stichten rond het klooster van de Aartsengel Michael, gelegen aan de Noordelijke Dvina, een kilometer of dertig van de plaats waar deze in de Witte Zee uitmondt. De nieuwe havenplaats werd naar het klooster genoemd: Archangel. De kern ervan werd gevormd door een rond het klooster gebouwd houten fort en de 'koopliedenhoven' een eveneens uit hout opgetrokken pakhuizencomplex waar de handelaren tegen betaling konden logeren, hun goederen moesten opslaan en hun zaken moesten doen, zodat de autoriteiten gemakkelijk toezicht konden houden en tol konden heffen.

Vanaf ongeveer het jaar 1600 domineerden Nederlandse kooplieden de handel op Archangel. Voor de afzet op de internationale markt kochten zij in

Rusland grote hoeveelheden bont, juchtleer, rundervet, potas, hennep, teer en masten. En zij verkochten er een breed goederenpakket van internationale herkomst: gemunt zilver, parels en edelstenen, kostbare zijden en wollen stoffen, non-ferrometalen, handvuurwapens, specerijen, wijn. De Nederlandse dominantie bleef gedurende de gehele zeventiende eeuw in stand.

Het jaarlijkse ritme van de handel op Archangel werd bepaald door het feit dat de haven maar een maand of vijf per jaar voor West-Europese schepen bereikbaar was. Storm en ijs maakten de noordelijke zeeën van eind oktober tot in mei onbevaarbaar. Daarbij kwam dat de Russische overheid bepaalde dat de Russische en de buitenlandse kooplieden in Archangel alleen handel met elkaar mochten drijven gedurende de zomermaanden, tijdens de jaarmarkt. In mei, juni en juli zeilden dertig tot veertig Nederlandse schepen van Amsterdam naar Archangel, en soms veel meer. In oktober vertrokken zij weer naar het vaderland. Elk jaar maakten meer dan honderd Nederlandse kooplieden aan boord van de schepen de reis van Amsterdam naar Archangel en terug, en elk jaar kwamen vele honderden Russische kooplieden vanuit het binnenland naar de jaarmarkt over.

De jaarmarkt bleef geconcentreerd rond de Koopliedenhoven, die uitgroeiden tot een gigantisch entrepot. Na talrijke branden maakte het houten complex uiteindelijk in 1684 plaats voor een gebouw van steen.

Een kleine groep Nederlandse kooplieden had een Russische handelsvergunning die hen het recht gaf van Archangel naar het binnenland te reizen en daar zaken te doen. Hun vertegenwoordigers – Nederlandse compagnons en werknemers – verbleven het hele jaar in Rusland, waar zij doorgaans in hun eigen huizen woonden – 's zomers in Archangel, 's winters in Moskou. Het aantal Nederlanders met een eigen huis in Archangel werd nooit groot. In 1649 telde de stad acht huizen van buitenlanders. Daarna nam dit aantal toe. In de tweede helft van de jaren zeventig waren het er vijftientig, waarvan de meeste eigendom waren van Nederlandse ondernemers. Zij lagen dicht bijeen aan de oever van de rivier, vlak naast de Koopliedenhoven. Samen vormden zij de 'buitenlandse buurt'. De snelle toename kwam vooral doordat de manier waarop de Nederlanders handel dreven, veranderde. Na 1650 werd het steeds gebruikelijker dat in Rusland gevestigde Nederlandse kooplieden handel gingen drijven voor rekening van derden. Steeds meer Nederlanders lieten zich op de jaarmarkt liever door een Nederlandse commissionair vertegenwoordigen dan zelf telkens de reis van de Republiek naar Archangel te maken. Daardoor daalde het aantal pendelaars en nam het aantal Nederlandse commissiehandelaren in Archangel toe. Voor de houders van een

handelsvergunning onder hen was het aantrekkelijk een eigen huis in Archangel te hebben. Voor degenen zonder handelsvergunning was de beschikking over een comfortabele woning in de noordelijke havenstad van levensbelang. Zij hadden immers geen recht in het binnenland te wonen; Archangel was hun vaste woonplaats.

Zo ontwikkelde zich een kleine, permanente Nederlandse gemeenschap in Archangel, bestaande uit enkele tientallen gezinnen en met een Nederlandse sociale en culturele structuur. Geestelijke verzorging was daarvan een onlosmakelijk onderdeel. Zeker vanaf de jaren twintig van de zeventiende eeuw kwam er jaarlijks een Nederlandse predikant naar Archangel om er gedurende de jaarmarkt voor de Nederlanders te preken. In de tweede helft van de zeventiende eeuw kreeg Archangel een Nederlandse gereformeerde kerkgemeente met een vaste predikant, een eigen kerkgebouw en een schooltje met een schoolmeester voor de kinderen.

In de jaren twintig van de achttiende eeuw kwam er een einde aan de lange bloei van de Nederlandse Archangelhandel. Dat kwam doordat tsaar Peter de Grote tijdens de Grote Noordse Oorlog (1700–1721) een strook Oostzeekust op Zweden veroverde en daar met de bouw van Sint-Petersburg begon. Nadat Rusland en Zweden vrede hadden gesloten, verplaatste een groot deel van de Russische handel zich naar deze nieuwe haven, die veel gunstiger voor de handel met West-Europa lag dan Archangel. Heel wat Nederlandse ondernemers verkochten hun huis aan de Dvina en verhuisden naar Sint-Petersburg of gingen terug naar het vaderland. Deze verschuiving viel samen met een ingrijpende verzwakking van de Nederlandse buitenlandse handel als geheel. Niet alleen de bloei van de Nederlandse handel op Archangel was voorbij, maar ook de Gouden Eeuw van de Nederlandse Republiek behoorde definitief tot het verleden.

Het plan is uitgevoerd. Het boek is geschreven en wordt nu vertaald. Wij gaan verder op het kronkelige pad van de wetenschap. Dat pad voert ons naar nieuwe plaatsen: langs de patronen van het vroeg-moderne Nederlandse ondernemerschap naar de economische, politieke en technische context ervan. Maar, vraagt de lezer zich misschien af, hoe zal het verder gaan met de liefde tussen het Arctisch Centrum en Archangel? Het antwoord moet ongewis blijven. Onderzoek is nooit klaar. Het Russische Noorden trekt. En liefde is een mysterie.

SUMMARY

In 1991, the Arctic Centre began a research project on the history of one of the main branches of Arctic trade in the seventeenth century, the trade of the Netherlands with Russia. As the White Sea town of Archangel was the only Russian port for trade with Western Europe, it was central in our project and became of special significance to us.

Research on the topic had been done before, but there was no comprehensive monograph and even less a monograph combining the use of Dutch and Russian literature and primary sources. We went to Archangel several times, to work in the archives and the library and to participate in conferences. In addition, we worked in Moscow and St Petersburg. We made the acquaintance of many Russian colleagues and with some of them we have co-operated quite intensively.

In 2000 we completed the project with the publication of a book in Dutch, entitled (and here translated into English): *Archangel. Dutch entrepreneurs in Russia, 1550–1785*. It is now being translated into Russian and will be published in Moscow. It is basically a group portrait of the Dutch entrepreneurs in Russia in general and Archangel in particular, placed in the context of the development of the size, structure and organization of the trade. It analyses the strategies of the businessmen to survive commercially and socially.

Brandganzen Ny-Ålesund, Spitsbergen. Foto: Maarten Loonen.

Grenzen verleggen

M.J.J.E. Loonen

In de zomers van 1985 en 1986 begon mijn arctische loopbaan doordat Rudi Drent me de mogelijkheid gaf om achter de ganzen aan te gaan naar de broedgebieden in het hoge noorden. Toendertijd was het hoge noorden voor ons nog de sub-arctische omgeving van La Pérouse Bay bij Churchill aan de Hudsonbaai in Canada. Per drie dagen bracht ik daar steeds anderhalve dag door in een houten toren midden op een zwaar begraasde toendra. Van daar uit bekeek ik het gedrag van de sneeuwganzen die om de toren heen graasden. Wij werkten toen intensief samen met een Canadees-Amerikaans onderzoeksteam en vingen 5.000 ganzen in grootscheepse drijfjachten. Vanuit de helikopter die daarbij werd ingezet, was duidelijk te zien dat de toendra niet ver van de baai overging in een eindeloos woud van naaldbomen, maar de plek maakte een zonder meer arctische indruk door de aanwezigheid van veel ijsberen, die vanaf het smeltende ijs van de Hudsonbaai aan land kwamen en daar wachtten tot de winter, wanneer de Hudsonbaai weer zou dichtvriezen. Twee keer ben ik in het veld een ijsbeer tegengekomen. Beide keren schrokken ze gelukkig van mij en mijn lichtkogels. Maar deze ontmoetingen leerden mij dat mijn overmoed terstond kan omslaan tot angst en knikkende knieën zodra een beer belangstelling voor mij toont. Dat was een nuttige leerervaring. Gelukkig is het in mijn verdere arctische loopbaan tot nu toe bij die ontmoetingen gebleven.

Het ganzenonderzoek bleek internationaal onderzoek dat geen grenzen kende. De ganzen waren 's winters en in het voorjaar in grote aantallen in Nederland en trokken 's zomers naar het hoge noorden. Op Schiermonnikoog zagen wij hoe zij zich op die trek voorbereidden. We bekeken vanaf een toren door een telescoop het gedrag van de dieren, die individueel herkenbaar waren door een kleuring met inscriptie. We constateerden dat zich in een grote groep enkele kanjers bevonden die ieder jaar met jongen terugkwamen, maar ook erg veel verliezers, die we vele jaren lang nooit met jongen terug zagen komen. Doordat zichtbaar was welk gedrag aan de basis van die verschillen in broedsucces stond, raakte ik gefascineerd door het onderzoek aan deze dieren. En toen ik de mogelijkheid kreeg ze naar het noorden te volgen en kennis maakte met de Arctis, was ik voorgoed verloren.

In 1987 verbreedde zich mijn horizon doordat ik kennis maakte met de brandganzen die op Gotland in de Oostzee broedden. Deze ganzen zagen af van de lange tocht naar het hoge noorden en waren al in staat jongen groot te

brengen buiten de Arctis. Met behulp van kano's ving een Zweeds team de ganzen in groepjes van enkele honderden dieren. Hier leerde ik de schoonheid van een kleinschaligere vangactie.

Het jaar daarop mocht ik in september mee met Jouke Prop en een filmteam naar de Nordenskiöldkyst. De reis diende ter voorbereiding van een film over het leven van de brandgans. Dit was mijn eerste kennismaking met het echte Hoge Noorden: Spitsbergen. Wij verbleven langs een stukje afgelegen kust van 50 kilometer, waar Jouke eerder zijn onderzoek aan de ganzen had gedaan. We liepen er twee weken rond. Het broedseizoen was al voorbij en de ganzen bereidden zich voor op de najaarstrek van 3.000 kilometer, voor het grootste deel over zee. Spitsbergen was ongelooflijk: wijs, kaal en ongerept; woest en ledig. Jouke liet het filmteam en mij zien hoe hij hier de ganzen had gevolgd en onderzoek had gedaan.

In 1989 nam Rudi Drent me mee naar dezelfde kust, maar nu in de zomer, in de tijd dat de ganzen in de rui zijn en met hun jongen voedsel zoeken langs meertjes en op de toendra. De ganzenkuikens verdubbelen bijna per week in gewicht. In deze periode zijn de ganzen schuw. Zij kunnen niet wegvliegen en vluchten rennend zodra ze op grote afstand onraad zien. We moesten de ganzen op de open toendra observeren. Soms slopen wij in een klein schuiltentje naderbij door telkens als de ganzen even niet keken, het tentje een meter te verplaatsen. Andere keren sliepen wij aan de oever van een meertje in een tent en hoopten wij dat de ganzen 's ochtends vlakbij zouden zitten. We verplaatsten ons in grote bogen om de plekken waar de ganzen zaten en liepen met zware rugzakken over het moeilijk begaanbare, laaggelegen kiezelstranden om de ganzen zo min mogelijk te verstoren. Langs de gehele kust telden wij de ganzen en lazen wij ringen, totdat een Brits team van de Wildfowl and Wetlands Trust ons kwam versterken. Dit waren de mensen die de brandgansen van Spitsbergen 's winters ontvingen en die ten behoeve van het onderzoek in de zomer zoveel mogelijk ganzen met kleurringen merkten. Rudi en ik gingen met hen mee en kwamen zo ook in Ny-Ålesund, het noordelijkste dorp van de wereld. Dit zou mijn wereld worden.

In Ny-Ålesund won de Noorse staat tot 1968 steenkool. In dat jaar maakte een groot mijnongeluk hieraan een definitief einde doordat het leidde tot de zogenaamde Kings-Bay-affaire en het Noorse parlement verdere mijnbouw in het dorp verbood. Het parlementaire debat dat aan de basis van dit besluit lag, vergelijk ik altijd met onze "Nacht van Schmelzer". Veel mensen herinneren zich het debat, zonder de details te kennen, doordat toen het kabinet totaal

onverwachts ten val kwam. Ny-Ålesund, gelegen op 79° noorderbreedte, slechts één breedtegraad verwijderd van het pakijs van de noordpool, dreigde nu een spookstad te worden. De Noorse overheid besloot in plaats daarvan het dorp om te bouwen tot een internationaal onderzoeksstation.

In 1982 waren vlakbij het dorp brandganzen gaan broeden en de kolonie breidde zich snel uit. Ook in de ruitijd kwamen de ganzen vlakbij het dorp. Nergens ter wereld konden ruiende ganzen zo eenvoudig worden waargenomen. In 1990 begon ik in het dorp aan mijn promotieonderzoek en sindsdien ben ik er ieder jaar weer teruggekeerd. Steeds kom ik naar dezelfde plek, maar steeds kom ik er met nieuwe studenten en nieuwe onderzoeksvragen. “Werken aan de grenzen van het weten” is een spreuk van de Rijksuniversiteit Groningen; naarmate we meer weten verleggen we die grens. Mijn onderzoek begon met het volgen van de gedragingen van de ganzen. Wat waren de opties voor een gans? Welke keuzes maakten een gans succesvol in het grootbrengen van de jongen? Ik legde verband tussen kleine verschillen in gedrag naar verschillen in broedsucces en overleving en probeerde op die manier inzicht te krijgen in de populatietrends. Dit is het soort onderzoek waarmee de groep dierecologie van de Rijksuniversiteit Groningen al beroemd was geworden.

Vanuit het Zoölogisch Laboratorium namen wij deel aan het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen. Het Arctisch Centrum was opgericht als een samenwerkingsverband van mensen die hun belangstelling voor de Arctis wilden bundelen en zo mogelijkheden wilden creëren voor arctisch onderzoek. Kennis van de lokale situatie, infrastructuur en mensen is essentieel voor het succes van een onderzoek. Om dat te illustreren heb ik in dit verhaal aangegeven welke ervaring ik opdeed voordat ik zelfstandig onderzoek ging doen. Daarnaast zijn in de Arctis vakgebieden als geologie, klimatologie, geschiedenis, biologie en antropologie zo zichtbaar met elkaar verbonden, dat je als poolganger vanzelf wordt meegezogen in een brede belangstelling voor al deze disciplines. Binnen het Arctisch Centrum kreeg deze verbreding vorm.

In de jaren negentig kreeg Ny-Ålesund als internationaal onderzoeksdorp vorm. Steeds meer landen betrokken een onderzoeksstation. Door het Spitsbergenverdrag van 1919 hadden alle landen die het verdrag ondertekenden, evenveel gebruiksrechten op Spitsbergen. Door in Ny-Ålesund optimale onderzoeksfaciliteiten te bieden, lukte het de Noorse overheid om de belangstelling van veel landen voor arctisch onderzoek in dit dorp te laten materialiseren. Momenteel zijn hier stations van Noorwegen, Duitsland,

Engeland, Frankrijk, Italië, Japan, Zuid-Korea en China. Ook Nederland doet sinds enkele jaren officieel mee. Ieder land heeft zelfstandige onderzoeksprogramma's. Door een intensieve internationale samenwerking en coördinatie worden grenzen verlegd en kennis verbreed.

Ook het ganzenonderzoek blijft zich ontwikkelen. Nog steeds spelen vragen over processen die de populatiegrootte bepalen, daarin een belangrijke rol. Door de gedragswaarnemingen weten we meer over de concurrentie binnen een groep ganzen. Naarmate de groep groter wordt, ontstaat er voedselschaarste. Daardoor groeien kuikens langzamer en worden de ganzen lichter en kleiner. Binnen de groep bepaalt dominantie de toegang tot goede voedselplekken. En ganzen die veel jongen hebben, wat zij zelfs door adoptie realiseren, stijgen in dominantie en veroveren de beste plekken. De kosten van het ouderschap zijn laag en de hoge dominantie creëert een voordeel waarvan ook de ouders profiteren. Een succesvol paar ganzen komt in een opwaartse spiraal terecht. In de groep worden de ondergeschikte dieren gebruikt als verkenners. Zij zoeken de beste voedselplekken, maar worden daar snel van verjaagd door de dominante ganzen, die in de tweede rij lopen en steeds kiezen voor de plek waar het best gegeten wordt. Zo ontstaan verschillen in lichaamsconditie tussen de dieren, die uiteindelijk leiden tot verschillen in broedsucces en overleving. Er bestaat dus geen gemiddelde gans, een groep bestaat uit enkele succesvolle dieren en veel kneusjes.

Predatie bleek in de afgelopen jaren dynamischer en belangrijker dan aanvankelijk werd gedacht. De aantallen poolvossen blijken ook op Spitsbergen sterk te variëren en veroorzaken zowel naar plekken als naar jaren grote verschillen in broedsucces. De aanwezigheid van een poolvos heeft niet alleen groot effect doordat het dier daadwerkelijk eieren en kuikens opeet, maar ook doordat het het terreingebruik van de ganzen tot de veilige gebieden beperkt. Dat laatste heeft grote gevolgen voor de mate van groei en overleven van de overblijvers, want op de veilige plekken woedt een ware concurrentieslag om de beperkte hoeveelheid voedsel.

Ook de wisselwerking tussen ganzen en vegetatie is een steeds belangrijker rol gaan spelen in het onderzoek. In La Pérouse Bay hebben de ganzen laten zien dat ze hun voedsel kunnen verbeteren door de planten met keutels te bemesten, maar ook dat ze hun voedsel kunnen vernielen door overbegrazing in het vroege voorjaar. De effecten van de ganzen op de vegetatie bleken gestuurd te worden door een combinatie van de veranderende omstandigheden in de wintergebieden en klimaatsveranderingen in het noorden. Momenteel participeren wij met steun van de Europese Unie in een internationaal onderzoek

dat is gericht op de ontwikkeling van mogelijkheden veranderingen van de toendra van Spitsbergen beter te voorspellen.

Sinds 2002 ben ik als bioloog en onderzoeker aangesteld bij het Arctisch Centrum. Nog steeds probeer ik met het onderzoek naar de ganzen en hun voedsel de grenzen van de kennis over de arctische toendra te verleggen. Nog steeds is de voornaamste drijfveer de enorme persoonlijke verrijking die samenhangt met het verkrijgen van nieuwe inzichten. Daarnaast biedt het Arctisch Centrum een kans om daarover te vertellen aan studenten en belangstellenden. En ik vertel graag over dat unieke gebied, waarover nog zoveel te leren is en dat helaas ook bedreigd wordt. Ik hoop dat ik, samen met de andere mensen van het Arctisch centrum, daarmee nog lang kan doorgaan.

SUMMARY

Ecological research in the Arctic requires a lot of experience in order to understand the enormous variability in place and time. In this account of my Arctic career I start 20 years ago, sitting in a wooden tower and surrounded by geese. After five summers of field work, I was trained and inspired to start my own ecological study in the most northern town in the world on Spitsbergen. While the town rapidly developed into the largest international research base in the world, a population of Barnacle Geese thrived in the vicinity of the people working there. The local situation was unique due to the opportunity to observe geese at close range and to the facilities provided within the village. Observations on ringed geese showed that the average individual goose did not exist. While goose numbers increased, the birds were faced with a limited food supply. A dominance hierarchy limited breeding success to the very best bird. Lower ranking birds were used as scouts, to find the best feeding spots, but were unsuccessful in raising offspring year after year. The complex interactions with predators and vegetation showed both positive and negative feedbacks, making the goose study a prime example of ecological research. Back home at the University of Groningen, the Arctic Centre provided a multi-disciplinary scientific environment, offering opportunities to teach and narrate about this vulnerable unique world. And the field work on Spitsbergen still continues to push back a frontier of ecological science.

Toeristen bij de 14^e juli gletsjer, Krossfjord, Spitsbergen. Foto: Frits Steenhuisen.

Spitsbergen: van toevallige ontdekking tot Arctisch avontuur

T. Haartsen

In de hedendaagse sociale geografie bestaat het idee dat plaatsen en gebieden uit verschillende betekenislagen bestaan (Knox en Marston, 2004). Aan plaatsen worden verschillende betekenissen toegekend door verschillende groepen mensen, voor verschillende doeleinden. Dit betekent dat plaatsen dynamisch zijn; hun betekenis(sen) veranderen steeds naarmate nieuwe of andere mensen er weer nieuwe of andere betekenissen aan toekennen. En afhankelijk van het doel dat mensen hebben, kunnen bepaalde kenmerken van een plaats of gebied worden benadrukt en andere weggelaten. Ook het Arctisch gebied bestaat uit meerdere betekenislagen. Volgens Keskitalo (2002) is de Arctis lange tijd vooral als een hoog-Arctisch gebied opgevat. Het werd voorgesteld als een gebied dat los staat van de rest van de wereld, als het land van de ijsbeer. Het was een gebied waarvan de rijkdommen degene die het exploreerde of exploiteerde, grote roem en welvaart in het thuisland bezorgde. Kortom: de Arctis was een gebied waar mensen niet permanent verbleven, maar dat óf gebruikt óf genegeerd werd. Keskitalo constateert dat dit geromantiseerde beeld met name door buitenstaanders gecreëerd is. Buitenstaanders hebben volgens haar de neiging om hun fascinatie van een gebied door te laten schemeren als zij het gebied beschrijven. Hoewel Keskitalo in haar onderzoek stelt dat tegenwoordig juist ook de betekenissen van het Arctisch gebied voor 'insiders' aan belang toenemen, wil ik het in deze bijdrage hebben over de manier waarop buitenstaanders uit Nederland tegen één specifiek deel van de Arctis aankijken, namelijk Spitsbergen, en hoe dit is veranderd in de tijd. Ook wil ik nagaan of de beelden die er van Spitsbergen bestaan in het geromantiseerde Arctisbeeld passen. Ik zal dit doen door het beeld dat Willem Barentsz en Gerrit de Veer in de 16e eeuw van Spitsbergen schetsten te vergelijken met de manier waarop het gebied in het hedendaags toerisme wordt neergezet. De keuze voor de 16^e eeuwse betekenis is gerelateerd aan de tentoonstelling '*The 400th anniversary of the discovery of Spitsbergen by the Dutch explorer Willem Barentsz*' die ik in 1996 samen met Gerard Wösten voor het Arctisch Centrum heb gemaakt. De keuze voor beeldvorming in het hedendaagse toerisme hangt samen met mijn huidige baan als universitair docent Culturele Geografie, waarin de betekenissen en beelden die verschillende actoren aan gebieden toekennen een onderwerp van studie zijn.

Spitsbergen is eigenlijk bij toeval ontdekt. In de tweede helft van de 16^e eeuw waren de Nederlanders, net als de Engelsen en Fransen, op zoek naar een noordelijke scheepvaartroute naar Azië. De zuidelijke route was in handen van de Portugezen en Spanjaarden. Na twee mislukte pogingen om een noordelijke route naar China te vinden, zeilde Willem Barentsz in het voorjaar van 1596 met twee schepen opnieuw richting het noorden. Deze keer probeerde hij zo lang mogelijk richting het noorden te varen, in de hoop zo via een ijsvrije noordpool in Azië te belanden (Haartsen en Hacquebord, 1996). Op die route bleek Spitsbergen te liggen. Bij die toevallige ontdekking is het niet gebleven. Sinds de komst van de mens heeft Spitsbergen verschillende perioden van exploratie en exploitatie meegemaakt. Gerrit de Veer is de eerste geweest die de eilandengroep in zijn beroemde dagboek van de zeiltocht – en natuurlijk van de overwintering op Nova Zembla – heeft opgetekend. Mede door het beeld dat hij van het gebied schetste, is de exploratie en exploitatie van de hulpbronnen van Spitsbergen op gang gekomen.

In tegenstelling tot de eerste en Nederlandstalige editie van Gerrit de Veers dagboek (1598), bevat de tweede en Engelstalige editie (1964) naast De Veers waarnemingen ook een deel van het logboek van Barentsz zelf. Hierin staat de meest uitgebreide beschrijving van de eigenlijke ontdekking van Spitsbergen. 'June 17. Weather calm until noon. We then found the latitude of 80°10'. We tacked, having the wind right ahead to keep clear from the ice. ... We then saw land... It was high land, and entirely covered with snow' (p. xviii–xix). In een latere beschrijving van Barentsz komt het landschap uitgebreider aan de orde en wordt de naamgeving verklaard: 'June 24. Before noon it was calm, with the wind S.W. The land along which we shaped our course was for the greatest part broken, rather high, and consisted only of mountains and pointed hills; for which reason we gave it the name of 'Spitsbergen'' (p. xx).

In het eigenlijke dagboek van Gerrit de Veer staat meer informatie over de lokale flora en fauna vermeld. Zo vertelt hij over een ijsbeer, die langs het schip kwam zwemmen. Deze beer werd vakkundig om het leven gebracht (zie fig. 1) en gevild. 'Zijn huid was 13 voet lang' (Roepers en Wildeman, 1996:88). Naast ijsberen is ook de overvloedige aanwezigheid van vogels de mannen van Barentsz opgevallen, niet in de laatste plaats omdat ze die als mogelijke voedselbron zagen. 'Verderop zagen we aan de oostkant twee eilanden en aan de westkant een grote inham met in de verte nog een eiland. We gingen aan land bij het middelste eiland. Daar broedden veel rotganzen die 'rot, rot, rot'

Figuur 1: 'Hoe de beer bij onze boot kwam, en wat er met hem gebeurde' (De Veer, 1598; 1964).

riepen toen we ze van hun nesten joegen. We gooiden één gans dood met een steen en aten die op. We namen wel 60 eieren mee naar onze schepen' (Roeper en Wildeman, 1996:88). Tijdens hun verdere verkenningen vonden de mannen nog een paar walrustanden. Ook beschrijft De Veer het leven op Spitsbergen in meer algemene zin: 'Tenslotte zij opgemerkt dat op dit land, waarvan wij denken dat het een deel van Groenland is, dat op 80° NB en noordelijker ligt, gras en struiken groeien, en grasetende dieren leven, terwijl op Nova Zembla op 76°, dus vier graden verder van de noordpool, niets groeit en alleen vleesetende dieren leven' (Roeper en Wildeman, 1996:89).

De reis van Barentsz en zijn mannen had een 'hoger' doel dan het ontdekken van Spitsbergen. Op 1 juli 1596 waren ze dan ook alweer zo ver van Spitsbergen verwijderd, dat ze Bereneiland in zicht hadden. In minder dan twee weken tijd hadden ze Spitsbergen verkend en de gebruiksmogelijkheden in kaart gebracht: ijsberen, vogels, walrussen en relatief veel groen.

SPITSBERGEN ANNO 2004: EEN ARCTISCH AVONTUUR

Na diverse perioden van exploitatie van met name dierlijke hulpbronnen, worden tegenwoordig op Spitsbergen andersoortige hulpbronnen aangeboord. Op dit

moment is toerisme, naast kolenwinning, één van Spitsbergens belangrijkste economische inkomstenbronnen (Sysselmannen Svalbard, 2004). Toeristen kunnen Spitsbergen op twee manieren bereiken: per vliegtuig en per schip. In 2002 landden ongeveer 27000 toeristen (inclusief bezoekers van congressen en cursussen) per vliegtuig in Longyearbyen (Norway, 2004). De meeste van deze toeristen en bezoekers blijven in de omgeving van Longyearbyen en nemen alleen in georganiseerde vorm deel aan toeristische activiteiten – zoals dagtochten op de sneeuwscooter of de hondenslee, per ski, te voet of per kajak. Een deel van de ingevlogen bezoekers onderneemt een cruise vanuit Longyearbyen. Het gaat hier om zogenaamde ‘coastal cruises’ (WWF, 2004), met relatief kleine schepen. Tijdens deze cruises, die doorgaans drie tot achttien dagen duren, gaan de deelnemers regelmatig aan land om interessante *sites* te bezoeken. De circa 8500 toeristen die in 2003 een coastal cruise boekten, deden dit vooral om de Spitsbergse natuur te ervaren. Naast coastal cruises onderscheidt het WWF (2004) de zogenaamde ‘overseas cruises’, waarbij niet het gebied maar het schip zelf de belangrijkste attractie van de reis is. Van zulke overseas cruises is Spitsbergen slechts één van de vele bestemmingen. In 2003 bezocht ongeveer 20000 toeristen de Spitsbergse wateren via een overseas cruise.

Om het beeld dat de Nederlandse toeristische sector van Spitsbergen creëert, te ontleden, heb ik vier toeristische informatiebrochures geanalyseerd. In alle vier vormt Spitsbergen slechts een klein onderdeel van de verstrekte informatie. Drie brochures gaan over Noorwegen, namelijk ‘Beleef Noorwegen’ van BBI Travel Nordic Tours (BBI), ‘Auto Noorwegen’ van Holland International (HI) en ‘Noorwegen’ van de Norske Tourist Service (NTS). De vierde, van Buro Scandinavia (BS), beslaat geheel Scandinavië. Alle brochures zijn uit 2004.

De informatie over Spitsbergen valt in alle vier brochures uiteen in een gedeelte met algemene informatie over Spitsbergen en een gedeelte met specifieke informatie over de betreffende reis. De hoeveelheid tekst die aan het algemene gedeelte is besteed verschilt behoorlijk per brochure: van 40 woorden (Holland International) tot 520 woorden (BBI Travel). Uit het specifieke gedeelte over de reizen blijkt dat de potentiële Spitsbergentoeerist in Nederland met name cruises van het type ‘coastal cruise’ en georganiseerde wandel- en kampeervakanties krijgt aangeboden.

In zowel de algemene als de specifieke informatie wordt een beeld geschetst van Spitsbergen. Om dit beeld te ontrafelen heb ik de tekst ondergebracht in vijf categorieën, namelijk: landschap, dierenwereld, plantenwereld, menselijke activiteiten en toeristische activiteiten. Het Spitsbergse landschap wordt in alle

vier brochures op nagenoeg vergelijkbare wijze geschetst. Spitsbergen is een archipel die 'onder de poolhemel tussen Noorwegen en de Noordpool' (BBI) ligt. Het is 'een eenzame en nog ongerepte eilandengroep met verschillende gezichten' (NTS). Deze verschillende gezichten bestaan uit fjorden, gletsjers, sneeuw, (pak)ijs, bergen en middernachtzon. Dit alles resulteert in 'een dramatisch landschap van kale bergen en diepe fjorden' (BS).

Over de dierenwereld zijn de verschillende reisorganisaties het niet helemaal eens. Wel noemen en roemen ze allen de grote variatie aan diersoorten. IJsberen, walrussen en de grote verscheidenheid aan vogels worden in alle brochures genoemd. Typische landdieren, zoals rendieren en poolvossen, komen echter slechts in twee van de vier brochures onder de aandacht (in de folders met de meeste informatie). Ook walvissen, een toch niet onbelangrijke diersoort in de geschiedenis van Spitsbergen, worden slechts twee maal genoemd (in de folders met de minste en minst volledige informatie).

De brochures geven over de plantenwereld alleen algemene informatie. Met name de rijkdom aan planten wordt genoemd, in de context van de moeilijke groeiomstandigheden van permafrost en korte zomers en dankzij de warme golfstroom. Het is 'verbazingwekkend dat er zoveel planten kunnen groeien in dit kale gebied' (BBI). Geen enkele plantensoort wordt daadwerkelijk bij naam genoemd. BBI vermeldt nog dat slechts 7% van het Spitsbergse oppervlak bedekt is met een uitgebreide vegetatie, ook wel 'wilde arctische natuur' (BBI) genoemd.

De mensenwereld komt slechts in twee van de vier brochures (namelijk die met de meeste informatie, BS en BBI) aan de orde. Beide brochures behandelen de ontdekking van Spitsbergen door Willem Barentsz en de betekenissen van de namen Spitsbergen en Svalbard. Ook de internationale walvisvangst wordt genoemd en de sporen daarvan, met name Smeerenburg 'waar de restanten van een Nederlandse walvisvaartnederzetting liggen' (BS). De hedendaagse nederzettingen, waaronder natuurlijk de hoofdstad Longyearbyen, worden eveneens beschreven. 'Andere nederzettingen zijn de mijnplaatsjes Barentsburg en Pyramiden, hoofdzakelijk bevolkt door Russische mijnwerkers, en Ny-Ålesund met grotendeels natuurwetenschappelijke onderzoekers' (BS).

De toeristische activiteiten die de brochures aanbieden zijn, als gezegd, van het type coastal cruise en wandel- en kampeerarrangement. In beide gevallen vliegt de toerist naar Longyearbyen. Tijdens een kort verblijf in het plaatsje wordt onder andere een bezoek aan het Svalbardmuseum gebracht – 'waarbij u al helemaal in de sfeer van de reis komt' (HI). Daarna begint de daadwerkelijke reis. Voorbeelden van *sites* die tijdens de cruises worden bezocht zijn de

Figuur 2: Spitsbergen: een Arctisch avontuur (BBI)

nederzettingen Ny-Ålesund, Barentsburg en in sommige gevallen Pyramiden. De cruises brengen de toerist meestal ook tot voorbij de 80ste breedtegraad, en een aantal heeft een bezoek aan Smeerenburg, 'het grootste Nederlandse walvisvangststation op Spitsbergen uit de zeventiende eeuw' (HI), op het programma. Daarnaast worden diverse stops gemaakt op punten waar het landschap interessant is. Voor de wandel- en kampeertochten worden de toeristen met een boot naar het gebied van bestemming gebracht. Hier worden, vanuit 'wildernis-tentenkampen', allerlei wandelingen en soms ook kajaktochten gemaakt. De wandel- en kampeertochten prijzen het Spitsbergse landschap wat meer expliciet aan: 'op deze reis kunt u genieten van de prachtige natuur tijdens wandelingen door de bergen, over gletsjers en langs het strand (BS)'. Of: 'deze reis biedt u de mogelijkheid tot een kennismaking met zowel de fantastische, arctische natuur als het leven in de noordelijkste plaats van de wereld .... Als deelnemer aan het wilderniskamp maakt u deel uit van de natuur als in een echt arctisch sprookje' (BBI).

Beide reistypen spreken de toerist aan op zijn/haar onderzoeks- en avontuurlijke belangstelling. De reis die de onderzoekende toerist maakt 'heeft het karakter van een expeditie. U onderzoekt, onder deskundige begeleiding, de dieren- en plantenwereld' (HI). De avonturier 'maakt mee hoe het is om op plaatsen te komen waar weinig anderen nog zijn geweest' (BBI). Volgens BBI is

het bezoek aan de 'exotische en bijzondere bestemming' Spitsbergen een waar 'arctisch avontuur' (zie fig. 2). Het avontuurlijke van de reis zit 'm niet alleen in de confrontatie met 'het woeste landschap. Onderweg zijn ontmoetingen met ijsberen niet uitgesloten!' (BS). Avontuurlijke activiteiten zijn bijvoorbeeld ook 'een zodiac-tocht naar de spectaculaire gletsjer '14e juli'' (HI), een gletsjerwandeling op de Esmarkgletsjer 'met stijgijsers, ijsbijlen en touw' (BBI) of een 'een avontuurlijke kajakexpeditie in Billefjorden, één van de spannendste en minder toegankelijke fjordarmen van Isfjorden. ... U kunt de stilte zelfs horen!' (BBI).

KORTOM

De verschillen in de betekenis van Spitsbergen in 16e eeuw en in 2004 lijken niet erg groot. De meeste kenmerken die Barentsz en De Veer noemden, komen ook in de hedendaagse toeristische brochures aan de orde. Het landschap is indrukwekkend, door ijs en sneeuw en door bergen en fjorden. De belangrijkste diersoorten zijn ijsberen, walrussen en grote hoeveelheden vogels. En voor een gebied dat op deze breedtegraad ligt heeft het een verrassend veelzijdige plantenwereld. Het enige verschil tussen toen en nu lijkt in de ideeën over de gebruiksmogelijkheden van het gebied te zitten. Waar Barentsz en consorten vooral oog hadden voor de mogelijke waarde van de dierlijke hulpbronnen, benadrukt de hedendaagse toeristische sector vooral de esthetische waarde van het gebied.

Het beeld van Spitsbergen past eveneens in het door Keskitalo geschetste beeld dat buitenstaanders van het Arctisch gebied hebben. Ook Spitsbergen is het land van de ijsbeer, zowel volgens Barentsz als volgens de toeristische brochures. Zowel in de zestiende als in de eenentwintigste eeuw duurt een bezoek aan Spitsbergen niet langer dan een week of twee en is het schip het vervoermiddel bij uitstek. En zowel toen als nu genieten de bezoekers thuis van de roem die hun bezoek aan dit gebied hen heeft gebracht!

SUMMARY

Present-day human geographers consider areas and regions as socially constructed sets of meanings. A dominant meaning of the Arctic region, mainly (re)produced by non-local people, is that it is a very isolated area; the domain of the polar bear. According to this view, the Arctic is not suitable for permanent human settlement; it can either be explored or neglected. Different ways in which

Spitsbergen is characterised in the Netherlands match this 'outsider's' view on the Arctic. Both Spitsbergen's 16th century Dutch discoverers and present-day Dutch tourist industries represent Spitsbergen as a cold, white area with an impressive landscape of islands, fjords and pointed mountains, populated by polar bears, walruses and birds. The only difference between 16th and 21st century meanings of Spitsbergen is manifested in the valuation of its potential exploration. Where De Veer and Barentsz mainly emphasize Spitsbergen's (animal) resources, Dutch tourist industries stress the aesthetical and adventurous values of this 'Arctic fairy-tale'.

LITERATUUR

- Haartsen, T. and Hacquebord, L. 1996. 400th anniversary of the discovery of Spitsbergen by the Dutch explorer Willem Barentsz. Tentoonstellingsboeklet. Keskitalo, E.C.H. 2002. Constructing 'the Arctic'. Discourses of international region-building. Acta Universitatis Lapponiensis 47. Rovaniemi.
- Knox, P.L. and Marston, S.A.. 2003. Human Geography. Places and Regions in Global Context. New Jersey: Pearson Education Inc. Third edition.
- Norway. 2004. Polar tourism: experience gained and lessons learned from Svalbard. ATME paper #24. [http://npolar.no/atme2004/Documents/Norway\(1\)-24.pdf](http://npolar.no/atme2004/Documents/Norway(1)-24.pdf) (19-11-2004)
- Roeper, V. en Wildeman, D. 1996. Om de Noord. De tochten van Willem Barentsz en Jacob van Heemskerck en de overwintering op Nova Zembla, zoals opgetekend door Gerrit de Veer. Nijmegen.
- Sysselmannen Svalbard. 2004. About Svalbard. http://www.sysselmannen.svalbard.no/aboutsvalbard_en.htm (2710-2004).
- Veer, G. de. 1598. Waerachtighe Beschryvinghe van drie Seylagien. Amsterdam: Cleasz.
- Veer, G. de. 1964. The three voyages of William Barents to the Arctic regions (1594, 1595, and 1596). New York.
- WWF International Arctic Programme. 2004. Cruise tourism on Svalbard. A risky business? <http://www.panda.org/downloads/arctic/wwfcruisetourismonsvalbard2004.pdf> (19-11-2004)

Voices from Tundra and Taiga: The Study of Endangered Arctic Languages in Russia

T. de Graaf, M. Bergmann en H. Shiraishi

INTRODUCTION

In the last ten years the authors of this paper have contributed to the teaching programme of the Groningen Arctic Centre by presenting lectures on the peoples of Arctic Russia, their languages and cultures. On the occasion of the Centre's jubilee we should like to indicate how our research is related to this topic and describe some of the results of our projects.

Traditionally research institutes in the Russian Federation have paid much attention to the multicultural aspects of Russian society, and in recent times interest in these fields has again been growing. This holds true in particular for the University of St.Petersburg, where in the past many scholars have been active in the field of language description, ethnolinguistics and related disciplines involving the languages of Russia. Large collections of data on these languages and cultures can be found in the archives of St.Petersburg, such as the many sound recordings of the Russian Academy of Sciences in the Pushkinsky Dom, the Russian Museum of Literature. These recordings contain valuable information on cultural developments in the Russian Federation, with in particular recordings of spoken language and songs made since the beginning of the 20th century. Together with the Department of Phonetics at St.Petersburg University we have reconstructed part of these recordings and put them into databases, which are now available for specialists in linguistics, ethnology, folklore and other fields, who can use this material for various purposes.

In 1992 we initiated a number of research projects which have been financially supported by the organisation INTAS of the EU, the Netherlands Organisation for Scientific Research NWO and the Sakhalin Energy Investment Company Ltd. In addition the two PhD projects by Markus Bergmann and Hidetoshi Shiraishi are related to the topic. The results of our work have also been reported at various international conferences (De Graaf 2004a,b,c)

SOME PROJECTS ON THE LANGUAGES OF RUSSIA

Prior to 1890, linguistic and ethnological fieldwork was based on direct contacts with representatives of various cultures, in which the investigator took notes by

hand after many repetitions of tales and songs during recording sessions. This was a laborious process for both the investigator and the performer or informant. At the end of the 19th century, the great invention of the phonograph by Thomas Edison changed all this. For the first time in human history, people were able to store and rehear acoustic data, in particular speech, songs and music. As recordings were made, it became obvious that a central facility was needed for the preservation of the valuable material which had been collected. Around the beginning of the 20th century this led to the establishment of sound archives, the earliest of which were located in New York City, Vienna and Berlin. Soon afterwards, the first Russian collections were made and the sound archives in St. Petersburg were founded.

At that time, expeditions, often financed by philanthropists, were sent to various parts of the world to gather data, which were then returned to the archives for preservation and study. In 1897, for instance, on the initiative of the famous American anthropologist and linguist Franz Boas, the Jesup Expedition set out from the American Museum of Natural History to examine evidence of similarities among the peoples of Siberia and the Northwest Coast of America. The Russian ethnologists Waldemar Bogoras and Waldemar Johelson made recordings during this expedition to Siberia. Many of these recordings are stored in the archives of the Pushkinsky Dom and they form one of the basic collections used in our INTAS projects (Schiff and Marchenko, 1996). These sound archives at the Russian Academy of Sciences contain about 10,000 wax cylinders from the Edison phonograph and more than 500 old wax discs. In addition, an extensive fund of gramophone records exists and one of the largest collections of tape recordings of Russian folklore. They represent the history of Russian ethnography and contain a wide range of materials.

We were able to reconstruct part of the many recordings in the Pushkinsky Dom and to make them available for further research, which is not only important for historical and cultural reasons, but also for the possible direct evidence of language change. In our first INTAS project (1995–1998) we completed the reconstruction of sound archive material with the Zhirmunsky collection (Svetozarova, 1996) of German dialects spoken on Russian territory. Important activities related to linguistic databases in St. Petersburg also concern the many recordings of Russian dialects and minority languages in the Russian Federation, such as Nenets, Komi, Karelian, Vepsian, Khanty, Mansi, Tungus, Nivkh and others. One of our aims is the construction of a phonetic database of the languages of Russia, which has many scientific, cultural and technical applications. At the beginning of 1998 we started a second INTAS project with

the title *Sound Archives on the World Wide Web with Sound Recordings from St. Petersburg Collections*. We constructed a database, which includes texts and sound material made in the first part of the 20th century in the Arkhangelsk region of Russia. Of special interest for the project are the recordings, made in that region, of the northern Russian dialects and the Komi and Nenets languages. This database has been made accessible on the World Wide Web by implementing a dedicated Web-server at the Department of Phonetics of St. Petersburg University. In this way scholars around the world (linguists, phoneticians, ethnologists, musicologists and folklorists) can get access to this material from the Internet address (www.speech.nw.ru/phonetics/homepage.html).

Another INTAS project on *The construction of a full-text database on Balto-Finnic languages and Russian dialects in Northwest-Russia* (2000 – 2003) has been initiated together with research groups at the universities of St. Petersburg and Petrozavodsk (Karelia). The north-western regions of the Russian Federation are interesting from the linguistic point of view because of the fact that, during the last centuries, the original Uralic tribes in this part of Europe have been assimilated by the Russian population. As a result, speakers of Uralic languages such as Komi and Nenets are still to be found only in limited areas. In a PhD project on *Language Contact in the Russian North*, supported by the Netherlands Organisation for Scientific Research (NWO) for the period 2000 – 2005, Markus Bergmann is investigating language contact phenomena in Russian dialects and local languages in this area, which are based on recorded sound material from the sound archives and on a contrastive study of Russian and these Uralic languages.

In the summer of 1990 T. de Graaf took part in the first international field work expedition to the island of Sakhalin, which was organized in order to investigate the linguistic and ethnographic situation of the smaller nationalities on the island (De Graaf, 1992, 1993). The idea was to look for remnants of the Ainu population and for other small minority groups, in particular Nivkh (Gilyak) and Uilta (Orok).

In the Russian demographic data a distinction is made between those representatives of a nationality who still speak their native language as their first language and those who speak Russian or another language. The last census of the USSR took place in 1989 and the statistic results for the Sakhalin area can be found in De Graaf (1992). From these data we could conclude that in 1989 the aboriginal peoples of the North formed a very small minority within the total

population of Sakhalin: for the Nivkh ethnic group, which has the largest number of members, the percentage is only 0.3 %.

The Nivkh language is classified as Paleo-Siberian and spoken by tribes inhabiting the lower reaches of the Amur river in the Far East of the Asian continent, and the northern and central parts of Sakhalin island. One of the linguistic complications is the fact that the language has two (or maybe more) rather different dialects: the Amur dialect and the Sakhalin dialect. Both groups of speakers are rather small: altogether about 4400 people have the Nivkh nationality, and less than 25 % of them are speakers of the Nivkh language (De Graaf, 1992). After World War II several of them went from their homeland in Southern Sakhalin to Japan, where Japanese and other non-Soviet linguists studied their language. The more northern dialects have been mainly studied by Soviet linguists, e.g. Kreinovich (1937, 1973) and Panfilov (1968).

In recent times a development has been taking place in favour of the native language and culture of the small minorities in the Russian Federation, such as the Nivkh. Attempts are being made to revive the Nivkh language, for example by introducing language classes in Nivkh in several schools. In 1980, the Ministry of Education of the Russian Federation initiated a programme for primary and secondary schools, for which textbooks and dictionaries have been edited (Sangi and Otaina, 1981). Special instruction was given to teachers of Nivkh descent about the education of Nivkh children in their own language. This teaching programme was introduced in the special boarding schools for children from the ethnic minorities in Nogliki, Chir-Unvd and in Nekrasovka. We were able to visit the schools in Nekrasovka and Chir-Unvd, where we learned about the teaching methods for Nivkh used in the primary school. During our fieldwork expeditions on Sakhalin, important linguistic material on the languages of these minority groups has been collected.

The Groningen researcher Hidetoshi Shiraishi contributes to the study of the Nivkh language in the framework of his Groningen PhD project. Together with the Nivkh specialist Galina Lok he has produced two collections of Folktales of the Nivkh language in the series *Endangered Languages of the Pacific Rim (ELPR)*, a project initiated by a Japanese research group directed by Osahito Miyaoka. These texts together with the CD in the book are not only important data for linguists, but also useful for the members of the Nivkh community (Shiraishi and Lok 2002, 2003). Similar new publications are in preparation.

In a study made during a recent stay at the Slavic Research Centre of Hokkaido University (De Graaf 2004b) the situation of the Nivkh on Sakhalin has been

compared with that of the Ainu on Hokkaido. For Ainu much important work has been done with active support from the Japanese and local governments. The Ainu situation can be considered as an example of how in Russia and elsewhere one could further proceed with projects on language revitalisation in cooperation with the local language communities. This can be realized by the promotion of the language and culture, and by setting up language courses, broadcasting in the language, speech contests, training storytellers, etc. The main problem in the Russian Federation is the lack of sufficient financial support for these activities and for special programmes necessary to protect the indigenous endangered languages, such as Nivkh.

Our research programme *Voices from Tundra and Taiga* is devoted to the study of endangered Arctic languages and cultures of the Russian Federation, which must be described rapidly before they become extinct. This research is in the fortunate position that earlier work on reconstruction technology for old sound recordings found in archives in St. Petersburg has made it possible to compare languages in the proposed research area with the same languages as they were spoken more than half a century ago. These sound recordings consist of spoken language, folksongs, fairy tales etc. in the languages of Russia.

We apply the techniques developed to some of these disappearing minority languages and cultures of Russia, in particular to Nivkh and Uilta on Sakhalin. We are preparing an audio- and video-library of recorded stories, and of the folklore, singing and oral traditions of the peoples of Sakhalin and Siberia. For this purpose the existing sound recordings in the archives of Sakhalin and Siberia are used together with the results obtained from new fieldwork expeditions. The data are added to the existing archive material in St. Petersburg and part of it is made available on the Internet and/or CD-ROM. Spontaneous speech and prepared texts are collected for (ethno)linguistic as well as for anthropological, folkloric and ethno-musicological analysis. Described texts have been published in scientific journals and books with audiovisual illustrations on CD-ROM and on the Internet. This material thus becomes available for further analysis to researchers working in the field of phonetics, linguistics, anthropology, history, ethno-musicology and folklore. The information is also important for the development of teaching methods for representatives of the related ethnic groups and for the conservation of their language and culture.

Our research and documentation are carried out in close co-operation with members of the local language community on Sakhalin and with the Sakhalin Museum of Regional Studies. In October 2003 we organised a special seminar in the Sakhalin Museum, where training was given to local teachers of Nivkh and

Uilta and their assistants, who participate in the archiving of the sound recordings and in fieldwork expeditions. Students from Sakhalin will also be trained at St. Petersburg State University and specialists from St. Petersburg and the Netherlands have visited Sakhalin in order to set up a new centre for the study of local languages and related subjects. For this purpose this centre is equipped with computers, software, sound- and video-recorders, monitors, literature, etc. We also receive financial support for this work from the Sakhalin Energy Investment Company Ltd.

The documentation of the linguistic and cultural heritage and the way of life in the Arctic areas of the Russian Federation is very important, not least for speakers of the endangered languages in future generations. It is important that institutions like universities and sound archives in Western Europe continue to be involved in these joint projects for the study of the languages and cultures of Russia and that scholars in many countries are able to learn about developments in the Russian Federation by studying them together with Russian colleagues.

SAMENVATTING

Het onderzoekprogramma *Stemmen van Toendra en Taiga: De Studie van Arctische Talen in Rusland* wordt uitgevoerd door een aantal onderzoekers in Nederland en Rusland en gecoördineerd door Dr. Tjeerd de Graaf, die tot 2003 werkzaam was bij de Faculteit der Letteren van de RuG. Sinds 1992 wordt in het kader van dit programma onderzoek verricht: het promotie-onderzoek van Hidetoshi Shiraishi (*Klankaspecten van Arctische Talen, i.h.b. Nivch*) en Markus Bergmann (*Taalcontacten in het Russische Noorden, i.h.b. bij Nenets*) en de projecten in samenwerking met de universiteit van Sint-Petersburg, die financieel worden gesteund door de organisatie INTAS van de EU en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek NWO. Het artikel beschrijft de voorgeschiedenis van deze projecten, die voortkomen uit de reconstructie van oude geluidsoptnames uit de archieven van Sint-Petersburg. Dit werk wordt aangevuld met gegevens van veldwerkexpedities en de daarbij verkregen resultaten zijn niet alleen interessant voor de wetenschappelijke wereld, maar ze worden ook gebruikt voor het ontwikkelen van onderwijsmethoden ten behoeve van de betreffende taalgemeenschappen. Omdat daarbij sprake is van talen die in hun voortbestaan worden bedreigd, kan er gewerkt worden aan de mogelijke revitalisatie van deze talen en de bestudering van taalcontactsituaties en taalverlies in het Arctische gebied.

REFERENCES

- De Graaf, T. 1992. The small Languages of Sakhalin. *International Journal on the Sociology of Languages* 94:185–200.
- De Graaf, T. 1993. The Dutch Role in the border areas of Japan and Russia. *Circumpolar Journal* 7(3):1–12.
- De Graaf, T. and Shiraishi, H. 2004a. *Voices from Tundra and Taiga, Capacity Building for some Endangered Languages of Russia*. Workshop on Training and Capacity Building for Endangered Language Communities. London, February 2004, to be published.
- De Graaf, T. 2004b. The Status of Endangered Languages in the Border Areas of Japan and Russia. Invited lecture at the Conference On the Margins of Nations: Endangered Languages and Linguistic Rights. Barcelona, October 2004, to be published.
- De Graaf, T. 2004c. Voices from the Past: The Use of Sound Archives for the Study of Endangered Languages. Invited lecture at the International Symposium on Preservation of the Intangible Cultural Heritage. Beijing, November 2004, to be published.
- Kreinovich, E.A. 1937. *Fonetika Nivkhskogo (Gilyakskogo) Yazyka*. Leningrad.
- Kreinovich, E.A. 1973. *Nivkhgu, zagachnye obitateli Sakhalina i Amura*. Moskva.
- Panfilov V.Z. 1968. Nivkhsij yazyk. In *Yazyki narodov SSSR, Tom V*. Leningrad.
- Sangi, V.M. i Otaina, G.A. 1981. Bukvar' dlya podgotovitel'nogo klassa nivkhsikh shkol. Leningrad.
- Schiff V.P. and Marchenko Y.I. 1996. The folklore of the peoples of Siberia and the Far East in the sound Archives of the Institute for Russian Literature (Pushkinsky Dom). In: T. de Graaf and L.V. Bondarko, eds. *Archives of the Languages of Russia. Reports on the INTAS project nr. 94–4758*. St. Petersburg.
- Shiraishi, H. and Lok, G. 2002, 2003. Sound Materials of the Nivkh Language, I and II. In: *Endangered Languages of the Pacific Rim*. ELPR Publications A2-015 and A2-036. Osaka: Osaka Gakuin University.
- www.let.rug.nl/~degraaf
- www.let.rug.nl/~bergmann
- www.let.rug.nl/~toshi

Inuksuk bij Iqaluit, hoofdstad van Nunavut. Foto: Kim van Dam.

Nunavut: de eerste stappen

K.I.M. van Dam

Toen ik in 2000 voor het eerst van Nunavut hoorde als zijnde het gebied waar de Inuit onafhankelijkheid hadden gekregen, schaamde ik mij diep. Ik had nog nooit van Nunavut gehoord. In het noorden van Canada zou het moeten liggen. Op geen enkele kaart te vinden. Een Internetzoektocht met ‘nuna’ – dat had ik onthouden – leverde Nunavik op, een regio in het noorden van Quebec. Maar dat kon het niet zijn: te zuidelijk voor doorgewinterde Arctici. Uiteindelijk heb ik Nunavut gevonden, maar bij velen aan wie ik vertel dat mijn promotieonderzoek over Nunavut gaat, zie ik die zelfde vertwijfeling die ik zelf destijds voelde. Waar ligt dat Nunavut dan wel? Om lange zoektochten te voorkomen: Nunavut ligt ten noorden van de Hudson Bay, in het uiterste noorden van Canada. Nu is het noorden een belangrijk onderdeel van de gehele Canadese identiteit; maar dit noorden is zelfs voor de meeste Canadezen onbekend, terra incognita. Noordelijker kun je in Canada ook niet komen.

Eerst even wat mogelijke misverstanden over Nunavut uit de weg ruimen. Anders dan vaak gedacht wordt hebben de Inuit geen onafhankelijkheid in de strikte zin des woords gekregen. Nunavut is ‘gewoon’ een Canadese *territory*, een regio met een publieke overheid, op het grondgebied van de helft van de oorspronkelijke Northwest Territories, waar het in 1999 van afgesplitst werd. Een Canadese *territory* is overigens weer iets anders dan een Canadese provincie. Weliswaar hebben *territories* tegenwoordig een eigen, gekozen bestuur, maar toch vallen ze direct onder de verantwoordelijkheid van de federale Canadese overheid. Dit in tegenstelling tot de provincies, die veel meer eigen zeggenschap hebben; zo mogen provincies bijvoorbeeld belasting heffen, *territories* niet. *Territories* worden dan ook gefinancierd vanuit Ottawa, lees betaald door de Canadese federale overheid. Nunavut is dus op papier ‘gewoon’ één van de drie *territories* die Canada rijk is. Desondanks is Nunavut wel een bijzonder gebied in multicultureel Canada. Omdat 85% van de bevolking tot eenzelfde etnische groep gerekend wordt, namelijk de Inuit, is het bijna een mono-culturele regio.

Geen echte onafhankelijkheid dus voor de Inuit, maar het lijkt er vanwege die numerieke meerderheid van de Inuit bevolking wel op: wat dat betreft is Nunavut wel degelijk *Inuit Homeland*. Toch – en dat is een ander misverstand – bezitten de Inuit niet al het land van Nunavut Territory maar slechts een deel daarvan. Met de Canadese regering werd in 1993 de Nunavut Land Claim

Agreement¹ getekend: de meest vergaande overeenkomst ooit gesloten tussen de Canadese overheid en een inheemse groepering. Deze overeenkomst had boven alles betrekking op de overdracht van land aan de Inuit. Daarnaast waren bepalingen opgenomen over het beheer van *wildlife*, compensatiebetalingen en toekomstige olie-, gas- en mineralenwinning. Dat teruggeven van Inuit-land heeft betrekking op een deel van het huidige Nunavut Territory: ongeveer 17% van dit gebied is daadwerkelijk *Inuit Owned Land*. Dat wil zeggen: de Inuit bezitten de oppervlakte van dit land. Van een tiende deel daar weer van hebben Inuit ook het bezit van 'alles onder de grond'. De opbrengsten van olie, gas en mineralen, mochten die daar gevonden worden, zijn voor Inuit-begunstigden. Voor de rest is Nunavut Territory 'gewoon' Canadees kroonland, waarvan de eventuele opbrengsten 'gewoon' naar de Canadese staatskas gaan. Wel geldt dat de Inuit-begunstigden recht hebben op een deel van de *royalties* afkomstig uit de winning van olie-, gas- en mineralen in heel Nunavut Territory.

Op 1 april 1999 werden, met groot ceremonieel vertoon, Nunavut Territory en bijbehorende regering gelanceerd. Beelden van de ceremonie, het vuurwerk en de nieuwe symbolen van de regio gingen de wereld over en werden enthousiast onthaald. Wereldwijd wordt Nunavut gezien als één van de meest succesvolle resultaten van onderhandelingen tussen een moderne westerse staat en een inheemse groep. De Canadese kranten, de New York Times, de Washington Post, Nederlandse kranten en de TV besteedden allemaal aandacht aan deze gedenkwaardige gelegenheid. De creatie van Nunavut markeerde het einde van een lang traject van emancipatie van Inuit en vormde tevens het begin van een nieuwe uitdaging om aan de hoog gespannen verwachtingen te voldoen.

NAAR NUNAVUT

Inmiddels zijn we vijf jaar verder en is Nunavut van de voorpagina's verdwenen. Hoewel Nunavut ook in Nederland iets meer bekendheid krijgt, is het in vergelijking met de rest van Canada onbekend terrein. Zelfs wanneer gesproken wordt over toerisme in Arctisch Canada, gaat het vaak over gebieden in Yukon

---

¹ In deze NLCA werd een aparte clause opgenomen waarin werd afgesproken Nunavut Territory en Government op te richten. Omdat deze clause werd opgenomen in de *Agreement*, hebben de Inuit leiders getekend omdat die clause vergaande mogelijkheden creëerde voor zelfbeschikking en zelfbestuur, iets wat de NLCA zelf niet deed. Die ging vooral over land en beheer van *wildlife*.

Territory, de Northwest Territories, of het noorden van de verschillende provincies. Ook andere Arctische bestemmingen als Groenland, Alaska, Spitsbergen en Noord Scandinavië zijn bij toeristen populairder dan Nunavut is. In veel reisboeken wordt Nunavut kort aangestipt, maar vaker nog wordt het gewoon overgeslagen. De enige reisgids die geheel gewijd is aan Nunavut, *The Nunavut Handbook*, (Soublière, 1999), staat al een paar jaar onaangeroerd op de plank bij de Groningse reisboekenhandel De Zwerver. In de reisgidsen van reisorganisaties ontbreekt Nunavut vrijwel volledig; een paar uitzonderingen daargelaten. In de meeste atlassen, waaronder de nieuwe wereldatlas van Wolters Noordhoff (2004), staat het grootste gedeelte van Nunavut wel op de kaart, maar bijna nooit in volle glorie, nooit als één geheel. Je moet dus even puzzelen wil je alle onderdelen van Nunavut bij elkaar hebben verzameld. Nunavut: bijna onzichtbaar, en dat is vanwege de enorme omvang van het gebied zeer opmerkelijk. Want wat betreft omvang overtreft Nunavut alle verwachtingen: Nunavut is zo groot als de helft van Europa, ofwel 2 miljoen km², ofwel een vijfde deel van Canada. Groot, groter, heel groot dus. Als er in het zuiden van Canada, laat staan bij ons in Nederland, al beelden bestaan van dit gebied, zijn het beelden van wildernis, weidse landschappen, ruimte, leegte, sneeuw en ijs. In ieder geval: weinig bewijs van menselijke bewoning. En toegegeven, in zo'n groot gebied is het vinden van de 29.000 bewoners vergelijkbaar met het zoeken naar een speld in een hooiberg. Sinds de jaren zestig wonen bijna alle Inuit (en andere noordelingen) in circa 25 nederzettingen, verspreid over het immense grondgebied. De grootste 'stad' is Iqaluit, het voormalige Frobisher Bay en nu de hoofdstad van Nunavut Territory. Iqaluit betekent 'plaats van veel vissen', maar het is ook steeds meer de plaats van veel mensen, tenminste naar Nunavutse begrippen. Volgens de laatste telling, in 2000, woonden er 5200 mensen in Iqaluit²; mogelijk zijn dat er in 2004 al meer dan 6000. Iqaluit is sinds het ontstaan van Nunavut snel gegroeid, en ondanks pogingen om te decentraliseren, blijft de hoofdstad doorgroeien. Dat is één van de redenen waarom vele Nunavummiut³ zeggen: 'Iqaluit is not Nunavut'. Dat is natuurlijk discutabel: als bijna een kwart van de bevolking in Iqaluit woont, dan drukt de stad wel degelijk zijn stempel op het totaal dat Nunavut vormt. Maar misschien bedoelt men: Iqaluit is alles wat Nunavut eigenlijk niet wil zijn.

---

² Statistics Canada 2001 (<http://www.statcan.ca/start.html>, 25 oktober 2004)

³ Nunavummiut: inwoners van Nunavut.

Hoe het ook zij: voor veel buitenstaanders – toeristen, maar ook een onderzoekster – begint Nunavut in ieder geval in Iqaluit. Als hoofdstad van de territory biedt Iqaluit plaats aan het parlement, verschillende departementsgebouwen en de federale overheid. Het is ook de plaats van het onderwijs. Iqaluit telt een flink aantal middelbare scholen, maar ook een vervolgopleiding: Nunavut Arctic College. Nunavut Research Institute is de uitvalsbasis voor al het wetenschappelijk onderzoek in Nunavut. Verder is Iqaluit voorzien van alle gemakken die men in een hoofdstad verwacht: er zijn hotels, taxi's, een bioscoop, allerlei winkels en restaurants. Maar Iqaluit heeft helaas ook de bijbehorende ongemakken van een hoofdstad. In Iqaluit is meer criminaliteit dan in de rest van Nunavut, de stad kampt met huisvestingsproblemen en ...files. Volgens een recent artikel in de regionale krant *Nunatsiaq News* leiden verkeersopstoppingen tijdens de spits steeds vaker tot problemen. De irritatie van de automobilisten neemt toe omdat ze drie of vier keer per dag in het centrum van Iqaluit in de file staan, terwijl de andere weggebruikers steeds meer last hebben van de vervuiling door uitlaatgassen. Als oorzaak van de toenemende overlast noemt de krant de 198 nieuwe auto's die met de *sea lift* dit jaar zijn ingevoerd (Minoque, 2004). Zorgde de komst van deze nieuwe auto's in juli nog voor een kerstgevoel⁴ bij de kopers; inmiddels zorgen ze samen met de bestaande voorraad voor een zwarte kerst in december.

VIA DE ROAD TO NOWHERE NAAR HET PAD NAAR DE TOEKOMST

Voor de buitenstaander – of het nu een Zuid-Canadese ambtenaar is, of een Amerikaanse toerist of een Nederlandse onderzoekster – is Nunavut vooral heel anders dan wat ze kennen van thuis: de *cool* exotische bevolking, de Arctische landschappen en de indrukwekkende natuur spreken al gauw tot de verbeelding. Zo is Nunavut een interessante casestudy voor het onderzoeken van regionale identiteit, duurzame ontwikkeling en aanverwante zaken. Wat Nunavut precies betekent voor de inwoners van het gebied is moeilijk in een paar regels uit te drukken. Alles wijst erop dat Nunavut voor de Inuit ongekend belangrijk is. Niet voor niets betekent Nunavut 'Ons Land' in het Inuktitut, de oorspronkelijke taal van de Inuit (en één van de vier officiële talen van Nunavut Territory). Dit wordt onder andere duidelijk gemanifesteerd op Nunavut Day in 2003, als in de hal van

---

⁴ 'X-mas in July', gehoord op het plaatselijke radiostation Rock Raven, daarmee verwijzend naar de jaarlijkse sealift (eigen observatie, juli 2003)

de Arctic Winter Games, boven op de heuvel, aan het einde van de Road to nowhere, het ontstaan van Nunavut gevierd wordt. Met popmuziek en traditionele drummuziek. Met hotdogs en 'food of the land'. Met een georganiseerde modeshow van traditionele kleren op het podium en met de dagelijkse mode van slobberbroeken met *hooded sweats*⁵ van het jonge publiek langs de catwalk. En met het (niet zo) traditionele eieren gooien...

Het belang van Nunavut zit natuurlijk vooral in de erkenning van een bevolkingsgroep die eeuwen lang ongestoord in dit gebied leefde maar sinds de komst van de Europeanen stukje bij beetje zijn zeggenschap en macht kwijtraakte. Nunavut vertegenwoordigt vooral ook het idee dat de bewoners van het gebied nu weer zelf hun toekomst kunnen bepalen. De overheid speelt daarbij een cruciale rol. Sinds 1999 kiest de bevolking van Nunavut een parlement van negentien volksvertegenwoordigers, die uit hun midden een premier en ministers kiezen (Dahl et al., 2000).⁶ Naar de overheid wordt dan ook vooral gekeken als het gaat om de toekomstige ontwikkeling van Nunavut. Daarover hebben de Inuit-leiders in 1999 doelstellingen geformuleerd over hoe Nunavut er in 2020 uit zou moeten zien.⁷ Eén thema keert bijna steeds terug in de discussies over het pad dat naar een gezonde toekomst moet leiden: duurzame ontwikkeling.

DUURZAAM ONTWIKKELEN MET IQ

Duurzame ontwikkeling is in Nunavut onlosmakelijk verbonden met *Traditional (Ecological) Knowledge* (TEK). Dit kan vertaald worden als kennis van de wereld en natuurlijke omgeving verkregen door observatie en ervaring, vaak overgebracht van generatie op generatie door middel van mondelinge vertellingen (Thorpe et al., 2002). Deze TEK zou volgens Inuit en andere inheemse groeperingen de gangbare westerse wetenschappelijke kennis moeten aanvullen, met name als het gaat om het beheer van dieren in het wild. In Nunavut wordt TEK actief vertaald en toegepast in het beleid van de regering. In Nunavut spreekt men in dit verband van Inuit Qaujimajatuqangit ofwel I.Q.:

---

⁵ Vest met capuchon, vaak gemaakt van katoen of fleec: populair onder jongeren in Iqaluit (eigen observatie juli 2003).

⁶ Zie ook IWGIA Document No.102 en <http://www.gov.nu.ca> (25 oktober 2004)

⁷ Nunavut Government, Bathurst Mandate: Pinasuaqtavut: that which we've set out to do: our hopes and plans for Nunavut, Iqaluit, 1999. Zie voor internetversie: <http://www.gov.nu.ca> (25 oktober 2004)

kortweg de 'Inuit way of doing things' of 'what has always been known'. I.Q. is niet alleen van toepassing op praktische zaken maar ook op de immateriële wereld van normen, waarden en spiritualiteit: 'As a theory of knowledge, IQ is a set of practical truisms about the interrelationships between nature and society that have been passed orally from one generation to the next. It is a holistic, dynamic and cumulative approach to knowledge, teaching and learning. IQ recognizes that one learns best by observing, doing and experience' (Okalik, 2003). Deze Inuit principes zijn en worden zoveel mogelijk toegepast in de werkwijze en het beleid van de regering van Nunavut. Paul Okalik, de premier van Nunavut, zegt hierover: 'As a government, and as a matter of policy, we endeavor to view every piece of proposed legislation and policy decisions are screened through the prism of IQ' (Okalik, 2003). Zo worden traditionele 'wijsheden' vertaald naar een moderne context en toegepast in 21ste eeuwse politiek: 'While the values are steeped in tradition its application is contemporary and continues to evolve' (Okalik, 2003). Een voorbeeld hiervan is de Inuit-manier van besluitvorming. Besluitvorming in de traditionele Inuit-cultuur was gebaseerd op het bereiken van consensus; immers, in een jagerssamenleving moeten jagers samenwerken om succesvol te kunnen jagen. Het bereiken van consensus is dan belangrijk. Dit vertaalt zich in het huidige politieke systeem, waarin het bereiken van overeenstemming belangrijk is; het poldermodel in de Arctis dus. Vetostemmen en dat soort zaken horen in dit model niet thuis.

Waar de politiek in Nunavut het in ieder geval over eens is, is het belang van natuurlijke hulpbronnen voor de toekomst van Nunavut. Voorop en allereerst gaat het dan in Nunavut over de jacht op wilde dieren. De traditionele manier van bestaan en de samenleving van de Inuit was volledig gebaseerd op de jacht. Afgezien van de grote culturele en psychologische betekenis van de jacht, is het ook economisch en sociaal belangrijk. De geschatte waarde van de productie in de jacht en de activiteiten die hiermee samenhangen, ligt tussen de dertig en zestig miljoen Canadese dollars per jaar. Zogenaamd *country food*⁸ is goed voor de helft; de andere helft komt voort uit het maken van bijproducten zoals souvenirs voor de toeristenmarkt. Hieronder valt ook de wereldberoemde *Inuit Art*, waarmee menig Zuid-Canadese galerie trots pronkt. Een rekensommetje leert dat als deze schattingen kloppen de circa 30.000 inwoners van Nunavut gemiddeld een inkomen van \$ 1000 per jaar verwerft uit een reeks van traditionele activiteiten.

---

⁸ Voedsel van het land: opbrengst van jacht, visserij e.d.

Hoe belangrijk *country food* en bijproducten ook zijn; het levert bij lange niet genoeg op om de economische en sociale problemen van Nunavut op te lossen. Vandaar dat de overheid ook inzet op het winnen van mineralen en olie en gas. Op dit moment worden diamanten, goud en onedele metalen gewonnen; in de toekomst hoopt men ook olie en gas te kunnen aanboren⁹. Mogelijkheden liggen ook op het terrein van de commerciële vangst op platvis, garnalen en Arctische zalmforel¹⁰. Belangrijkste werkgever blijft voorlopig evenwel de overheid. Aangezien die overheid op dit moment voornamelijk in Iqaluit te vinden is, probeert de regering door middel van decentralisatie zoveel mogelijk banen naar de gemeenschappen te brengen.

THUISLAND VAN DE INUIT

Inmiddels is Nunavut al weer vijf jaar oud. De eerste nieuwigheid is eraf, de eerste successen zijn geboekt en de eerste tegenvallers zijn geïncasseerd. Voordat er aan alle hooggespannen verwachtingen kan worden voldaan, is er nog een lange weg te gaan. Maar één ding is zeker. Nunavut is op de kaart gezet en het anonieme gebied is veranderd van een lege, onherbergzame streek in een regio met een eigen naam waar een bevolking woont die het simpelweg thuisland noemt. Nunavut is een gebied waar mensen wonen; mensen, die nauwe relaties met het land, de dieren en de omgeving onderhouden. Een gebied waar de cultuur van de Inuit, nu naar eigen inzicht, geleefd kan worden. De laatste jaren, en zeker sinds de komst van Nunavut, lijkt er dan ook sprake van een soort culturele revival, een nieuw hervonden trots. En dat is misschien wel de grootste verdienste van al diegenen die Nunavut Territory op kaart hebben weten te zetten.

SUMMARY

Nunavut Territory is the latest addition to the Canadian kaleidoscope of provinces and territories. Nunavut was created in 1999 following years of negotiation between the Canadian Government and the inhabitants of the area, the Inuit. This article attempts to clarify some issues relating to the mandate of

---

⁹ Zie o.a. Nunavut Economic Outlook 2002 en Nunavut Government website: <http://www.gov.nu.ca> (25 oktober 2004).

¹⁰ Zie o.a. Nunavut Economic Outlook 2002 en Nunavut Government website: <http://www.gov.nu.ca> (25 oktober 2004).

the Nunavut Government and Territory. Although Nunavut is often looked upon as giving the Inuit of Canada independence, strictly speaking this is not the case. Nunavut is an area of 'normal' public government. Nevertheless, because 85% of the population is Inuit, in practical terms Nunavut can be classified as Inuit Homeland. This article is meant to give a background to present day Nunavut, mainly by using observations on its capital city, Iqaluit. Finally, this article sheds some light on the interpretation of a sustainable development strategy in a Nunavut context. For this, the concept of traditional ecological knowledge, or more precisely Inuit Qaujimagatuqangit, is briefly explored. The main conclusion is that if nothing else, the success of Nunavut has already been proven by the very fact that this region now has a name and has been put on the map, allowing its population to take new pride in their culture.

LITERATUUR

- Dahl, J., Hicks, J. en Jull, P., eds. 2000. Inuit regain control of their lands and their lives, IWGIA, Copenhagen.
- Minogue, S. 2004. Sealifte delivers new traffic problems, *Nunatsiaq News*, 15 oktober 2004, Nortext Iqaluit, p. 5.
- Okalik, P. 2003. *Self-government and legal pluralism*. Speech by honourable Paul Okalik premier of Nunavut to the Conference on Governance, Hull, 23 april 2003. Op <http://www.gov.nu.ca/> 25 oktober 2004.
- Soublière, M., ed. 1999. *The Nunavut Handbook*. Iqaluit.
- Thorpe, N., Hakongak, N. and Eyegetok, S. 2002. *Kitikmeot Elders, Thunder on the tundra*. Vancouver.
- Wolters-Noordhoff. 2004. *De Wereld Bosatlas*. Groningen.

Van Roodeschool naar Longyearbyen

J.B. Boschman

“Roodeschool is de noordelijkste plaats waar je met de trein kunt komen”, vertelde meester Nauta ons tijdens de aardrijkskundeles. De kaart van Nederland hing over het schoolbord en de aanwijzstok prikte Roodeschool aan. Dat gebeurde in 1954 in Neede en Roodeschool leek onbereikbaar ver weg. Enkele jaren later hoorde ik voor het eerst Scandinavische muziek. Ik wou naar dat noorden. In 1978 publiceerde Bert Jansen zijn eerste roman, *Verder naar het noorden*. De titel alleen was voldoende om de roman te kopen. In Roodeschool was ik toen al geweest, op de fiets vanuit Groningen, ook al noordelijker dan Neede, en ik studeerde Noorse taal- en letterkunde. De meest noordelijke plek die in 1978 onbereikbaar ver weg leek, was de noordpool geworden. Het ‘gevoel’ daarbij kwam dicht bij een vierregelig gedicht van Leo Vroman:

“Was de wereld maar plat want
dan kon ik zitten op de rand.
Ik moet er soms zo naar verlangen
mijn benen af te laten hangen.

De diepte aan de andere kant...”

In 1978 was professor Amy van Marken al lang een enthousiaste pleitbezorger van het Arctisch Centrum geworden. Voor haar sprak vanzelf dat wij, studenten, symposia, Arctische dagen en tentoonstellingen bezochten. Ze hield nauwlettend in de gaten welke studenten er bij een Arctisch gastcollege aanwezig waren. Zij vond ons altijd met te weinig in getal.

Vanaf het moment dat ik als student de Faculteit der Letteren binnen stapte, was het Arctisch Centrum merkbaar aanwezig. Toen ik als secretaresse bij het Scandinavisch Instituut – en later bij Europese Talen – werkte, waren er ook de “zakelijke” contacten met de medewerkers van het Arctisch Centrum. Daardoor kreeg “Arctisch” er voor mij nog een aantrekkingskracht bij: die van een klein team dat zich op één onderwerp concentreert. Ik hoefde niet lang te denken toen secretaresse Marijke Sarneel en ik op het Noorderstation op onze trein richting Roodeschool stonden te wachten en zij mij vroeg “Wil jij mij niet vervangen?” Marijke zou een jaar lang niet werken omdat zij een opleiding ging volgen. Mijn antwoord was “ja”, zeker nadat Louwrens Hacquebord mij op datzelfde station

vroeg “Kun jij niet bij ons komen?” Dat was in 1992. Ik werkte er nog geen maand toen ik in artikel “Longyearbyen” las en twee dingen dacht “daar wil ik heen” en “daar kom ik natuurlijk nooit”. Net als Roodeschool bleek ook Longyearbyen bereikbaarder dan ik dacht. Ik kwam er wél.

“Arctisch Centrum? Hoe kom je dáár nou terecht? En wat doe je daar dan?” Dat zijn de vragen die ik krijg als ik vertel waar ik werk. Hoe ik er terecht kom, staat hierboven. Een opsomming van wat een secretaresse zoal doet is niet zo bar interessant. Maar soms krijgt ze een klein verzoek dat bijzondere gevolgen heeft. Eind 1993 vroeg Louwrens Hacquebord mij een groep studenten uit te nodigen voor een vergadering. Ik wilde weten wat er dan op de agenda moest staan, het antwoord luidde: “De excursie naar Spitsbergen”, mijn reactie daarop: “Ik wil ook wel mee”. “Dan moet je ook op de vergadering komen.”

De excursie van 1994 was de eerste excursie naar Spitsbergen die het Arctisch Centrum organiseerde. Deelname stond open voor studenten die een voldoende gehaald hadden voor het tentamen van het bijvak “Arctische Studies: Leven en overleven in het Poolgebied”. De groep bestond uit negen personen, vijf vrouwen en vier mannen. Louwrens Hacquebord en Frits Steenhuisen leidden de excursie. De deelnemers hebben de excursie zelf betaald; dankzij steun van de Stichting Plancius uit Amsterdam was de excursie betaalbaar.

Vanaf februari 1994 kwamen de studenten die zich als deelnemer opgegeven hadden elke twee weken bijeen om zich inhoudelijk op de excursie voor te bereiden. De bijeenkomsten waren ook bedoeld om elkaar al vast wat beter te leren kennen en om een aantal praktische zaken te bespreken. Wat neem je mee? Welk schoeisel kun je het beste dragen? Welke weersomstandigheden kom je straks tegen en hoe kleeft je je daarop? Hoe regelen we het met ons voedsel? Hoe gedraag je je in een gebied als Spitsbergen? De “paklijst” we toen opgesteld hebben, wordt nog steeds gebruikt.

Maarten Loonen had een verblijf in Ny Ålesund gepland voor zijn brandganzenonderzoek. De excursie zou binnen het verblijf van Maarten Loonen in Ny Ålesund vallen. Tijdens de voorbereiding werd afgesproken dat wij hem, als de omstandigheden dat toelieten, zouden assisteren bij zijn ganzenonderzoek. Tot de inhoudelijke voorbereiding behoorde daarom ook een nadere introductie van zijn onderzoek. Ko de Korte gaf een extra college over Arctische vogels en de jagers in het bijzonder.

De studenten verrichtten voor de excursie een korte literatuurstudie. Een deel van deze daarvan is, achteraf, impliciet verwerkt in het excursieverslag, een

ander deel is opgenomen in de documentatiemap. De documentatiemap bevatte artikelen over de geologie, geografie, flora en (avi)fauna, geschiedenis, mijnbouw en nederzettingen van Spitsbergen. Bij de documentatiemap hoorden daarnaast een kaart van Spitsbergen, een kaart van Adventdalen en een kaart van de Kongsfjord met Brøggerschiereiland.

Tijdens de excursie maakten de deelnemers bij toerbeurt notities. Deze notities zijn na terugkomst verwerkt in het excursieverslag.

De excursie was voorbereid in samenwerking met het Oecologisch Instituut van de Friedrich Schiller Universität in Jena (Duitsland). Onder leiding van Dr. Hans Ulrich Peter is een groep biologiestudenten naar Spitsbergen gereisd. De groepen hebben slechts een deel van de excursie samen opgetrokken; samen waren de groepen voor het kwetsbare gebied te groot.

In Ny-Ålesund zetten we ons tentenkamp op. De twee dagtochten die we vanuit Ny-Ålesund maken, moeten ons voorbereiden op de gletsjeroversteek en op de meerdaagse tochten die we zullen lopen. Tijdens alle tochten wordt de theorie van de college-uren en de documentatiemap in de werkelijkheid van het landschap, de flora en fauna concreet gemaakt. Rustpauzes zijn een uitstekende gelegenheid voor een veldcollege, maar als het nodig is staan we ook stil bij een pingo, vogelrots, polygoon, eindmorene of puinkegel – altijd van nadere uitleg voorzien door de excursieleider. Soms zijn er verrassingen: een ‘tentskamp’ van plastic tenten dat het werkgebied blijkt te zijn van een wetenschapper die vegetatie-experimenten doet om te onderzoeken welk effect temperatuurverhoging op de toendravegetatie heeft. Twee Finnen die metingen verrichten op de landtong bij Kwade Hoek, zij proberen inzicht te krijgen in de processen die een rol spelen bij de vorming van structuurbodems. Of, op één vierkante meter toendra een paartje foeragerende sneeuwhoenders en een paar sneeuwgorssjes, slechts enkele meters van ons verwijderd.

DE GLETSJERTOCHT

Zaterdag 9 juli is een grote dag. We zullen het Brøggerschiereiland oversteken. We maken deze tocht over de Oostelijke Brøggergletsjer samen met de biologiestudenten uit Jena. Vanuit Ny-Ålesund volgen we de weg naar het Zeppelinfjell het Brøggerdal in. De tocht over de zijmorene van de gletsjer valt ons zwaar. Gelukkig is het weer redelijk en het uitzicht over de Kongsfjord is mooi. Aan het eind van de zijmorene, maar nog ruim vóór het firnbekken, besluiten de gidsen dat we daar de gletsjer oversteken. Er ligt veel meer sneeuw

op de gletsjer dan we vooraf dachten. Als we de dikte van de sneeuwlaag met de meegenomen bamboestokken peilen, blijkt die minstens anderhalve meter te zijn. De bovenste laag is te zacht om op te staan, er moet stevig gespoord worden. Een sliert van twintig mensen lang trekt een spoor over de gletsjer dat nog lange tijd zichtbaar zal blijven. Af en toe valt iemand voorover in de sneeuw. Opstaan is moeilijk, maar er is altijd een helpende hand die je aan je rugzak weer omhoog trekt. We richten onze route op een nunatak aan de andere kant. Daar gaan we in zuidelijke richting tot we na een lange klim bij de waterscheiding Skaret aankomen. Daarachter ligt een gletsjermeertje. Het uitzicht over het Forlandsund op Prins Karls Forland is schitterend. Bij de afdaling volgen we het dal van één van de smeltwaterrieviertjes. De beste route voor de afdaling blijkt die door de rivier. Het is een bijzondere ervaring om door een gang te lopen waarvan de wanden uit sneeuw en ijs bestaan. De roman "Het ijskasteel" van de Noorse auteur Tarjei Vesaas ontwaakt in mijn geheugen. Het lopen over de rivierbodem vraagt te veel aandacht om er lang bij stil te staan. De zuidkant van het Brøggerschiereiland bestaat uit een aantal terrassen. Hier zijn enkele opgeheven standen achter elkaar zichtbaar. We komen op zeeniveau aan, niet ver van de hut in de Engelse Bocht. Daar koken we een maaltijd en trekken vervolgens verder naar de Stenahut op het Leinstrand.

GANZENONDERZOEK MAARTEN LOONEN

Op de avond van de twaalfde juli, als er geen bedrijvigheden meer zijn in Ny Ålesund zullen we Maarten Loonen assisteren bij zijn ganzenonderzoek. We gaan de ongeveer 150 brandganzen die op het meertje tegenover het café dobberen vangen.

Chrisje van Ek, Frits Steenhuisen, Maarten Loonen en twee ornithologen uit Jena zetten samen netten tussen het meertje en de fjord: de ganzen moet de pas naar zee afgesneden worden. Ze zijn in de rui en kunnen daardoor niet vliegen. Ze zullen, als ze zich in het nauw gedreven voelen, een uitweg naar de zee zoeken.

Terwijl de rest van de groep vanaf een afstand met kijkers volgt wat er gebeurt, loopt het Duitse ornithologenduo langzaam naar het midden van het meertje. De ganzen worden wat onrustig, ongetwijfeld ruiken ze onraad. Ze maken aanstalten zich te verwijderen – in de richting van het net. Langs de flanken lopen Chrisje, Frits en Maarten mee om de ganzen verder op te drijven naar het uitgespannen net. De meeste ganzen zien kans te ontsnappen, uiteindelijk blijken er 24 ganzen in de fuik gelopen te zijn. De onderzoekers laten

ze een uurtje met rust. Daarna worden ze één voor één gemeten en gewogen. Zelfs de secretaresse heeft een taak – ze mag de maten en gewichten noteren. Hans Ulrich neemt de ganzen onder handen voor een beetje bloed en de ornithologen tekenen de vleugelomvang na. Daarna draagt iemand de gans naar de fjord. Behoedzaam. Er is een duidelijk verschil te zien tussen degenen die gewend zijn met deze dieren om te gaan en degenen die dat niet zijn – in handen van de ornithologen voelen de ganzen zich zichtbaar veiliger.

Toen we in Ny Ålesund onze tenten opgezet hadden, deelde onze excursieleider ons mee, dat we een besmetting met het poolvirus hadden opgelopen. We zouden altijd terug willen naar de noordpool. Dat klopt. Ik vond het spijtig dat ik met de excursies van 1996, 1998, 2000 en 2002 alleen maar in gedachten mee kon gaan. Maar met het noordwaartsvirus dat ben ik gewoon geboren.

SUMMARY

When the Arctic Centre organized the first student excursion to Spitsbergen in 1994, the secretary wanted to be a part of it. The excursion is briefly described, with emphasis on two moments, the crossing of the Brøgger glacier and the assistance of the students with Maarten Loonen's study of geese.

LITERATUUR

Leo Vroman, *Manke Vliegen*, XXVII. Geciteerd uit *262 gedichten*. Amsterdam: Querido, 1974, p. 365.

Ko de Korte ringt een Zuidelijke Jager op Deception Island.

Afstudeerproject in Oost-Groenland, meer dan een studie

C.E. ten Cate

Juni 2002. Temidden van een groep Japanse toeristen behangen met camera's loop ik het trapje af van de Fokker 50 en zet voet op Kulusuk International Airport – East Greenland. Nog een beetje daas na twee dagen reizen en maanden van intensieve voorbereiding zie ik uit over een zee van ijsschotsen en een hemel van het helderste blauw. Spitse bergen vormen de horizon. Wat is het uitzicht hier onvoorstelbaar mooi. De Japanners nemen ernstig foto's van elkaar voor het kleine luchthavengebouwtje. Zij mogen een paar uurtjes hier rondlopen en zullen dan weer hetzelfde vliegtuig terugnemen naar IJsland. Mijn avontuur is koud begonnen – nog drie maanden te gaan. Ik pak een helikopter en reis door naar wat de hoofdstad van Oost-Groenland wordt genoemd, Tasiilaq.

In het kader van het afstudeerproject voor mijn studie Scandinavische taal en letterkunde met als specialisatie Arctische Studiën van het Arctisch Centrum aan de Rijksuniversiteit van Groningen heb ik als student drie maanden in Oost-Groenland doorgebracht met het bestuderen van het toerisme in de regio Ammassalik. De veldwerkperiode ontstond in het kader van een stage en een eindscriptie. Ik heb stage gelopen in het cultuurhistorisch museum van de districtshoofdstad Tasiilaq (ca. 1800 inwoners) en in The Red House, een sociaal werkgelegenheidsproject dat zich inzet voor de ontwikkeling van duurzaam toerisme in de regio Ammassalik. De combinatie van beide instituten leverden inzichten en ervaringen op binnen de Oost-Groenlandse samenleving en cultuur en in het fenomeen toerisme. Dit resulteerde in de eindscriptie *Toerisme als middel van bestaan in Oost-Groenland*, waarbij nader ingegaan wordt op het toeristisch product van Ammassalik en het functioneren daarvan.

Het moment dat ik voor het eerst voet op Kulusuk Airport zette en uitkeek op Groenland luidde een belangrijke periode in mijn leven in. Voor de student Ten Cate was het een periode met de enorme uitdaging om observaties en materiaal om te zetten in een eindscriptie. Voor de persoon Ten Cate was het een heel belangrijke ervaring door de hartverwarmende contacten en de confrontaties met een keiharde werkelijkheid. Uiteraard konden niet alle ervaringen een plek krijgen binnen het afstudeerproject, daarvoor waren sommige gebeurtenissen te emotioneel en dat zou afbreuk doen aan het wetenschappelijk niveau. Toch zijn emoties vaker een drijfveer geweest voor Arctische onderzoek en niet in de laatste plaats een uitvloeisel ervan. Denk aan de afsluitende woorden van

Fridtjof Nansen in zijn *Farthest North*: “The ice and the long moonlit polar nights, with all their yearning, seemed like a far-off dream from another world – a dream that had come and passed away. But what would life be worth without its dreams?”

Op het eerste gezicht lijkt het zomerse Tasiilaq een Scandinavisch kustplaatsje. Vrolijk gekleurde houten huisjes, een haventje en de daarbij horende bedrijvigheid staan tegen een Groenlandse achtergrond van indrukwekkend spitse bergtoppen, ijsbergen en een boomloze doch kleurige subarctische vegetatie. Bij nadere inspectie volgt voor de argeloze toerist daarop vaak een anticlimax. De romantisch aandoende mistflarden boven de fjord blijken afkomstig van de rokende vuilstort. Afval ligt overal, behalve in de groene vuilnisvaten die door de gemeente zijn geplaatst. Op het pleintje voor de supermarkt heeft een groepje dronken stadsbewoners zich verzameld en overal volgen de waakse ogen van vastgeketende sledehonden de toeristen op hun weg.

Tot begin jaren 1950 werd er aan de Groenlandse oostkust nog vrijwel uitsluitend op traditionele wijze geleefd als jager-verzamelaars, waarbij families gedurende de korte zomers in huidtenten van vangstplaats naar vangstplaats trokken. In de winter voegden de mensen zich in grotere verbanden bijeen in semi-ondergrondse huizen van steen, graszoden en drijfhout, met een huiden dakbedekking. Na een periode van acht maanden konden de huizen weer worden verlaten. De dakhuiden werden opgerold en meegenomen om als tentdoek dienst te doen en Moeder Natuur zorgde tijdens de zomer voor de grote schoonmaak. Het afval was immers van louter organische aard en de *piteraqa*, een valwind afkomstig van de ijsskap die orkaankrachten kan aannemen, blies weg wat niet direct verging of wegspoelde met de regen. De *piteraqa* is tegenwoordig medeveroorzaker van het huidige afvalprobleem op straat. De Groenlandse bodem is vrijwel nergens met een humuslaag bedekt, zodat men ook niet in staat is de vuilstort met een laag grond te bedekken zoals dat bij ons gebeurt. Opruimen van het zwerfafval lijkt weinig zin te hebben als de natuurkrachten het even later weer met veel geweld verspreiden.

Tegenwoordig leven de Oost-Groenlanders in permanente woningen, al hebben velen van hen nog altijd behoefte om 's zomers van horizon te veranderen. Ik zag veel mensen uit Tasiilaq vertrekken om familieleden op te zoeken in de rondom gelegen nederzettingen, of om langere tijd uit jagen of vissen te gaan. Een uit Tasiilaq afkomstige familie zet steevast elk jaar de tent op het kampeerterrein aan de rand van de stad.

De zeehond vormt van oudsher nog steeds het hoofdbestanddeel van het menu. Robbenvlees is tevens belangrijk als voedsel voor de sledehonden en een goede jager geniet nog altijd een hoog aanzien. Toeristen vergapen zich aan de opgespannen huiden, aan het zeehondenvlees dat aan stellages hangt of op de daken te drogen ligt, aan de jagers die met hun buit aankomen of aan de vrouwen die met hun speciale vrouwenmessen de zeehonden villen.

Net als in andere culturen gebeurde, verloopt de entree van de West-Europese cultuur en de daarbij behorende normen en waarden niet zonder conflicten. Voor een leven naar westers voorbeeld, waarvan een vertekend beeld wordt verkregen door televisieseries, muziekclips en reclames èn door de toeristen, ontbreken in deze regio de mogelijkheden. De staat biedt sociale bijstand, maar desondanks gaan veel, vooral jonge, mensen gebukt onder een gebrek aan perspectief. Vanuit de omliggende nederzettingen trekken veel jongeren naar Tasiilaq, op zoek naar werk en welvaart. Daarnaast is er vanaf de jaren 1970 sprake van een ongeorganiseerde verhuizing naar West-Groenland en Denemarken. Met name voor jonge vrouwen blijkt een bestaan in de stad aantrekkelijker dan in de nederzettingen. Slechts weinig jongeren slagen er daadwerkelijk in werk te vinden. Bovendien voelen ze zich door hun vertrek uit de nederzetting vaak ontheemd en verliezen ze de – vaak sterke – band met hun familie. Alcoholverslaving, misdaad, depressiviteit en een extreem hoog zelfdodingscijfer zijn verschijnselen die zich juist in Oost-Groenland voordoen.

The Red House staat onder meer voor het eenvoudige hotel dat opgericht is door de uit Zuid-Tirol afkomstige Robert Peroni. Sinds 1980 woont hij vrijwel permanent in Oost-Groenland, temidden van de inheemse bevolking. Samen met de inwoners van Tasiilaq en zijn Groenlandse zakencompagnon, outfitter Tobias Ignatiussen, probeert hij sociaal en milieuvriendelijk toerisme in deze regio van de grond te krijgen. Doel van *The Red House* is het creëren van arbeidsplaatsen, met name voor Oost-Groenlanders met sociale problemen, en deze mensen de mogelijkheid bieden om te reïntegreren in de maatschappij.

Mijn collega's in the Red House bestonden in 2002 en later in 2003 uit een vijftal Europese vrijwilligers en een wisselend aantal jonge Groenlanders in loondienst als schoonmaakpersoneel, keukenpersoneel en bediening en klusser. Daarnaast waren er op dat moment een kok en kantooremployee met een vast contract aangesteld, allebei afkomstig uit Tasiilaq. De banen dienden gelijktijdig als trainings- en opleidingsplaatsen. Mensen die vast zaten in hun leven benutten vaak deze mogelijkheid om weer greep te krijgen op hun leven. Voor toeristische excursies werkte de organisatie samen met ongeveer dertig jagers uit de hele gemeente (ca. 3000 inwoners) onder leiding van de reeds eerder

genoemde Groenlandse outfitter Tobias Ignatiussen. Deze jagers bepaalden wanneer ze behoefte aan extra werk en inkomsten hadden.

Tijdens mijn werk en vrije tijd ontwikkelden zich intensieve contacten met de bewoners. Aanvankelijk hadden ze vooral een vrolijk karakter. Groenlanders staan bekend om hun brede lach en hun enorm ontwikkelde eigenschap om de humor van de meeste situaties in te zien. Je hoeft echter niet heel lang met de mensen op te trekken om te begrijpen dat zich achter hun vrolijke oogopslag een complexe gevoelswereld schuilgaat. Uiteraard is dit de meeste mensen niet vreemd, Groenlander of Nederlander. Echter, de enorm positieve uitstraling van veel Groenlanders maakt je op het eerste gezicht blind. Ik had vooral een speciale band met Asser, die bij Peroni in huis woonde en klusjes verrichtte als eenvoudig timmer- en schilderwerk, het aansteken van de oliekachels of als bootsmaatje tijdens toeristische tochtjes. Asser werd in 1977 geboren in de meest afgelegen nederzetting in de gemeente, Isortoq (ca. 115 inwoners). Isortoq ligt vrijwel tegen de ijsskap en heeft een geheel eigen karakter. Het lijkt met recht verder van de 'bewoonde wereld' te liggen dan de andere nederzettingen. Hij stamde uit een gealcoholiseerde jagersfamilie en een aantal van zijn broers en zussen had door zelfmoord of ziekte het leven gelaten. Ofschoon hij zelf reeds lange tijd in Tasiilaq woonde, sprak hij bijna dagelijks verlangend over Isortoq en zijn familie en nam zich telkens voor terug te keren. De keren dat hij daadwerkelijk probeerde er een nieuw leven op te bouwen liep dat op niets uit en dan verscheen hij weer als klusjesman in the Red House.

Ik loop via het uitgesleten paadje omhoog naar ons huis, tussen de buurhuizen door. Moet me bukken voor een waslijn. Ik ruik het wasmiddel, een vaag bloemengeurtje in deze ijzige omgeving. Op het terras van ons huis zitten Asser en Robert Peroni op een houten bankje in de zon. Als ik het trapje opklim komt Asser naar me toe. Een alcoholwalm slaat me in het gezicht. Zojuist heeft hij bericht gekregen dat zijn oudste broer zich heeft verhangen. Ik zie sporen van tranen op zijn gezicht. Hij kijkt me aan en begint een verhaal in het Groenlands waar ik geen touw aan vast kan knopen. Hij draait zich om naar Robert en zegt iets tegen hem. "Asser wil dat ik je vertel dat hij zojuist besloten heeft nooit meer een druppel alcohol aan te raken", zegt Robert in het Engels. "Hij heeft net drie flesjes bier kapot gesmeten." Ik kijk weer naar Asser, zie nu inderdaad dat hij niet heeft gedronken. De walm moet dus afkomstig zijn van de kapotte bierflesjes, waarvan de scherven op de grond getuigen. Ik geef de jongen een knuffel en op zijn verdrietige kop verschijnt een ondeugend lachje. "Asavakkid – I

*love you!" Hij gaat nog harder lachen en geeft me een por in mijn zij.
"Uloqatserpua, I'm sorry!"*

Er ging niet gek veel tijd voorbij tot we hem weer beneveld in de stad aantreffen. Het alcoholgebruik in Groenland is iets waar buitenstaanders vaak sterk afkeurend op reageren en wat ook altijd weer aangehaald wordt in (reis)literatuur. Hoewel op dit moment cijfers over de lokale alcoholconsumptie ontbreken, ligt het getal hoog. In 1996 lag het landelijk gebruik per hoofd van de Groenlandse bevolking ouder dan 14 op 12,6 liter puur alcohol per jaar. Vooral elke tweede vrijdag, de dag waarop loon en bijstand uitgekeerd worden wordt er veel gedronken. Onderzoek heeft uitgewezen dat er, naast een relatie met de misdaad (vooral diefstal en geweld), een verband bestaat tussen het alcoholgebruik en het hoge zelfmoordpercentage.

Het is een vrijdag in september 2003. 's Morgens vroeg word ik gewekt door enthousiaste kreten van Asser en Elise. De oranje zwaailampen in de stad zijn aan, een piteraag is in aantocht! Het is echter de bedoeling dat ik morgen naar huis zou vliegen. Aangezien de storm pas tegen de avond wordt verwacht zie ik het somber in, alle vluchten zullen geannuleerd worden. Je weet immers dat je in Groenland nergens vast op kunt rekenen en het enige waar we ons mee bezighouden is de voorbereiding voor de storm. Alle losse materialen rondom het huis moeten worden opgeborgen. Luiken en deuren moeten stevig gesloten worden, kachels gecheckt. Het is merkwaardig om te zien dat er velen zich verheugen op de storm, de mensen zijn de hele dag onrustig, gaan uit, feestvieren, de straat op. Ook Asser gedraagt zich merkwaardig. Hangt de hele ochtend om me heen, klemt zich aan me vast en is tegen de middag spoorloos verdwenen. Als hij tegen het eind van de middag non stop begint op te bellen blijkt hij ontzettend dronken te zijn. Zijn telefoontjes nemen steeds een ander karakter aan. Op een gegeven moment is hij duidelijk agressief en we besluiten de politie te waarschuwen, welke belooft een kijkje te nemen. Ik vertrouw het niets, hoewel hij daarna weer gekalmeerd opbelt, ondermeer om "Uloqatserpua" te zeggen. Daarna horen we niets meer van hem, tot de politie ons over zijn ophanging informeert...

Stormen razen voorbij, de zon gaat onder, komt weer op. Het afstudeerproject is ten einde, de scriptie geschreven, de studie voltooid. Herinneringen blijven.

SUMMARY

As a final part of my Masters in 'Scandinavian Languages, Literature and Arctic Studies' at the University of Groningen, I undertook the project "Tourism in East Greenland", spending six months in the Ammassalik region in 2002 and 2003. An internship took place in Tasilaq (with about 1800 citizens) at the cultural historic museum and I took part in a social employment creation programme, called 'The Red House Project'. The combination of these two provided different experiences and understanding of the complex society and culture of East Greenland, as well as of tourism as a phenomenon. This resulted in the final thesis "*Toerisme als middel van bestaan in Oost-Groenland*", in which the tourist product in Ammassalik and its performance are examined in detail.

Not only can this project be considered to be a big challenge in the sense of converting observations and material into the final thesis, but on a personal level it turned out to be a valuable period as well. Personal experiences however do not deserve a place in the project, while an emotional charge would demean its character. In spite of this, emotions have in fact frequently been the motive behind Arctic studies, not to mention the emotional involvement which has so often developed from taking part in projects in the Arctic.

Behind the scenes, society in East Greenland is facing many difficulties after the introduction of West European culture and values. Until the 1950's, the inhabitants of Greenland's east coast lived more or less exclusively in a traditional way, as hunter-gatherers. Changes in their lifestyle came very fast. These days a lot of people are suffering from a lack of prospects, unemployment, alcohol addiction, crime and depression. Forced to leave the small communities, they often feel uprooted and it is tragic to see that this part of Greenland is now known for an extremely high suicide rate. For me, working, living and building friendships with people facing these conditions has left enduring memories, which continue after studies and theses have been completed.

BIJLAGEN

STATUTEN INTERFACULTAIRE WERKGROEP ARCTISCH CENTRUM

Dr. T.P. van Baaren, hoogleraar in de geschiedenis der godsdiensten, fenomenologie van de godsdienst en encyclopedie der godgeleerdheid,
 Dr. A.G.F. van Holk, hoogleraar in de Slavische taal- en letterkunde,
 Dr. A.D. Kylstra, hoogleraar in de oud-germanistiek en finoegristiek,
 Dr. A. van Marken, lector in de Scandinavische taal- en letterkunde,
 Dr. A.H.J. Prins, hoogleraar in de culturele antropologie,
 Dr. H.Tj. Waterbolk, hoogleraar in de prehistorie en de Germaanse archeologie, allen aan de Rijksuniversiteit te Groningen,

verklaren bij dezen over te gaan tot de oprichting van een interfacultaire werkgroep Arctisch Centrum, terwijl voorts Drs. J.C. Neuteboom en Drs. J. de Vries, resp. medewerker bij de Universiteitsbibliotheek en bij het Geografisch Instituut, aan de oprichting van deze werkgroep hun medewerking zullen verlenen.

De oprichting van deze werkgroep geschiedt onder de volgende voorwaarden:

- 1) Het doel van de Werkgroep is het bevorderen en coördineren van het onderzoek naar de talen en culturen van de Arctische en Subarctische Volken aan de Rijksuniversiteit te Groningen en het samenbrengen van wetenschappelijke resultaten op dit gebied.
- 2) De werkgroep tracht dit doel te bereiken door:
  - a) het inrichten van een documentatiecentrum; hiervoor zullen boeken, artikelen, tijdschriften en voorts cultureel-antropologisch en ander materiaal bijeengebracht moeten worden;
  - b) wetenschappelijke activiteiten, zoals bijvoorbeeld veldonderzoek, colloquia, werkbeprekingen, lezingen, publicaties enz.;

- c) het gezamenlijk optreden naar buiten voor het verkrijgen van geldmiddelen, uitrusting en personeel ten behoeve van het onderzoek;
- d) alle andere wettige middelen, welke het Algemeen Bestuur bevorderlijk acht voor het doel van de Werkgroep.
- 3) De geldmiddelen van de Werkgroep worden verkregen van de Rijks-Universiteit van Groningen en indien mogelijk van derden (ZWO e.a.). Jaarlijks zal door de Werkgroep bij de Universiteit en eventueel bij derden een begroting en een verslag worden ingediend.
- 4) De algemene leiding van de Werkgroep berust bij het Algemeen Bestuur der Werkgroep. Het Algemeen Bestuur bestaat uit de bovengenoemde hoogleraren en lectoren.
- 5) De dagelijkse leiding van de Werkgroep berust bij het Dagelijks Bestuur, dat uit twee door en uit de algemene leiding gekozen leden bestaat.
- 6) Het Algemeen Bestuur komt tenminste eenmaal per jaar bijeen. Het stelt de begroting voor het volgende dienstjaar en het verslag over het afgelopen jaar vast, waarvan het ontwerp aan de leden door het Dagelijks Bestuur tijdig is toegezonden.
- 7) Behalve de vergadering bedoeld in art. 6 worden de vergaderingen van het Algemeen Bestuur gehouden telkens wanneer de voorzitter of twee leden van het Algemeen Bestuur dat gewent achten.
- 8) Het Dagelijks Bestuur vergadert zo dikwijls als één van zijn leden zulks gewent acht.
- 9)n De Werkgroep kan besluiten anderen tot toetreding uit te nodigen. Dit geschiedt op de wijze als hieronder in artikel 10 is aangegeven.
- 10) In deze bepalingen kan wijziging worden gebracht zodra het Algemeen Bestuur daartoe besluit met drievierde van het aantal schriftelijk of mondeling uitgebrachte stemmen.
- 11) De oprichting is geschied onder goedkeuring van de betrokken faculteiten en is bekrachtigd door het College van Rector en Assessoren der Universiteit.

Aldus overeengekomen te
Groningen op 19 januari 1970.

Symposia en congressen

The North European Arctic as a non-western culture area, 9–11 November, 1971.

Opgenomen in “Norwegian University week”, 8–12 november 1971.

Netherlands-Swedish Symposium on Developments in Scandinavian Arctic Culture. 11 en 12 februari 1974.

Continuity and discontinuity in the Inuit culture of Greenland, 1976.

Spitsbergen Symposium, November, 1978.

Arctische dag, 30 mei 1980. Het rendier en de mens. Beelden van Lapland.

Early European exploitation of the Northern Atlantic 800–1700, 1981.

Arctic Whaling. International Symposium of the Arctic Centre, February, 1983.

Between Greenland and America. Cross cultural contacts and the environment of the Baffin Bay area, Seventh International Symposium, September 18–19, 1987.

Norwegian-Dutch Seminar, 26 February, 1988.

Life in the Polar winter. Strategies of survival. Eighth International Symposium, February 23 and 24, 1989.

Man and the Barents Sea Ecosystem. Ninth International Symposium, 19 and 20 November, 1992.

Koud onderzocht. Onderzoeksdag Arctische en Antarctische Studiën, Arctisch Centrum, Rijksuniversiteit Groningen, 30 oktober 1996.

8th AMAP Working Group Meeting, 27–31 January 1997.

Arctic Science Summit Week, 21–26 april 2002

Proceedings

- Sámi Ællin. Proceedings of the Seminar on North Norway, 9–11 November, 1971.* Arctic Centre, State University Groningen, 1971
- Netherlands-Swedish Symposium on Developments in Scandinavian Arctic Culture, February 1974.* Arctic Centre, University of Groningen, 1975.
- Continuity and discontinuity in the Inuit culture of Greenland. Danish-Netherlands Symposium on Developments in Greenlandic Arctic Culture November 1976.* Arctic Centre, University of Groningen, 1976.
- Spitsbergen Symposium. Proceedings of the Norwegian-Netherlands Symposium on Svalbard November 1978.* Arctic Centre, University of Groningen, 1980
- Zorgdrager, N.J.M. en A. van Marken, *Het rendier en de mens. Beelden van Lapland.* Lezingen gehouden op Arctische dag 30 mei 1980, Arctic Centre, Universiteit van Groningen, 1981.
- Early European exploitation of the Northern Atlantic 800–1700, February 1981.*
- s'Jakob, H.K., K. Snoeiijing, R. Vaughan (eds.), *Arctic Whaling. Proceedings of the International Symposium of the Arctic Centre, February, 1983.* Arctic Centre, University of Groningen, 1981.
- Hacquebord, L. and R. Vaughan (eds.), *Between Greenland and America. Cross cultural contacts and the environment of the Baffin Bay area, Seventh International Symposium, Arctic Centre, Rijksuniversiteit Groningen, September 18–19, 1986.* Arctic Centre, Rijksuniversiteit Groningen, 1987.
- Norwegian-Dutch Seminar, 26 February, 1988. Abstracts.* Arctic Centre, Rijksuniversiteit Groningen, 1988.
- Life in the Polar winter. Strategies of survival. Eighth International Symposium, February 23 and 24, 1989. Abstracts,* Arctic Centre, University of Groningen, 1989.
- Life in the Polar Winter. Arctic. Journal of the Arctic Institute of North America* 44:2, June 1991
- Man and the Barents Sea Ecosystem. Ninth International Symposium, Arctic Centre, University of Groningen, 19 and 20 November, 1992. Abstracts.* 1992
- Man and Barents Sea Ecosystems. Arctic. Journal of the Institute of North America* 48:3, September 1995
- Koud onderzocht. Onderzoeksdag Arctische en Antarctische Studiën, 30 oktober 1996,* Arctisch Centrum, Rijksuniversiteit Groningen, 1996

Tentoonstellingen

Sáme Aellin; the every day life of the Norwegian reindeer lapps.

5–28 november 1971.

Tentoonstellingsruimte Instituut voor Kunstgeschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen

Fototentoonstelling Samit

februari 1974

Academiegebouw Rijksuniversiteit Groningen

Vroeg-archeologische vondsten in Noord-Zweden

februari 1974

Biologisch-Archeologisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen

Boekententoonstelling over Lapland

februari 1974

Alfagebouw, Rijksuniversiteit Groningen

Continuity and Discontinuity in Greenlandic Art

november 1976

Museum "Gerhardus van der Leeuw", Groningen

Spitsbergen tussen traan en ijs

november 1978

Smeerenburg: Holland op z'n koudst

Tentoonstelling van vondsten op Spitsbergen

18 februari tot 17 april 1983

Noordelijk Scheepvaart Museum, Groningen

zomer 1983

Gemeentehuis Ballum, Ameland

Smeerenburg. Vitnesbyrd fra Svalbards tidligste historie

1985

Bergen, Noorwegen

Svalbard Museum, Longyearbyen, Spitsbergen

Oslo, Tromsø, Noorwegen

Esbjerg, Kopenhagen, Denemarken

Smeerenburg. Zeugnisse vom frühesten Spitzbergen-Walfang im 17.

Jahrhundert

6 februari tot 1 mei 1988

Deutsches Schiffahmuseum, Bremerhaven

Walvisvaart in de Gouden Eeuw

9 juli – 31 oktober 1988

Rijksmuseum Amsterdam

Nederlanders in de Poolwinter.

Expositie in kader van VIIste Internationale Symposium Life in the
Polarwinter

23 februari–2 april 1989

Universiteitsmuseum, Groningen

Van Spitsbergen naar Svalbard, 1920–1995. 75 jaar Spitsbergenverdrag.

4 juni t/m 11 juli 1996.

Harmoniecomplex, Rijksuniversiteit Groningen

400th anniversary of the discovery of Spitsbergen by the Dutch explorer Willem
Barentsz.

juli-september 1996

Universiteit van Longyearbyen, Spitsbergen

oktober-november

Turistinformasjonen ved Rådhuset, Oslo

Door medewerkers van het Arctisch Centrum gepubliceerde boeken

- Blanckesteijn, H. en L. Hacquebord, 1993. *Op zoek naar het Behouden Huys. Een expeditie naar Nova Zembla in het kielzog van Willem Barentsz.* 's-Gravenhage.
- Boschman, J.B. en L. Hacquebord, ed. 2004. *Permanence in Diversity. Netherlands Ecological Research on Edgeøya, Spitsbergen.* Groningen.
- Haartsen, T. and Hacquebord, L., 1996. *400th anniversary of the discovery of Spitsbergen by the Dutch explorer Willem Barentsz.*
- Hacquebord, L. 1985. *Smeerenburg. Vitnesbyrd fra Svalbards tidligste historie.* Arctisch Centrum
- Hacquebord, L. 1988. *Smeerenburg. Zeugnisse vom frühesten Spitzbergen-Walfang im 17. Jahrhundert.* Bremenhaven: Deutsches Schifffahrt Museum.
- Hacquebord, L. 1995. *Nederlandse poolkringen. 125 jaar Nederlands onderzoek in de poolgebieden.* Groningen
- Hacquebord, L. en W. Vroom, red. 1988. *Walvisvaart in de Gouden Eeuw. Opgravingen op Spitsbergen.* Amsterdam.
- Hacquebord, L., Leinenga, J.R. en Korte, J. de, 1989. *Nederlanders in de Poolwinter.* Groningen
- Hacquebord, L. en Leunen, P. van, red. 1996. *400 jaar Willem Barentsz.*
- Hacquebord, L. and Vaughan, R., eds. 1987. *Between Greenland and America. Cross-cultural contacts and the environment in the Baffin Bay area.* Groningen.
- s'Jakob, K.H., Snoeiijing, K., Vaughan, R., eds. 1984. *Arctic Whaling: Proceedings of the International symposium Arctic Whaling February 1983.* Groningen.
- Naayer, E. 1983. *Smeerenburg: Holland op z'n koudst.* Opstellen bij de tentoonstelling van vondsten op Spitsbergen. Groningen.
- Vaughan, R. 1991. *Northwest Greenland. A History.* Orono (Maine).
- Vaughan, R. 1992. *In Search of Arctic Birds,* London.
- Vaughan, R. 1994. *The Arctic. A History.* Phoenix Mill-Far Thrupp-Stroud-Gloucestershire-Dover (USA).
- Veluwenkamp, Jan Willem, 2000. *Archangel: Nederlandse ondernemers in Rusland, 1550–1785,* Amsterdam.
- Zorgdrager, N.J.M. en Van Marken, A. 1981. *Het rendier en de mens. Beelden van Lapland.* 1981. Groningen

Dissertaties

- Hacquebord, L. 1984. *Smeerenburg: het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de zeventiende eeuw*. Promotores: prof.dr. J.R. Bruijn en prof.dr. H.R. van Regteren Altena.
- Karstkarel, N. 2005. *Changes in Shelf Ice Extent in West Antarctica between 1840 and 1960. Analysing historical maps in a Geographical Information System*. Promotor: prof.dr. L. Hacquebord.
- Klaassen, M.R.J. 1992. *The naive proficient: metabolic responses of chicks to problems of climate and food availability*. Promotor: prof.dr. R.H. Drent.
- Knaap, W.O. van der, 1989. *Palynological and palaeobotanical investigations of peat deposits and soils from Spitsbergen and Jan Mayen*. Promotor: Prof.dr. C.R. Jansen, Co-promotor: dr. L. Hacquebord.
- Korte, J. de, 1986. *Aspects of breeding success in tundra birds: studies on longtailed Skuas and waders at Scoresby Sund, East Greenland, 1986*. Promotor: Prof.dr. J.H. Stock. Co-promotores: Prof.dr. K.H. Vooys, prof.dr. R.H. Drent.
- Leinenga, J.R. 1995. *Arctische walvisvangst in de achttiende eeuw: de betekenis van Straat Davis als vangstgebied*. Promotor: prof.dr. L. Hacquebord en prof.dr. A.H. Huussen.
- Loonen, M.J.J.E. 1997. *Goose breeding ecology: overcoming successive hurdles to raise goslings*. Promotor: prof.dr. R.H. Drent.
- Piersma, T. 1994. *Close to the edge: energetic bottlenecks and the evolution of migratory pathways in knots*. Promotor: prof.dr. R.H. Drent.
- Prop, J. 2004. *Food finding: on the trail to successful reproduction in migratory geese*. Promotor: prof.dr. R.H. Drent.
- Stahl, J. 2001. *Limits to the co-occurrence of avian herbivores: how geese share scarce resources*. Promotor: prof.dr. R.H. Drent.
- Zorgdrager, N.J.M. 1989. *De strijd der rechtvaardigen. Kautokeine 1852: religieus verzet van Samen tegen intern Noors kolonialisme*. Promotor: prof.dr. H.U.E. Thoden van Velzen, co-promotor prof.dr. R. Vaughan.

Scripties

- Ubbens, J. 1978. Enkele economische aspecten van de walvisvangst in de Republiek.
- Heijs, M. 1981. Groenland van vroeger tot nu...
- Vierkotten, J.J. 1982. De kust: een zone met dynamiek.
- Bruin, M. de, 1984. Spitsbergen.
- Wiggers, M. 1986. Continuïteit en Discontinuïteit in de bestaansstrategie van de Inuit
- Hoekstra, B. 1987. Kleding van walvisvaarders in de 17e en 18e eeuw.
- Deijkers, H. 1988. Noordoostelijke doorvaart 16e–20e eeuw
(Haalbaarheidsonderzoek naar de mogelijkheden voor een tentoonstelling).
- Doorn, C. 1988. Walvisvaart in de gouden eeuw.
- Jodies, R.P. 1988. Periglaciale Processen en Verschijnselen t.t.v. het Weichseliën in Nederland.
- Keus, B. 1988. Internationale regelingen betreffende het Antarctisch milieu.
- Postma, T. 1988. Mens/beer confrontaties op Svalbard.
- Putten, J. van der 1988. Beleid en realiteit: een studie over het onderwijs in een Groenlands dorp.
- Camps, L. and Linders, A. 1989. Summer activity budgets, nutrition and energy balance of George River female caribou.
- Scholtens, T. 1989. Regionalpolitikk i Nord-Norge.
- Straatman-Cortsen, B. 1989. En undersøgelse af Hans Egedes syn på Grønlanderene afledt ud fra Hans værk "Relationer fra Grønland 1721–1736". Till, M. van, Anderson en Egede over Groenlanders. Een studie in de receptie-geschiedenis, 1988.
- Dekker, T. 1990. Het effect van zeestromingen en watermassa's rond de noordpool op het klimaat.
- Hoekstra, A. 1990. Bestrijding van ingevoerde ratten op eilanden.
- Till, M. van. 1990. Groenland in de verlichting.
- Geertsma, M. 1991. Voedseloecologie van de Groenlandse Walvis.
- Melis, J.H.J.M. 1991. Rendierbotten uit de zeventiende eeuwse walvisvaardersnederzetting Smeerenburg (Spitsbergen).
- Wiersma, P. 1991. De Poolvos *Alopex lagopus*. Populatiedynamiek en de invloed op zijn prooi.
- Bethlehem, M.R. en Janssen, B.M. 1992. Een kritische beschouwing van de Initial environmental evaluation associated with the salvage operation of the remaining oil of the Bahia Paraiso.

- Bos, P.F. 1992. (Sub) Arctische touroperators en het milieuzorgsysteem.
- Hilarides, H. 1992. Från förrådshushållning till marknadshushållning.
- Huizing, G. 1992. Arctica: Een regio met nieuwe perspectieven voor internationale samenwerking.
- Pooter, J.J. de en Wolters, H. 1992. Mens en milieu in het Barentsseegebied.
- Steenhuisen, F. 1992. De Barentssee op floppy.
- Wagenaar, R. 1992. Esdoornbladeren en ijsschotsen. Canada's soevereiniteitsstreven over de Arctis 1968–1988.
- Ketel, A. 1993. Vågan i Lofoten. Middelaltersskoene i historisk perspektiv.
- Leeuw, C. de, 1993. Tourism in Antarctica and its impact on vegetation.
- Lulof, I. 1992. De effecten van de olie- en gaswinning op het milieu en de gevolgen voor de inheemse bevolking in de autonome districten Jamalo-Nenetsk en Chanty-Mansijsk van de provincie Tjoemen (West-Siberië).
- Kampinga, R.M. 1995. Vrouwen in het poolgebied.
- Pieters, S. 1995. Tot op de bodem.
- Niemans, M.J. 1995. For the future of everyone of us.
- Staudigl, H. 1995. Antarktis – Tourismus und Ökologie.
- Groenewold, S. 1996. De veranderingen in de kleding van Oost-Groenland sinds de ontdekking door de Europeanen.
- Knol, M. 1996. De kleine volken van het Russische noorden in de twintigste eeuw: overeenkomsten en verschillen met de Alaska natives, 1996
- Olsman, O. 1996. De ondergang van de Vikingkolonie op Groenland aan het eind van de 15e eeuw.
- Boer, P.C. 1997. Spitsbergen-textiel-collectie. Een inventarisatie.
- Bultje, R. 1997. De betekenis van Willem Barentsz voor de relatie tussen Nederland en Noorwegen.
- Keijzers, N.C.M. 1997. Wij hebben geen vis over... De rol van de Noorse visserij in de referenda over toetreding van Noorwegen tot de EG in 1972 en 1994.
- Pegels, M. 1997. Moedertaalonderwijs in meertalige gebieden.
- Zandt, C., 1997. Nederlanders en Siberië 1665–1750.
- Blaauw, M.A. 1998. Reconstructing the former ice Edge food web of the Greenland and Barentsz Seas.
- Mulders, K.E.A. 1998. The Russian north in medieval times: colonizing the Arctic?
- Cordes, M. 2000. Mysterious Creatures: In search of the Greenland Right Whale.
- Werff, J. van der, 2000. Arctic Languages. A Comparison between the Information given in the Arktikuim and more recent Information.

Dorenbos, J. 2002. Nuclear risks in the Russian Arctic. Who takes responsibility.
Hundscheid, B. 2002. Svalbard. De Noors-Russische relatie 1925–1991.
Hofstra-Boomstra, H. A. 2004. De Samen. Identiteit onder druk?
Pit, M. 2004. Winter Legends. The iditarod and the fairytale.
Veen, H.J. van der, z.j. Potentiële effecten van een mondiale opwarming op de
Arctis.

Expedities (mede)georganiseerd door het Arctisch Centrum

Spitsbergen / Edgeøya	1977	Rusland / Nova Zembla	1992
Spitsbergen / Smeerenburg	1979	Spitsbergen / Lægerneset	1998
Spitsbergen / Smeerenburg	1980	Spitsbergen / Midterhukun	1999
Spitsbergen / Smeerenburg	1981	Groenland / Pearyland	1999
Spitsbergen / Edgeøya	1986	Spitsbergen / Hornsund	2004
Antarctica / Deception Island	1990–1991		

DEELNEMERS SPITSBERGENEXCURSIES

Vaste excursieleiders

Louwrens Hacquebord

Frits Steenhuisen

Nienke Beintema, 2000

Maarten Blaauw, 1996

Renske de Boer, 2002

Nienke Boschman, 1994

Alexander Boogert, 2002

Gijs Boot, 1998

Frouk Bouma, 1994, 1998

Martijn Broekman, 2000

Liesbeth ten Cate, 2000

Marijke Cordes, 1998

Jildou Dorenbosch, 2000

Chrisje van Ek, 1994

Marco de Graaf, 2002

Sandra Groenewold, 1994

Reinout Havinga, 2002

Ilse Hermie, 2000

Bas Hundscheid, 2000

Marieke de Jong, 2002

Klaas Keestra, 1996

Jeroen v.d. Kooij, 2000

Mariëlle Kraakman, 1994

Marlies van Kruining, 2002

Mariëlle Kraakman, 1994

Marlies van Kruining, 2002

Maike Lievegoed, 2000

Wim Ligtendag, 1996

Jolande Luksenburg, 2000

Mark Mengerink, 1998

Karen Mulders, 1996

Akko Muskens, 1998

Marcel Niekus, 2002

Olaf Olsman, 1996

Marije Pegels, 1998

Jeroen Pennings, 1998

Annemarie Raas, 1996

Jan Roelsema, 1994

Richenel Rhuggenaath, 1994

Ellen Rohaan, 2000

Peter Schütz, 2002

Fiona Smith, 1998

Agnes Strojenga, 1996

Gert-Jan Veldink, 1998

Ingrid de Vries, 1998

Jantje van der Werff, 1998

Merlijn Wiersma, 2002